



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ



ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Επιστήμες της Εκπαίδευσης και της Αγωγής: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στην
προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία»

Κατεύθυνση: Λόγος, Τέχνες και Ετερότητα στην Εκπαίδευση

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

«Η ανάδειξη των χαρακτήρων στα εικονογραφημένα βιβλία της
συγγραφέως- εικονογράφου Λήδας Βαρβαρούση (2001- 2021). Αφήγηση
και εικονογράφιση»

Ευγενία Κιτσιλή

A.M.:164

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Μαριάννα Σπανάκη

Ιωάννινα, Ιούνιος 2023

Δήλωση

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα μεταπτυχιακή εργασία δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στις βιβλιογραφικές αναφορές.

Η συλλογή και η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που υποβάλλονται πραγματοποιείται σύμφωνα με τα οριζόμενα στις διατάξεις του Ν.4624/19 και του Κανονισμού(ΕΕ)2016/2019. Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων συλλέγει και επεξεργάζεται τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αποκλειστικά στο πλαίσιο της υλοποίησης του σκοπού της παρούσας διαδικασίας. Για το χρονικό διάστημα που τα προσωπικά δεδομένα θα παραμείνουν στη διάθεση του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων το υποκείμενο έχει τη δυνατότητα να ασκήσει τα δικαιώματά του σύμφωνα με τους όρους του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα 2016/679 (Ε.Ε.) και τα οριζόμενα στα άρθρα 34 και 35 Ν. 4624/2019. Υπεύθυνη Προσωπικών Δεδομένων του Ιδρύματος είναι η κα. Σταυρούλα Σταθαρά (email: dro@uoi.gr).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

«Η ανάδειξη των χαρακτήρων στα εικονογραφημένα βιβλία της συγγραφέως- εικονογράφου Λήδας Βαρβαρούση (2001- 2021). Αφήγηση και εικονογράφιση»

Ευγενία Κιτσιλή Α.Μ. 164

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια,

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

1. Μαριάννα Σπανάκη, Επίκουρη

Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα

Νηπιαγωγών,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

2. Νικολέτα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη,

Καθηγήτρια,

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

3. Πανταζής Μάντζιος, Επίκουρος

Καθηγητής,

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών,

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ιωάννινα, Ιούνιος 2023

Στα παιδιά μου,

Μάνο και Αμαλία

για να έχουν πάντα πίστη στις δυνάμεις τους...

Ευχαριστίες

Για την διεκπεραίωση της εργασίας αυτής συνέβαλλαν πολλά άτομα και το καθένα με τον δικό του τρόπο. Οφείλω, πρωτίστως, να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου προς την επιβλέπουσά μου Επίκουρη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών, κ. Μαριάννα Σπανάκη. Δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω την αξιότιμη κ. Λήδα Βαρβαρούση που με τον ευγενικό της χαρακτήρα και την προσήνεια που την χαρακτηρίζει, συνέβαλε στην ολοκλήρωση της εργασίας. Επίσης, ιδιαίτερες ευχαριστίες και ευγνωμοσύνη οφείλω στα υπόλοιπα μέλη της εξεταστικής επιτροπής, την αξιότιμη Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών κ. Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη και τον Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος κ. Πανταζή Μάντζιο. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στην οικογένειά μου για την αμέριστη υπομονή και συμπαράσταση που έδειξαν.

Περίληψη

Η έρευνα αυτή εστιάζει στην επίδραση που έχει ο τρόπος εικονογράφησης αλλά και οι αφηγηματικές τεχνικές στην ανάδειξη των απόψεων στάσεων πεποιθήσεων και ιδιαιτεροτήτων των χαρακτήρων δέκα εικονογραφημένων παιδικών αφηγημάτων της Λήδας Βαρβαρούση. Τα εικονογραφημένα αυτά βιβλία για παιδιά δημοσιεύτηκαν μεταξύ των ετών 2001-2021 και ορισμένα από αυτά είναι δημοφιλή στα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Στην εργασία αναλύονται στοιχεία νεωτερικότητας και μυθοπλασίας στη θεματολογία, στον σχεδιασμό και στη σύνθεση των έργων μέσα από την αλληλεπίδραση εικόνας και κειμένου. Στόχος μας είναι να κατανοήσουμε τη σχέση της απεικόνισης των χαρακτήρων παράλληλα με τις λέξεις, τη σημασία τους στη δράση της ιστορίας και στην επιρροή που ασκούν στον μικρό εννοούμενο αναγνώστη-ακροατή, καθώς και τη σημασία της αφήγησης με θεατρικά στοιχεία στην ανάδειξη των δεξιοτήτων των παιδιών προσχολικής ηλικίας, μέσω των μελετών του P. Nodelman, του G. Genette, των Γ.Δ. Παπαντωνάκη και Τ. Κωτόπουλου, Μ.Σπανάκη, Κ. Καραμήτρου καθώς και τις θεωρητικές προσεγγίσεις της Α. Γιαννικοπούλου. Συμπεραίνουμε πως η συνέργεια λέξεων και εικόνων στην δημιουργία και την πρόοδο είναι καθοριστικός παράγοντας στην κατανόηση των μηνυμάτων και αξιών της ιστορίας που εκτυλίσσεται. Οι χαρακτήρες των βιβλίων διαμορφώνονται μέσα από τις λέξεις και αναδεικνύονται μέσω της εικονογράφησης και με τη σειρά τους επηρεάζουν τη σκέψη και αντίληψη των παιδιών.

Λέξεις κλειδιά: Χαρακτήρες, Εικονογράφηση, Μεταμοντερνισμός, Εννοούμενος Αναγνώστης, Αφήγηση, Ζωγραφική, Θεατρικό Παιχνίδι.

«Enhancing characters development in the Author- Illustrator's Lida Varvarousi illustrated children's stories (2001- 2021). Narrative and illustration»

Evgenia Kitsili

Abstract

This research focuses on the influence that the way of illustration and the narrative techniques have on the emergence of the views, attitudes, beliefs and characteristics of the characters in ten children's narratives of Lida Varvarousi. These children's picture books were published during the period 2001-2021 and some of them are popular with preschool and elementary school children. Elements of modernity and fiction are analysed in the themes, designing layout and composition of the works through the interaction of image and text. Our aim is to understand the relationship between the depiction of characters alongside words, their importance in the action of the story and the influence they have on the young reader-listener, as well as the importance of narrative mixed with theatrical elements in the development of preschool children's artistic skills, through the studies of P. Nodelman, G. Genette, G.D. Papantonakis and T. Kotopoulos, M.Spanaki, K. Karamitrou as well as the theoretical approaches of A. Giannikopoulou. We conclude that the synergy of words and images in creation and progress is a decisive factor in understanding the messages and values of the unfolding story. The characters in books are formed through words and highlighted through illustration and in turn influence children's thinking and perception.

Key words: Characters, Illustration, Postmodernism, Meaningful Reader, Narrative, Paintelling, Theatrical Play.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	6
Abstract.....	7
Περιεχόμενα.....	8
Εισαγωγή.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Θεωρητικό πλαίσιο: Έννοιες και Μεθοδολογία.....	18
Εισαγωγή.....	18
1.1 Το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο στην Ελλάδα.....	19
1.1.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή της περιόδου 2001- 2021.....	20
1.1.2 Εικονογραφημένο βιβλίο ή βιβλίο με εικόνες;.....	21
1.2 Η θεωρητική προσέγγιση του Perry Nodelman.....	23
1.2.1 Η αλληλεπίδραση εικόνων και λέξεων.....	23
1.3 Η Θεωρία του αφηγηματικού λόγου του G. Genette.....	24
1.4 Οι χαρακτήρες μέσω της εικονογράφησης και της αφήγησης.....	25
1.5 Τεχνικές εικονογράφησης.....	28
1.5.1 Η έννοια των χρωμάτων.....	30
1.5.2 Γραμμές και σχήματα.....	32
1.5.3 Ο χώρος και ο χρόνος στις εικόνες.....	33
1.6 Νεωτερισμός και μετα-μυθοπλασία στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο.....	34
1.7 Περικειμενικά στοιχεία και εννοούμενος αναγνώστης- προαναγνώστης.....	36
1.8 Οι «Ζωγραφηγήσεις» της Λ. Βαρβαρούση ως θεατρική και εικαστική έκφραση.....	39

Συμπεράσματα.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η απεικόνιση χαρακτήρων- ζώων σε βιβλία της Λήδας Βαρβαρούση τα οποία αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες, ετερότητα, συναισθήματα και πεποιθήσεις.....	42
Εισαγωγή.....	42
2.1 Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και ετερότητα.....	43
2.1.1 Βαρβαρούση, Λ. (2001). <i>Ένας πολύ γλυκός... λύκος!</i>	44
2.1.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	44
2.1.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	47
2.1.1.3 Νεωτερικότητα και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	48
2.1.2 <i>Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας!</i> (2001).....	49
2.1.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	49
2.1.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	51
2.1.2.3 Νεωτερικότητα και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	53
2.1.3 <i>Προσοχή! Το πρόβατο... δαγκώνει!</i> (2002).....	54
2.1.3.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	54
2.1.3.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	55
2.1.3.3 Νεωτερικότητα και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	57
2.1.4 <i>Ένα σκουλήκι με... φτερά!</i> (2006)/(Βραβείο εικονογράφησης).....	58
2.1.4.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	58
2.1.4.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	61

2.1.4.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	62
2.2 Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και συναισθήματα.....	63
2.2.1 Ένας ποντικός... κάπως βιαστικός! (2005).....	63
2.2.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	64
2.2.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	65
2.2.1.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	66
2.2.2 Ένα πουλί... στην πρίζα! (2015).....	67
2.2.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	67
2.2.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	68
2.2.2.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	69
2.2.3 Γκαγκαρού (2020).....	70
2.2.3.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	70
2.2.3.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	72
2.2.3.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	73
2.2.4 Ο γάτος... το βιολί του! (2021).....	73
2.2.4.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	74
2.2.4.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	75
2.2.4.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	76
Συμπεράσματα.....	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Εικονογραφημένες ιστορίες σε βιβλία ειδικού σκοπού.....	79

Εισαγωγή.....	79
3.1 <i>Μια παρέα... με καρδιά!</i> (2009).....	81
3.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	81
3.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	84
3.1.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	87
3.2 <i>Ο Μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας</i> (2021).....	88
3.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης.....	88
3.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.....	90
3.2.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία.....	92
3.3 <i>Μια... «Ζωγραφήγηση», χίλιοι τρόποι έκφρασης</i>	93
3.3.1 Η έμπνευση των «Ζωγραφηγήσεων».....	93
3.3.2 Διαδραστικές αφηγήσεις παρα-μυθικών ιστοριών. Η περίπτωση του βιβλίου «Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας».....	94
3.3.3 Η εμπειρία της «Ζωγραφηγήσης» σε ειδικό κοινό.....	97
Συμπεράσματα.....	97
Συζήτηση Συμπεράσματα.....	100
Βιβλιογραφία.....	106
Παράρτημα Α.....	116
Παράρτημα Β.....	117
Παράρτημα Γ.....	121

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή εξετάζει τον εικονιστικό χαρακτήρα των ηρώων σε συνδυασμό με τις αφηγηματικές τεχνικές που συγκροτούν δέκα εικονογραφημένα παιδικά αφηγήματα της εικονογράφου-συγγραφέως Λήδας Βαρβαρούση. Τα παιδικά έργα υπό συζήτηση δημοσιεύτηκαν στο διάστημα των ετών 2001-2021 εξετάζοντας διαφορετικές όψεις σε περιπτώσεις μυθοπλασίας σε εικονογραφημένα βιβλία για παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας. Με βάση τη μυθοπλασία και τα είδη αφηγημάτων που εμφανίζονται στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία της εξετάσαμε διαφορετικές κατηγορίες βιβλίων και τις απεικονίσεις των ηρώων των έργων.

Η μελέτη μας έχει ως στόχο την ανάδειξη των λειτουργιών της εικονογράφησης, οι οποίες συντελούν μαζί με τις επιλογές συγκεκριμένων αφηγηματικών τεχνικών στην προβολή του νοήματος του κειμένου και μπορούν να οδηγήσουν τον αναγνώστη-ακροατή στην επιμέρους κατανόηση κοινωνικών φαινομένων και αξιών, στον διαχωρισμό των συναισθημάτων, στη φιλιαναγνωσία και στην αγάπη του για το βιβλίο γενικότερα.

Προκειμένου να μελετηθούν τα δέκα βιβλία της Λήδας Βαρβαρούση, προχωρήσαμε στην ταξινόμηση εκείνων όπου οι πρωταγωνιστές είναι άνθρωποι και συγκεκριμένα μικρά παιδιά και σε βιβλία στα οποία οι χαρακτήρες είναι ανθρωπόμορφα ζώα. Επιπλέον, εντάξαμε σε υποκατηγορίες τα βιβλία που αφορούν στην ανάδειξη αξιών και συναισθημάτων, πεποιθήσεων, ετερότητας καθώς και σε βιβλία ειδικού σκοπού.

Κριτήρια επιλογής των έργων ήταν να αποτελούν αποκλειστικές δημιουργίες εικονογράφησης και συγγραφής της Λήδας Βαρβαρούση, έτσι ώστε να μελετηθούν στο σύνολό τους. Τέθηκαν ως παράμετροι επιλογής η ελκυστική εικονογράφηση, η θεματολογία, η γενικότερη λογοτεχνική τους αξία και το ιδιαίτερο αφηγηματικό ύφος της εικονογράφου-συγγραφέως.

Τα αφηγήματα σε ορισμένες περιπτώσεις δεν δημοσιεύονται με αριθμημένες τις σελίδες τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις στην ανάλυσή μας προκειμένου να μπορούμε να αναφερθούμε σε σημεία της εικονογράφησης και του κειμένου, αριθμήσαμε τις σελίδες ξεκινώντας από την πρώτη σελίδα της ιστορίας του αφηγήματος και τελειώνοντας στην τελευταία.

Αναλυτικότερα, αρχικά εντοπίζουμε τα εικονιστικά στοιχεία εκείνα τα οποία θέτουν τους χαρακτήρες των βιβλίων στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των μικρών αναγνωστών-ακροατών. Τεχνικές όπως ο συνδυασμός χρωμάτων, οι γραμμές, η θέση τους στην εικόνα,

αλλά και τα περικειμενικά στοιχεία, αποτελούν σημείο αναφοράς στα προς μελέτη βιβλία, προκαλώντας τον εννοούμενο αναγνώστη-προαναγνώστη για τον οποίο γίνεται, επίσης, αναφορά. Στη συνέχεια, εντοπίζονται τυχόν μεταμοντέρνα-μεταμυθοπλαστικά στοιχεία με βάση τις εικόνες και τις λέξεις και γίνεται αφηγηματική ανάλυση των κειμένων, ακολουθώντας τους ορισμούς και τις κατηγορίες της αφηγηματικής θεωρίας του G. Genette. Τέλος, επιχειρείται η ανάδειξη της πολυδιάστατης αφηγηματικής και θεατρικής, θα λέγαμε, τεχνικής των «Ζωγραφηγήσεων» (Paintellings) ως πρωτοποριακής μέθοδου προσέγγισης του παιδικού αναγνωστικού κοινού στην Ελλάδα, αλλά και ως οπτικοακουστικού προγράμματος που μπορεί να διανθήσει τη φαντασία, τη μνήμη, τη διάθεση για γνώση και έκφραση των παιδιών, συμβάλλοντας στην ενίσχυση της μάθησης, στην έμπνευση και στην δημιουργικότητα.

Με τις αναλύσεις των συγκεκριμένων έργων της συγγραφέως-εικονογράφου Λήδας Βαρβαρούση κατά την χρονική περίοδο 2001- 2021, καθώς και την αναφορά στην μέθοδο των «Ζωγραφηγήσεων», επιδιώκουμε να απαντήσουμε στα εξής ερευνητικά ερωτήματα: α) Με ποιον τρόπο απεικονίζονται οι χαρακτήρες στα βιβλία της δημιουργού; β) Ποια η συμβολή των εικόνων στην αφηγηματική διαδικασία; γ) Με ποιον τρόπο αλληλεπιδρούν οι λέξεις με τις εικόνες, ώστε να καταστεί κατανοητό το θέμα του βιβλίου σε παιδιά προσχολικής ηλικίας; δ) Με ποιον τρόπο οι τεχνικές εικονογράφησης που χρησιμοποιεί η συγγραφέας προκαλούν την διαλογική εργασία με τον εννοούμενο αναγνώστη-προαναγνώστη; ε) Πώς βοηθά η εικονογράφηση στην ερμηνεία και σύνδεση της ιστορίας με κοινωνικά φαινόμενα, αντιλήψεις, πεποιθήσεις και αξίες τον μικρό αναγνώστη- ακροατή; στ) Ποια η σύνδεση της μεθόδου των «Ζωγραφηγήσεων» με την Θεατρική αγωγή, τις αφηγηματικές τεχνικές, τη ζωγραφική και την μουσική; ζ) Με ποιες τεχνικές και με ποια υποδείγματα συγκροτείται η πολυτροπικότητα των παιδικών αφηγημάτων; η) Πώς γίνεται αντιληπτός ο εννοούμενος αναγνώστης; θ) Πώς απεικονίζεται η ετερότητα; ι) Με ποιους τρόπους τα παιδικά εικονογραφημένα παιδικά βιβλία με θέμα την προστασία αυτών που κινδυνεύουν παρουσιάζουν ένα κόσμο πεποιθήσεων και λειτουργούν κατά των στερεότυπων; ια) Πώς το παιδικό εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο της Βαρβαρούση υποστηρίζει τη σύγχρονη αντίληψη για το ρόλο της συμμετοχής των παιδιών στην παρακολούθηση της αφήγησης ή στη δημιουργία δρώμενων με βάση τα αφηγήματα; ιβ) Πώς ο σύγχρονος κόσμος αλλά και γνωστά πρόσωπα της Ιστορίας απεικονίζονται στα έργα της Βαρβαρούση; ιγ) Ποιες τάσεις του παιδικού εικονογραφημένου αφηγήματος διαπιστώνονται στα υπό

συζήτηση παιδικά εικονογραφημένα βιβλία και ποια θέματα έχουν για το χρονικό διάστημα 2001-2021;

Θεωρητικοί της παιδικής λογοτεχνίας όπως ο P. Nodelman (1988), ο P. Hunt (2006), αλλά και στον ελλαδικό χώρο ερευνητές πανεπιστημιακοί όπως ο Ε. Καψωμένος (1995), η Μ. Κανατσούλη (2004), η Ρ. Σιβροπούλου (2004), η Α. Γιαννικοπούλου (2008), η Σ. Οικονομίδου, η Τ. Τσιλιμένη(2007), οι Γ. Παπαντωνάκης και Τ. Κωτόπουλος (2007) και η Μ. Σπανάκη έχουν προβληματιστεί και ερευνήσει τα παιδικά εικονογραφημένα έργα ως εικονιστικά, αφηγηματικά και πληροφοριακά μέσα απόκτησης γνώσεων, πληροφοριών και αξιών για το παιδί αναγνώστη- ακροατή.

Σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση του P. Nodelman στο βιβλίο του *Λέξεις για εικόνες. Η αφηγηματική τέχνη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου* (1988), την οποία αξιοποιούμε στην έρευνά μας, τα εικονογραφημένα βιβλία τα οποία απευθύνονται σε μικρά παιδιά αποκωδικοποιώντας τα, μεταφέρουν νοήματα με εντελώς διαφοροποιημένο τρόπο από τις εικόνες και τα κείμενα άλλων περιστάσεων (Nodelman, 1988, 2009). Η ενδελεχής έρευνα του P. Nodelman με βάση γνωστά ξενόγλωσσα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία, οδήγησε στην καταγραφή και παρουσίαση διευκρινίσεων για τη λειτουργία της εικόνας ως προς την ακολουθία της και την επίδραση στο νόημα, τη δράση και τη ροή του χρόνου, τις σχέσεις μεταξύ εικόνων και λέξεων, το νοηματικό στυλ, τον εννοούμενο αναγνώστη, τον σχεδιασμό και τις σημασιολογικές επιπτώσεις των εικόνων, την ειρωνεία καθώς και τους ρυθμούς αφήγησης. Η μελέτη αυτή αποτέλεσε αρωγό για την έρευνα των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων στον ελλαδικό χώρο περίπου δέκα χρόνια αργότερα.

Στην Ελλάδα η έρευνα στον χώρο της παιδικής λογοτεχνίας και συγχρόνως στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, επιδεικνύει σημαντική πρόοδο τα τελευταία χρόνια. Σημαντικές μελέτες που είτε αφορούν μεμονωμένες έρευνες αλλά και πρακτικά συνεδρίων, εμπεριέχουν δημοσιεύσεις γύρω από την θεματολογία του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου .

Το 1995 ο Ε. Καψωμένος εκδίδει την μελέτη *Αφηγηματολογία*, όπου αναλύονται οι αφηγηματολογικές θεωρίες που επικρατούν στον Ευρωπαϊκό λογοτεχνικό χώρο, θέτοντας πρόσφορο το έδαφος για τους μετέπειτα ερευνητές της λογοτεχνίας να εξετασθούν τα αφηγηματικά είδη. Το 1997 η Μ. Κανατσούλη προσεγγίζει τον παράγοντα αναγνώστη- παιδί της προσχολικής ηλικίας μέσω της μελέτης της στο *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας, σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Το ίδιο επιδιώκει και ο Α. Δελώνης στο *Στοιχεία Παιδικής Λογοτεχνίας* (2000). Εκτενέστερα αναφέρεται στο είδος της παιδικής

λογοτεχνίας, το οποίο πραγματεύεται και η δική μας μελέτη, το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, η Α. Γιαννικοπούλου (2008) καθώς και η Τ. Τσιλιμένη (2007). Την ίδια χρονιά εκδίδεται από τις εκδόσεις Ίων το *Σκηνικό Χαρακτήρες Πλοκή, Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο για παιδιά και νέους*, των Γ. Παπαντωνάκη και Τ. Κωτόπουλου, στο οποίο αναλύονται το σκηνικό ως λογοτεχνική συνιστώσα, οι χαρακτήρες των βιβλίων ως αναγκαία συνθήκη για την υπόσταση του κειμένου, καθώς και η δυναμική της πλοκής στην εξέλιξη της ιστορίας γενικότερα. Η Σ. Οικονομίδου μεταγενέστερα (2011) συγκεντρώνει κειμενικές και εικονογραφικές διασκευές για παιδιά στο βιβλίο της *Αφηγήσεις που δεν τελειώνουν ποτέ...* Το 2016 εκδίδεται η μελέτη της ίδιας *Το παιδί πίσω απ' τις λέξεις. Ο εννοούμενος αναγνώστης των παιδικών βιβλίων*, στο οποίο μέσα από παραδείγματα γνωστών ελληνικών μυθιστορημάτων (*Το Καπλάκι της Βιτρίνας* της Άλκης Ζέη) αλλά και διασκευές ξενόγλωσσων έργων, όπως ο *Ο Μόμπυ Ντικ* του Herman Melville, επιχειρείται η σύνδεσή τους με τον εννοούμενο αναγνώστη- θεατή ως εργαλείο αξιολόγησής τους. Δύο χρόνια αργότερα (2018) στο βιβλίο της *Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες* πραγματεύεται την επιρροή των ριζοσπαστικών ιδεών που αναδείχθηκαν μετά την δεκαετία του '50 στη χώρα μας και θέτει στην ουσία την έννοια του μεταμοντέρνου αφηγήματος, της διακειμενικότητας, της μεταμυθοπλασίας. Στη συνέχεια αναλύει εικονογραφημένα και μη αφηγήματα.

Το 2017, η Α. Κουλουριώτη ανακοινώνει στο 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Επιστημονικής Ένωσης Τεχνολογιών και Επικοινωνιών στην Εκπαίδευση, την έρευνά της βασισμένη στο πρόγραμμα «Drawing our own stories», χρησιμοποιώντας το βιβλίο της Λήδας Βαρβαρούση *Μία παρέα... με καρδιά!* (2009), όπου Έλληνες μαθητές συνεργάστηκαν με μαθητές ενός σχολείου στο εξωτερικό χρησιμοποιώντας λόγια και εικόνες από το βιβλίο, το οποίο έχει ως θέμα του την ειρήνη στην Ευρώπη, ώστε να το αφηγηθούν. Ο Τ. Κωτόπουλος (2022), στο άρθρο του *Η δια-πραγμάτευση του μέγιστου με την ποιητική του ελάχιστου*, επιχειρεί να αναδείξει την απεικόνιση των κοινωνικών και ταξικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση, θέματα διαφορετικότητας αλλά και οικολογικούς προβληματισμούς, μελετώντας την εικονογράφηση και την αφήγηση στο βιβλίο *Ο Τριγωνοψαρούλης* (1997) του Β. Ηλιόπουλου, το οποίο εικονογράφησε η Βαρβαρούση.

Αναφερόμενοι στην μοναδικότητα της τεχνικής των «Ζωγραφηγήσεων» ως μέθοδο πολυδιάστατου θεατρικού παιχνιδιού, μελέτες όπως το βιβλίο *Θέατρο: Θεωρία και Πράξη-Θεατρικό Παιχνίδι* (2004) και *Η Καλλιέργεια της Κιν-αισθητικής Νοημοσύνης μέσα από το Θεατρικό Παιχνίδι* (2014), της Αικ. Καραμήτρου, όπως επίσης το *Το θέατρο στην εκπαίδευση*.

Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία (2014) του Θ. Γραμματά και πιο πρόσφατα τα βιβλία του Στ. Γαργαλιάνου *Ο εκπαιδευτικός ως performer. Μέθοδοι προσέλκυσης της προσοχής και του ενδιαφέροντος των μαθητών και φοιτητών μέσα από ειδικές τεχνικές* (2019) και *Θεατρικό παιχνίδι. Τεχνικές και Πρακτικές στην Εκπαίδευση* (2020), αναδεικνύουν τη σημαντικότητα της μεθόδου ως πρωτοπόρο, πολυτροπικό, αφηγηματικό, θεατρικό και εικαστικό είδος.

Μέσα στο πνεύμα αυτών των ερευνητικών προσεγγίσεων της θεωρίας της παιδικής λογοτεχνίας και της κριτικής αναλύσεων του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου ως είδους της, κινείται και η παρούσα μελέτη.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο και στα μεθοδολογικά εργαλεία και στις έννοιες της θεωρίας της αφήγησης, της μυθοπλασίας και της νεωτερικότητας, των περικειμενικών στοιχείων και του εννοούμενου αναγνώστη. Στο επόμενο κεφάλαιο αναλύονται τα έργα της δημιουργού με βάση την απεικόνιση των χαρακτήρων, σύμφωνα με την θεωρία του P. Nodelman και τις προσεγγίσεις της Α. Γιαννικοπούλου, του G. Genette των Γ. Παπαντωνάκη-Τ. Κωτόπουλου και της Μ. Σπανάκη.

Πιο συγκεκριμένα, γίνεται κατηγοριοποίηση και αναφορά στις τεχνικές εικονογράφησης και αφήγησης σε σχέση από τα βιβλία της Βαρβαρούση, τα οποία πραγματεύονται την έννοια της διαφορετικότητας. Η πρώτη υποκατηγοριοποίηση αφορά τέσσερα βιβλία της δημιουργού που έχουν ως χαρακτήρες τους αποκλειστικά ανθρωπόμορφα ζώα και καταδεικνύουν κοινωνικές αξίες, ετερότητα, συναισθήματα και πεποιθήσεις, ακολουθώντας την ίδια προσέγγιση στην δεύτερη υποκατηγοριοποίηση αναλύονται τέσσερα από τα βιβλία της δημιουργού, τα οποία αναδεικνύουν στάσεις απέναντι σε κοινωνικές συμβάσεις και πεποιθήσεις, όπως η μη υπακοή στους κανόνες και η επιρροή των μέσων τεχνολογίας και των μέσων ενημέρωσης στην ζωή μας. Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται μια κατηγοριοποίηση δύο εκ των βιβλίων σε ειδικού σκοπού τα οποία έχουν ως πρωταγωνιστές μικρά παιδιά και αναφέρονται σε κοινωνικές αξίες όπως η συναδέλφωση των λαών, η ελευθερία ως δικαίωμα (εορτάζοντας τα διακόσια χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης) και η συνεργασία.

Επιπροσθέτως, το τρίτο κεφάλαιο αναλύει τη μέθοδο της παραστατικής αφήγησης των έργων της δημιουργού-performer, σε επίπεδο ανάδειξης της ως θεατρικό-εικαστικό παιχνίδι που έχει ως αυτοσκοπό την προσέγγιση των μικρών αλλά και μεγαλύτερων παιδιών, ατόμων με ειδικές ανάγκες, την μύησή τους στην θεατρική αγωγή και τις Τέχνες γενικότερα, και την πρόκληση της φαντασίας, της συνεργασίας, της δημιουργικότητας και τη έκφρασή τους.

Ακολουθεί ανακεφαλαίωση των κύριων συμπερασμάτων της εργασίας και σχολιασμός των αποτελεσμάτων. Επίσης, διατυπώνονται προτάσεις για περαιτέρω μελέτη και έρευνα του θέματος.

Τέλος, παρατίθενται οι βιβλιογραφικές αναφορές που χρησιμοποιήθηκαν για την εκπόνηση της εργασίας, καθώς και το παράρτημα με βιογραφικά στοιχεία της δημιουργού τα οποία συλλέχθηκαν μέσα από συνεντεύξεις της και εικόνες από τα έργα της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Θεωρητικό πλαίσιο: Έννοιες και Μεθοδολογία

Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο, αναλύονται οι έννοιες και η μέθοδος την οποία θα χρησιμοποιήσουμε, ώστε να καταστεί όσο το δυνατόν ευκρινέστερη η διερεύνηση και ανάδειξη των εικονιστικών λειτουργιών της εικονογράφησης της εικονογράφου συγγραφέως Λήδας Βαρβαρούση, καθώς και οι αφηγηματικές τεχνικές τις οποίες χρησιμοποιεί, προκειμένου να γίνουν αντιληπτά τα στοιχεία τα οποία καθιστούν τα υπό συζήτηση παιδικά βιβλία προσιτά σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Στην προσέγγισή μας αξιοποιείται η ανάλυση περιεχομένου των επιλεγμένων παιδικών εικονογραφημένων έργων. Η ερευνητική διαδικασία της ανάλυσης περιεχομένου θεωρείται κατά γενική ομολογία ως ιδιαίτερος αξιόλογη καθώς σύμφωνα και με τον Λ. Αθανασίου *«παρέχει στον ερευνητή πληροφορίες που αφορούν τάσεις που επικρατούν, σχέσεις που αναπτύσσονται, ιδέες, προκαταλήψεις, συμπεριφορές»* (Αθανασίου, 2003:249).

Αρχικά, θα μας απασχολήσει το πλαίσιο μελέτης των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων μέσα από το πρίσμα ορισμένων θεωρητικών και η διερεύνηση της πορείας του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου στην Ελλάδα τη χρονική περίοδο 2001-2021 κατά την οποία η Βαρβαρούση δημιούργησε τα υπό μελέτη έργα της για παιδιά. Εν συνεχεία, προκειμένου να κάνουμε ειδικότερες παρατηρήσεις στα υπό συζήτηση έργα θα επισημάνουμε πώς διαχωρίζονται οι κατηγορίες του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου και του παιδικού βιβλίου με εικόνες.

Το πρώτο θεωρητικό πλαίσιο το οποίο πραγματεύεται η παρούσα εργασία για να εξετάσει τα έργα της Βαρβαρούση, βασίζεται στη μελέτη του Perry Nodelman στο βιβλίο του *Λέξεις για εικόνες. Η αφηγηματική τέχνη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου* (2009). Η συγκεκριμένη διαχρονική μελέτη, η οποία συζητά μια θεώρηση της εικονογράφησης του βιβλίου για παιδιά καθιερώθηκε ως η ακριβέστερη πηγή καταγραφής, ανάλυσης και εννοιολογικού προσδιορισμού των παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων σε θέματα λειτουργίας της εικόνας (Τσιλιμένη, 2009).

Δεδομένου του γεγονότος ότι οι εικόνες στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο αναδεικνύουν το περιεχόμενο, τα συναισθήματα, τους τρόπους σκέψης και δράσης των χαρακτήρων, καθώς και άλλα στοιχεία που οι λέξεις ίσως δεν αποκαλύπτουν, κρίθηκε αναγκαίο να μελετηθεί η αλληλεπίδραση των εικόνων και των λέξεων σε κάθε βιβλίο. Για να συντελεστεί αυτό, βασιζόμαστε στη θεωρητική και μεθοδολογική μελέτη για την αφήγηση και τους τρόπους εκφοράς του αφηγηματικού λόγου, του Γάλλου θεωρητικού Gerard Genette, στο βιβλίο του *Discours du recit: essai de method* (1972) (Καψωμένος, 2007).

Αντλώντας από τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις θα ασχοληθούμε με τον ρόλο των χαρακτήρων και των ιδιαιτέρων αυτών χαρακτηριστικών τους που αναδεικνύονται μέσω της εικονογράφησης. Μέθοδοι όπως η επιλογή και χρήση συγκεκριμένων χρωμάτων, οι γραμμές και τα σχήματα, καθώς και η σκιαγράφηση και σημαντικότητα του χώρου και της πλοκής στον χρόνο, μας απασχολούν περισσότερο ως τεχνικές.

Τέλος, γίνεται αναφορά στις έννοιες της νεωτερικότητας και της μετα-μυθοπλασίας στα έργα, καθώς και στα περικειμενικά εκείνα στοιχεία των βιβλίων που τα καθιστούν περισσότερο προσιτά και ελκυστικά στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, ως προαναγνωστών και εννοούμενων αναγνωστών.

1. 1 Το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τον Γ. Σ. Νάσαινα (2001), η εικονογραφία βασίζεται στην ανάγκη του ανθρώπου να δημιουργεί σύμβολα προκειμένου να επικοινωνεί αλλά και να εκφράζεται. Μέσω της εικονογράφησης και συνεπώς μέσω του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου, σύμφωνα με τον ίδιο, ερμηνεύεται το ίδιο το κείμενο και παράλληλα ο κόσμος που μας περιβάλλει και για τον λόγο αυτό, αυτή συμβάλλει στην πνευματική ανάπτυξη των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Η Τ. Τσιλιμένη ορίζει το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο ως «μια ειδική κατηγορία βιβλίου, η οποία απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, και ότι η εικονογράφηση σε συνεργασία με το κείμενο ενισχύει το κείμενο, δηλαδή την αφηγηματική ροή της ιστορίας» (Τσιλιμένη, 2007:18).

Το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο, ως ειδική κατηγορία βιβλίου, είναι βαθιά επηρεασμένο από τις κοινωνικές, πολιτιστικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες και διαμορφώνεται

στην Ελλάδα κυρίως από το 1917 και ύστερα, με την έκδοση του αναγνωστικού της Γ΄ Δημοτικού *Τα Ψηλά Βουνά* του Ζαχαρία Παπαντωνίου.

1.1.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή της περιόδου 2001-2021

Η πορεία του εικονογραφημένου βιβλίου γνωρίζει άνθιση στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 έως και σήμερα, λόγω της άντλησης των θεμάτων του από τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα και των προβληματισμών που εγκύπτουν (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011). Οι ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις και οι μεταβολές των παιδαγωγικών απόψεων και αυτών της ψυχολογίας, οδήγησαν τους ενασχολούμενους με το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο να στοχεύουν στην επίλυση των προβλημάτων και των αλλαγών που προκύπτουν όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και παγκοσμίως και ως εκ τούτου να προτείνουν εικόνες συχνά επηρεασμένες από δια-καλλιτεχνικούς προβληματισμούς.

Από το 1980 και μετέπειτα, η εξέλιξη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου είναι ραγδαία. Σύμφωνα με την Τ. Τσιλιμένη (2007), η δεκαετία αυτή χαρακτηρίζεται από έντονες κοινωνικές εξελίξεις και θέτει τα θεμέλια στους εικονογράφους τις εποχής, όπως η Λ. Βαρβαρούση, η Ν. Καπατσούλια, η Κ. Βερούτσου, ο Ν. Ανδρικόπουλος κ.α., να εκφράσουν την τέχνη τους απομακρυσμένοι από τον έντονα διδακτικό συμβολισμό των αξιών του παρελθόντος, ωθούμενοι από την ανάπτυξη της αντιληπτικής ικανότητας των μικρών παιδιών ως στόχο μέσω της εικονογράφησης.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια περίπου (2000-2022), παρατηρείται στον Ελλαδικό χώρο, αλλά και παγκοσμίως, μια τάση άντλησης της θεματολογίας των βιβλίων που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας από κοινωνικά προβλήματα όπως η τεχνολογία, η μόλυνση του περιβάλλοντος, η μετανάστευση, οι έμφυλες διακρίσεις, το διαζύγιο, ο πόλεμος, ορισμένα συναισθηματικά προβλήματα όπως το άγχος και η κατάθλιψη, η κοινωνική απομόνωση, η ψυχολογική και σωματική βία, ο αποχωρισμός, ο θάνατος. Τα ζητήματα αυτά διερευνούν οι καλλιτέχνες του παιδικού βιβλίου αναζητώντας νέες εικονογραφικές προοπτικές και τεχνοτροπίες, τις οποίες οι σύγχρονοι εικονογράφοι καλούνται να καλύψουν.

Ήδη, «καινοτόμες τεχνικές εκτύπωσης των εικόνων με λέιζερ χρησιμοποιούνται από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, οδηγώντας σε αποδοτικότερες διαδικασίες εκτύπωσης και παραγωγής εικονογραφημένων βιβλίων» (Σιβροπούλου, 2004:10). Παράλληλα, πολλοί θεωρητικοί, πανεπιστημιακοί και παιδαγωγοί στρέφονται στην διερεύνηση της αξίας του

εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου και της διαφοροποίησής του από το παιδικό βιβλίο με εικόνες.

1.1.2 Εικονογραφημένο βιβλίο ή βιβλίο με εικόνες;

Για να εντυφώσουμε στον ορισμό του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου, θα πρέπει να αναφερθεί η σχέση του όρου αυτού και να συγκριθεί με εκείνον που ορίζει το παιδικό βιβλίο με εικόνες. Κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να διευκρινιστούν οι δύο κατηγορίες ως προς την μορφολογία και τα χαρακτηριστικά τους, ώστε να μπορούν να εντοπιστούν οι λειτουργίες των εικόνων μέσα στα κείμενα των υπό μελέτη έργων.

Όπως αναφέρει η Α. Γιαννικοπούλου (2008), στην Ελλάδα ο όρος εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, που στα αγγλικά μεταφράζεται ως *illustrated book*, είναι ταυτόσημος με τον όρο βιβλίο με εικόνες ή εικονο-βιβλίο, που αναφέρεται ως *picture books*. Αντιθέτως, στις αγγλόφωνες χώρες οι δύο όροι αν και συνδέονται, ωστόσο αποτελούν δύο διαφορετικές κατηγορίες που διαφέρουν σημαντικά ως προς τη μορφολογία τους.

Σύμφωνα με την μελέτη των Bird και Yokota (2017), οι ομοιότητες και παράλληλα οι διαφορές των δύο ειδών συνάδουν με το γεγονός πως και τα δύο είδη μπορούν να τα δημιουργήσουν και να τα επιμεληθούν οι ίδιοι δημιουργοί-καλλιτέχνες, αλλά διαφοροποιούνται κυρίως από την χρήση του υλικού τους και από τον τρόπο που οι εικόνες μεταφέρουν την ερμηνεία του κειμένου στους αναγνώστες.

Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο (*illustrated book*) ορίζεται, σύμφωνα με την Α. Γιαννικοπούλου (2008), ως «το βιβλίο εκείνο όπου το κείμενο υπερέχει τόσο χρονικά, καθώς προηγείται της εικονογράφησης... αφού η ιστορία εκτυλίσσεται ουσιαστικά μέσω των λέξεων, με την οπτική τροπικότητα να έρχεται δεύτερη και με μόνο στόχο να μεταφράσει σε έναν άλλο κώδικα κάποιες από τις πληροφορίες του λεκτικού κειμένου» (Γιαννικοπούλου, 2008:20). Οι Bird και Yokota (2017), υποστηρίζουν πως ο όρος εικονογραφημένο βιβλίο αποδίδεται «σε κάθε παιδικό βιβλίο που περιέχει τουλάχιστον μια εικόνα σε κάθε καλλιτεχνικά μέτρια ξυλογραφία, χαλκογραφία κ.τ.λ» (Kummerling- Meibauer όπως αναφέρεται στο Bird & Yokota, 2017:281). Επιπροσθέτως, σύμφωνα πάλι με τους ίδιους, τα χαρακτηριστικά τους- τα οποία τα διαφοροποιούν από τα βιβλία με εικόνες- είναι: α) οι εικόνες ενισχύουν και διακοσμούν το κείμενο αλλά η αφήγηση δεν βασίζεται στην παρουσία τους, β) έχουν τυπικά

πιο υψηλή αναλογία λέξεων ανά σελίδα και γ) οι εικόνες έχουν συνάφεια με το κείμενο αλλά όταν αφαιρούνται θα πρέπει το κείμενο να μπορεί να «σταθεί» από μόνο του.

Το βιβλίο με εικόνες ή εικονο-βιβλίο (picture book), σύμφωνα με τον Γ. Δ. Κιτσαρά, ορίζεται ως «ένα βιβλίο σχεδιασμένο για παιδιά από 2 μέχρι 8 ετών, με αναρίθμητες εικονογραφήσεις και λίγο ή καθόλου κείμενο» (Κιτσαράς όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:13). Η Α. Γιαννικοπούλου, υποστηρίζει πως ο όρος εικονο-βιβλίο, αναφέρεται «σε εκείνα τα βιβλία όπου η ιστορία αποτελεί προϊόν συνεργασίας κειμένου και εικόνας, καθώς η αληθινή εκδοχή της δεν είναι ούτε εκείνη που καταγράφουν οι λέξεις ούτε αυτή που φιλοτεχνούν οι εικόνες, αλλά μια τρίτη, που προκύπτει από την αλληλεπίδραση και συν-ανάγνωση αυτών των δύο» (Γιαννικοπούλου, 2008:20). Οι Bird και Yokota (2017), περιγράφουν τα βιβλία με εικόνες ως έργα της οπτικής λογοτεχνίας, τοποθετώντας την επίδραση της εικόνας και συνεπώς της εικονογράφησης σε σημαντικό επίπεδο ως μέσο κατανόησης του νοήματος του βιβλίου. Επιπλέον, τα βιβλία με εικόνες χαρακτηρίζονται από μια ισότιμη σχέση μεταξύ εικόνων και λέξεων και παράγουν ένα σύνθετο κείμενο λέξεων και εικόνων, περιέχοντας χαμηλή αναλογία λέξεων ανά σελίδα.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως είναι σαφές ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη είναι σχετικά διακριτή. Για να χαρακτηριστεί ένα παιδικό βιβλίο ως εικονογραφημένο ή ως εικονο-βιβλίο, θα πρέπει να αναγνωστεί την πρώτη φορά χωρίς τις εικόνες του και μια δεύτερη με τον συνδυασμό εικόνων και λέξεων (Γιαννικοπούλου, 2008). Αν η κάθε περίπτωση δίνει στον αναγνώστη μια διαφορετική οπτική της ιστορίας, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι εμπίπτει στην κατηγορία του βιβλίου με εικόνες. Κατά συνέπεια, εάν οι εικόνες αποκαλύπτουν το νόημα της ιστορίας χωρίς την ανάγνωση του κειμένου, αναφερόμαστε πιθανώς σε εικονογραφημένο βιβλίο.

Είτε αναφερόμαστε σε εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο είτε σε παιδικό βιβλίο με εικόνες, θα πρέπει να έχουμε στο νου μας πως ο απώτερος στόχος και των δύο όρων είναι να προσφέρουν στο παιδί προσχολικής και σχολικής ηλικίας αισθητική απόλαυση, να καταστούν βοήθημα στην ανάπτυξη της κριτικής του σκέψης και να το φέρουν σε επαφή με την Τέχνη και τον Λόγο, εμπλουτίζοντας το λεξιλόγιό του και τις αισθητικές του αντιλήψεις (Νάσαινας, 2001).

1.2 Η θεωρητική προσέγγιση του Perry Nodelman

Ο ακαδημαϊκός Perry Nodelman κατέχει σήμερα τον τίτλο του Ομότιμου Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Winnipeg. Η μελέτη του πάνω σε αγγλόφωνα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία ως προς τις τεχνικές της εικονογράφησης, οι οποίες σε αλληλεπίδραση με τις λέξεις έχουν ως σκοπό την μεταφορά πληροφοριών στον αναγνώστη, τον καθιστά τον κυριότερο μελετητή αυτής της κατηγορίας παιδικού βιβλίου.

Το βιβλίο του *Words about Pictures. The Narrative Art of Children's Picture Books* (1988) αποτελεί ακόμη και σήμερα τη βάση στην ερευνητική μεθοδολογία που αφορά το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο για πολλούς θεωρητικούς της παιδικής λογοτεχνίας, πανεπιστημιακούς και ερευνητές. Ο P. Nodelman, παρουσιάζει τους εννοιολογικούς προβληματισμούς του για τη χρήση της εικόνας και διευκρινίζει τη σχέση της με τις λέξεις. Αντικείμενο μελέτης του βιβλίου του, σε γενικές γραμμές, είναι οι αφηγηματικές τεχνικές σε συνδυασμό με τη σημασία της εικονογράφησης, που έχουν ως σκοπό την μεταφορά συγκεκριμένων πληροφοριών στον αναγνώστη (Nodelman, 2009).

Ο ίδιος βασίζεται στους θεωρητικούς Roland Barthes και Wolfgang Iser, καθώς και στους E. H. Gombrich, R. Arnheim και N. Bryson. Στα κεφάλαια του βιβλίου του αναλύονται ο βαθμός της αφηγηματικής πληροφορίας στις εικόνες, σε συνδυασμό με τον βαθμό εξοικείωσης του εννοούμενου αναγνώστη σε νοηματικούς κώδικες (Nodelman, 2009), ταξινομεί τους τρόπους μετάδοσης των οπτικών πληροφοριών όπως τα υπερισχύοντα χαρακτηριστικά, τα σύμβολα και οι κώδικες, τις σχέσεις ανάμεσα στα οπτικά αντικείμενα. Ακολούθως, εξετάζει τις σημασιολογικές σχέσεις που συναντώνται σε ακολουθίες εικόνων, όπως η δράση μέσα στον χρόνο. Τέλος, αναλύει την αλληλεπίδραση εικόνων και λέξεων ως ιδιαίτερο γνώρισμα του βιβλίου με εικόνες στην κατανόηση του νοήματός του από τους μικρούς προ-αναγνώστες.

1.2.1. Η αλληλεπίδραση εικόνων και λέξεων

Ένα παιδικό βιβλίο με εικόνες καθορίζεται από το ύφος του, μέσα δηλαδή από το αρμονικά δεμένο κείμενο, την εικόνα και την πλοκή του (Νάσαινας, 2001). Η άριστη συνεργασία εικονογράφου και λογοτέχνη κειμενογράφου εκπληρώνει τους στόχους και των δύο, αλλά κυρίως πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα τη θετική επίδραση στη σκέψη και αντίληψη του

μικρού παιδιού, προσφέροντάς του ευχαρίστηση και περνώντας του το επιθυμητό μήνυμα, είτε αυτό αποτελεί κάποια κοινωνική αξία ή πεποίθηση είτε κάποιο συναίσθημα ή προβληματισμό.

Ο P. Nodelman συμπεραίνει ότι *«οι λέξεις χωρίς τις εικόνες μπορεί να είναι ασαφείς και ελλιπείς, να μη μεταδίδουν επιτυχώς μια σημαντική οπτική πληροφορία και, δεύτερον, ότι οι εικόνες χωρίς τις λέξεις μπορεί να είναι αβέβαιες και ελλιπείς, να στερούνται επικέντρωσης, χρονικών σχέσεων και της εσωτερικής σημασίας που τόσο εύκολα μεταδίδεται με τις λέξεις»* (Nodelman, 2009:319). Σύμφωνα με τον ίδιο, οι λέξεις μπορούν να αλλάξουν το νόημα των εικόνων σε ένα εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο και οι εικόνες, εξίσου, να επηρεάσουν την αφηγηματική τεχνική του κειμένου (Nodelman, 2009).

Στις εικόνες ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου αποκαλύπτονται τα πρόσωπα, οι σχέσεις μεταξύ τους και τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά τους τα οποία το κείμενο ίσως να μην μπορεί να αποδώσει (Τσιλιμένη, 2007). Η εικόνα λειτουργεί ως μέσο κατανόησης της προσωπικότητας των χαρακτήρων, εκεί όπου οι λέξεις χρειάζονται μεγαλύτερη έκταση για να αποδώσουν τις λεπτομέρειες. Οι λέξεις από πλευράς τους επικεντρώνονται στις εικόνες, αναλύοντάς τις και δίνουν την προσοχή τους σε όλα αυτά που αξίζουν να τονιστούν (Nodelman, 2009). Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο P. Nodelman αναφέρει πως η προσπάθεια κατανόησης της κατάστασης μιας εικόνας σε ένα εικονογραφημένο βιβλίο καθίσταται ως μια πράξη που επιβάλλει τη γλωσσική χρήση, *«ερμηνεύοντας την οπτική πληροφορία με λεκτικούς όρους»* (Nodelman, 2009:313).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως οι εικόνες κατέχουν σημαντική θέση στην κατανόηση του κειμένου και συγχρόνως γίνονται πιο σημαντικές και ενδιαφέρουσες όταν πλαισιώνονται από κείμενο το οποίο παρουσιάζει λεπτομέρειες των εικόνων.

1.3 Η θεωρία του αφηγηματικού λόγου του Gerard Genette

Η θεωρητική πρόταση του Γάλλου Gerard Genette ως προς την αφηγηματική πράξη, αποτελεί σημαντική οπτική μεθοδολογίας στη μελέτη των έργων που επιλέχθηκαν. Η επιλογή των έργων, πέραν των ιδιαίτερων εικονογραφικών τεχνικών που χρησιμοποιεί η εικονογράφος Λήδα Βαρβαρούση, έγινε και για τις αφηγηματικές εκείνες τεχνικές τις οποίες

η ίδια χρησιμοποιεί με τέτοιο μοναδικό τρόπο, ώστε να καθιστά τα έργα της ολοκληρωμένα παιδικά λογοτεχνήματα και συγχρόνως έργα τέχνης.

Σύμφωνα με τον Ε. Γ. Καψωμένο (2007), η θεωρία του G. Genette βασίζεται σε ένα σύστημα από «έννοιες βάσης», με τις οποίες ο θεωρητικός εισάγει συγκεκριμένα κριτήρια και «μέσω της μελέτης των σχέσεων ιστορίας, αφηγήματος και διήγησης, αποκαλύπτεται η εσωτερική άρθρωση του συστήματος» (Καψωμένος, 2007:136).

Ένα δεύτερο κριτήριο αποτελεί η σχέση συγγραφέα- αφηγητή, κατά την οποία ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον αφηγητή ως μέθοδο μετάδοσης της ιστορίας του προς τον αναγνώστη. Συνεπώς, ο αφηγητής ορίζεται από συγκεκριμένες λειτουργίες και κριτήρια που αφορούν: α) τις αφηγηματικές, οργανωτικές, επικοινωνιακές, πιστοποιητικές, παρεκβατικές και ιδεολογικές λειτουργίες, β) την παρουσία του αφηγητή στο κείμενο (φανερός ή κρυφός), γ) τη συμμετοχή του (ομοδιηγητικός, αυτοδιηγητικός, ετεροδιηγητικός), καθώς και δ) την ίδια την πράξη τη αφήγησης, όπου διακρίνεται σε εξωδιηγητικό ή ενδοδιηγητικό αφηγητή (Καψωμένος, 2007:137-138).

1.4 Οι χαρακτήρες μέσω της εικονογράφησης και της αφήγησης

Σύμφωνα με τους Γ. Παπαντωνάκη και Τ. Κωτόπουλο, «ο όρος χαρακτήρες χρησιμοποιείται γενικά για να δηλώσει το σύνολο των ιδιαίτερων πνευματικών, συγκινησιακών και κοινωνικών ποιοτήτων, τις έμφυτες ιδιότητες και μορφές συμπεριφοράς που διακρίνουν ένα πρόσωπο και στην περίπτωση της παιδικής λογοτεχνίας, μπορεί να είναι συχνά και ένα προσωποποιημένο ζώο ή αντικείμενο» (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011:71).

Συγκεκριμένα, στα παιδικά βιβλία και κατά συνέπεια στα εικονογραφημένα, η δημιουργία αξιόλογων και αξιομνημόνευτων χαρακτήρων είναι αποκλειστική υποχρέωση του συγγραφέα πρωτίτως και σε συνεργασία με τον εικονογράφο, να αναμειγνύονται τα χαρακτηριστικά εκείνα, κειμενικά και οπτικά, πραγματικά και φαντασιακά, έτσι ώστε να καλύπτουν τις συναισθηματικές και ψυχολογικές ανάγκες του αναγνωστικού κοινού, είτε αυτό είναι ενήλικο είτε παιδικό. Οι σκέψεις και ο τρόπος δράσης των χαρακτήρων θα πρέπει να γίνεται πιστευτός από τα μικρά παιδιά, γιατί μόνο έτσι γίνεται πιο αληθοφανής η ιστορία και συνεπώς μπορεί να επιδράσει θετικά στη σκέψη και τα συναισθήματά τους (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011).

Η Ε. Norton κατηγοριοποιεί πέντε τύπους χαρακτήρων στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο: α) ανθρωποποιημένα ζώα, β) ζώα που μιλούν και συμπεριφέρονται με ανθρώπινα συναισθήματα, γ) προσωποποιημένα αντικείμενα, δ) άτομα σε ρεαλιστικές καταστάσεις και ε) χαρακτήρες που εμπλέκονται σε χιουμοριστικές και φανταστικές καταστάσεις (Norton όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:18-23). Οι Γ. Παπαντωνάκης και Τ. Κωτόπουλος μελετούν μια διαφορετική θεώρηση της φύσης των χαρακτήρων στα έργα, διαχωρίζοντάς τους σε περιπτώσεις που φαίνεται να πραγματώνουν τρεις τάσεις: α) *τη μιμητική*, η οποία δέχεται την αληθοφάνειά τους ως πραγματικούς ήρωες της διπλανής πόρτας. Η αληθοφάνεια αυτή βασίζεται σε εικονικά ανθρωπομορφικά κυρίως κριτήρια, βασιζόμενη στις μαρξιστικές αντιλήψεις του 20^{ου} αιώνα, με συνέπεια το παιδί- αναγνώστη να ταυτίζεται μαζί τους ως πραγματικούς ανθρώπους, β) *τη σημειωτική*, η οποία υποστηρίζει πως οι χαρακτήρες αποτελούν μόνο κειμενικές κατασκευές και δεν έχουν καμία σχέση με την εξωκειμενική πραγματικότητα, αποτελώντας μόνο στοιχεία της αφήγησης και γ) ο συγκερασμός και των δύο παραπάνω θεωριών που σύμφωνα με αυτές ο συγγραφέας επινοεί τους χαρακτήρες του έργου του δανειζόμενος στοιχεία, ιδιότητες, εσωτερικά αλλά και εξωτερικά χαρακτηριστικά από την πραγματική ζωή (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011: 74,76,77,86). Συνεπώς, *«οι χαρακτήρες ενός βιβλίου λαμβάνονται ως μυθοπλαστικά πρόσωπα που δρουν σε έναν μυθοπλαστικό κόσμο σαν υπαρκτά πρόσωπα, πείθοντας τον αναγνώστη για την αληθοφάνεια της ιστορίας»* (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011: 86).

Η πλέον διαδεδομένη άποψη ως προς την κατηγοριοποίηση των χαρακτήρων στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία της σύγχρονης εποχής, είναι εκείνη η οποία συναντάται σε μεγαλύτερο βαθμό και ταυτίζεται με την άποψη της Norton παράλληλα με των Γ. Παπαντωνάκη και Τ. Κωτόπουλο όπου, σύμφωνα με αυτή, οι χαρακτήρες διαχωρίζονται σε ανθρωπόμορφα ζώα που λειτουργούν με ανθρώπινες ιδιότητες και συναισθήματα, σε ανθρώπους που βιώνουν ρεαλιστικές ή φανταστικές καταστάσεις και παράλληλα με τις συγγραφικές και εικονογραφικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται (εξωτερική περιγραφή και απεικόνιση, αφηγηματικές τεχνικές, εσωτερική αναπαράσταση, αντιδράσεις, στάσεις και απόψεις του χαρακτήρα), δημιουργείται η κατάλληλη και επιθυμητή για τον συγγραφέα παρουσίαση των χαρακτήρων.

Η Α. Γιαννικοπούλου, επίσης, υποστηρίζει πως *«για τη γνωριμία με τους χαρακτήρες ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου, ακολουθείται άλλοτε εξωτερική και άλλοτε εσωτερική αποκάλυψη»* (Γιαννικοπούλου, 2008:111). Σύμφωνα με την άποψή της, στοιχεία όπως το όνομα, η περιγραφή και περισσότερο η εικονιστική, οι άμεσοι λεκτικοί χαρακτηρισμοί από

τον συγγραφέα, τα ίδια τα γεγονότα και οι αντιδράσεις των χαρακτήρων μέσα στην ιστορία καθώς και τα ίδια τα λεγόμενα και οι σκέψεις τους, αποκαλύπτουν την ιδιοσυγκρασία τους (Γιαννικοπούλου, 2008). Επιπλέον, χρησιμοποιεί τον διαχωρισμό του Foster διακρίνοντάς τους σε: α) επίπεδους/μονοδιάστατους- σφαιρικούς/ πολυδιάστατους, β) στατικούς-δυναμικούς, γ) στερεοτυπικούς- μη στερεοτυπικούς, δ) κεντρικούς-περιφερειακούς (Foster όπως αναφέρεται στο Γιαννικοπούλου, 2008:91-96). Ο Tomashevsky κάνει λόγο και για «θετικούς- αρνητικούς χαρακτήρες», υποστηρίζοντας το γεγονός πως οι συγγραφείς συχνά με σκοπό να προκαλέσουν τη συμπάθεια για συγκεκριμένους χαρακτήρες του βιβλίου, παράλληλα, μπορεί να προκαλούν και την απέχθεια για άλλους (Tomashevsky όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:25).

Επιχειρώντας να αναφερθούμε στον παραπάνω διαχωρισμό, τον οποίο θα ακολουθήσουμε στην έρευνά μας, οι επίπεδοι χαρακτήρες είναι σταθεροί και αμετάβλητοι, αδύναμοι, έχοντας ένα μόνο χαρακτηριστικό να τους διακρίνει, ενώ οι σφαιρικοί έχουν περισσότερα χαρακτηριστικά, είναι δυναμικοί, πολυδιάστατοι και εξελίσσονται συνεχώς (Σιβροπούλου, 2004). Έτσι, όταν αναφερόμαστε σε στατικούς και δυναμικούς χαρακτήρες, οι πρώτοι δεν εξελίσσονται και παραμένουν αμετάβλητοι καθ' όλη την ιστορία, ενώ οι δεύτεροι αλλάζουν, ωριμάζουν και αναπτύσσουν την προσωπικότητά τους (Γιαννικοπούλου, 2008). Στην κατηγορία των κεντρικών και περιφερειακών ανήκουν στους πρώτους τα κεντρικά πρόσωπα της ιστορίας, ο ήρωας, ενώ στην δεύτερη περίπτωση ανήκουν οι υπόλοιποι χαρακτήρες του βιβλίου, είτε είναι φιλικοί είτε εχθρικοί προς τον ήρωα- πρωταγωνιστή. Όσον αφορά την κατηγορία των στερεοτυπικών και μη χαρακτήρων, θα μας απασχολήσει στα υπό μελέτη έργα καθώς, όπως αναφέρει η Α. Γιαννικοπούλου, «η στερεοτυπική παγίωση ορισμένων χαρακτήρων δημιουργεί αναγνωρίσιμες και προβλέψιμες φινιούρες που παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά από βιβλίο σε βιβλίο» (Γιαννικοπούλου, 2008:94) και με αυτό τον τρόπο, συνειρμικά, ο αναγνώστης κατηγοριοποιεί τους χαρακτήρες με βάση το όνομα, την όψη ή τα φυσικά χαρακτηριστικά του. Συνεπώς, ο λύκος είναι κακός, ο καρχαρίας επικίνδυνος και το πρόβατο υπάκουο.

Πιο συγκεκριμένα, τα ανθρωποποιημένα ζώα έχουν μια μακρά παράδοση στην προφορική και γραπτή λογοτεχνία, υπό τη μορφή των μύθων, των παραδοσιακών παραμυθιών και ποιημάτων. Δια μέσου της ανθρώπινης συμπεριφοράς των ζώων στα βιβλία για παιδιά, ο συγγραφέας προσπαθεί να περάσει τα επιθυμητά μηνύματα έτσι ώστε να δημιουργείται ένα κλίμα εξοικείωσης και ταύτισης, με αποτέλεσμα την ευχαρίστηση του παιδιού-αναγνώστη.

Το παιδί συνταυτίζεται ή διαφοροποιείται με τον κεντρικό χαρακτήρα της ιστορίας και ανακαλύπτει πτυχές της δικής του προσωπικότητας.

Οι χαρακτήρες, είτε έχουν τη μορφή ανθρώπου είτε ζώου, θα πρέπει να εμφανίζουν την ήρεμη, συναισθηματική τους φύση, να είναι ειλικρινείς, να αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις, να επηρεάζουν την πλοκή της ιστορίας και να αποκαλύπτουν σκέψεις, προβληματισμούς που θα μπορούσε να έχει ο κάθε αναγνώστης. Σημαντική εξίσου καθίσταται η συμβολή της εικονογράφησης μέσω συγκεκριμένων τεχνικών, τις οποίες θα παραθέσουμε εν συνεχεία.

1.5 Τεχνικές εικονογράφησης

Οι τεχνικές ή τεχνοτροπίες της εικονογράφησης στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία αφορούν τον τρόπο χρήσης των διάφορων υλικών μέσων ως μέσο έκφρασης του εκάστοτε καλλιτέχνη- εικονογράφου, με αποτέλεσμα την ανάδειξη του νοήματος και του περιεχομένου των ιστοριών (Σιβροπούλου, 2004). Στα υπό μελέτη έργα μας θα αξιοποιήσουμε τις διάφορες τεχνικές τις οποίες χρησιμοποιεί η συγγραφέας-εικονογράφος Λήδα Βαρβαρούση, σε συνάρτηση με τη δυναμική των χρωμάτων και των γραμμών. Πιο συγκεκριμένα, σε κάθε έργο θα διακριθούν τεχνικές όπως το κολάζ, η χρήση τέμπερας, παστέλ, ακουαρέλας, πένας, υδροχρώματος και διασταυρούμενων γραμμών.

Αρχικά, αναφερόμενοι στον όρο «κολάζ» εννοούμε την τεχνική των κολλημένων χαρτιών, συχνά διαφορετικής υφής, υφασμάτων, φωτογραφιών, εφημερίδων, ταπετσαρίας αλλά και άλλων υλικών, τα οποία συνδυασμένα οδηγούν στην κατασκευή και δημιουργία μιας σύνθετης εικονογράφησης (Σιβροπούλου, 2004).

Η χρήση της τέμπερας ως τεχνικό μέσο απεικόνισης στα εικονογραφημένα βιβλία, είναι ευρέως διαδεδομένη λόγω των πλεονεκτημάτων που παρουσιάζει. Ως υλικό, αποτελείται «από χρώμα σε σκόνη ανακατεμένο με νερό και κολλώδη, ζελατινώδη ή γαλακτώδη υλικά» (Σιβροπούλου, 2004:140). Η ευκολία στη χρήση της έγκειται στο γεγονός πως λόγω της αδιαφάνειάς της και της ρευστότητάς της, μπορεί εύκολα να αυξηθεί ή να ελαττωθεί η πυκνότητά της ώστε να μπορεί να στεγνώσει σχετικά γρήγορα και γίνουν πολλές επιπλέον επιστρώσεις. Τοποθετείται απευθείας επάνω στην επιφάνεια του χαρτιού και με τις ανάλογες

τεχνικές που χαρακτηρίζουν το στυλ του κάθε καλλιτέχνη-εικονογράφου, οδηγεί σε ένα ευχάριστο και καλαίσθητο αποτέλεσμα.

Μια ξεχωριστή τεχνοτροπία με εντελώς διαφορετικό αποτέλεσμα είναι τα παστέλ ή αλλιώς λαδοπαστέλ χρώματα. Κατασκευάζονται «από χρώμα σε σκόνη, δεμένο με κόμμι και παράγονται σε μορφή στικ» (Welton όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:138). Τα παστέλ χρώματα δίνουν στον εικονογράφο την ελευθερία του σχεδιασμού με μεγάλη γκάμα χρωμάτων, απευθείας επάνω στο χαρτί, χωρίς την αναμονή του στεγνώματος. Η σταθερότητα που δίνουν στον καλλιτέχνη καθορίζει την δημιουργία των εικόνων σε συντομότερο χρονικό διάστημα και ευνοεί των πειραματισμό με άλλες διαφορετικές τεχνικές, όπως η τεχνική του κολάζ, για παράδειγμα, με ασπρόμαυρα κομμάτια χαρτιού. Τα παστέλ έρχονται εδώ να φωτίσουν και να τονίσουν την ευχάριστη πτυχή της ιστορίας. Αξίζει να σημειωθεί πως η χρήση τους είναι αρκετά συχνή και από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και για τον λόγο αυτό ίσως να υπονοείται στην εικονογράφηση παιδικών βιβλίων και ένας τόνος παιδικής αφέλειας. Ως μοναδικό πλεονέκτημα θα χαρακτηρίζαμε τη χρήση στερεωτικού σπρέυ στο τέλος.

Άλλη μια ιδιαιτέρως αγαπημένη τεχνική των εικονογράφων των παιδικών βιβλίων, η οποία συναντάται αρκετά συχνά, είναι η χρήση ακουαρέλας. Η χρήση της ακουαρέλας συνίσταται σε διαφανή χρώματα ή αλλιώς νερομπογιές-υδατοχρώματα. Διαχωρίζονται σε δύο είδη: τα χρώματα σε σωληνάρια και σε στερεά (Σιβροπούλου, 2004). Αποτελεί αγαπημένη τεχνική, καθώς δίνει τη δυνατότητα στην εικονογράφο να αποδώσει τη διαφάνεια του φωτός επάνω στο χαρτί με πολλαπλούς τρόπους. Συνήθως, οι χρωματικοί τόνοι αποδίδονται με τέτοιο τρόπο ώστε να διαφαίνεται σε κάποια σημεία το λευκό του χαρτιού, προσδίδοντας ένα φυσικό αποτέλεσμα. Με τον τρόπο αυτό, δίνεται η δυνατότητα στην εικονογράφο να συνδυάσει επιπλέον τεχνικές, όπως η χρήση περιγράμματος με πένα.

Η χρήση πένας ή στυλό διαρκείας οποιουδήποτε χρώματος αποτελεί μια ξεχωριστή τεχνική εικονογράφησης. Χρησιμοποιούνται για την ανάδειξη του περιγράμματος, ακολουθούν το σχήμα διαφόρων αντικειμένων με σκοπό τον τονισμό τους. Εδώ μπορούμε να αναφερθούμε στην τεχνική των διασταυρούμενων γραμμών, οι οποίες σύμφωνα με την Ρ. Σιβροπούλου (2004), μπορούν να χρησιμοποιηθούν για σκίαση, σκούρες ή ανοιχτές αντιθέσεις, για διακόσμηση, με σκοπό τη δημιουργία τρισδιάστατης απεικόνισης χωρίς να είναι ομοιόμορφες ή εντελώς συμμετρικές.

Τέλος, μια ενδιαφέρουσα τεχνική στην εικονογράφηση παιδικών βιβλίων αποτελεί το υδρόχρωμα. Αν και η χρήση του είναι γνωστή εδώ και αιώνες, έγινε ιδιαίτερα δημοφιλές τα

τελευταία εκατό χρόνια λόγω του φυσικού αποτελέσματός του. Αποτελείται από ένα μέρος χρωστικής ουσίας, χρώματος, με αρκετή ποσότητα νερού, ικανή να μουσκέψει την οποιαδήποτε υφή χαρτιού, δημιουργώντας ένα ακαθόριστο αποτέλεσμα, ελεύθερο από οριοθετημένα στεγανά (Σιβροπούλου, 2004). Εάν εφαρμοστεί με ελάχιστο νερό, δημιουργείται ένα πιο έντονο χρωματικά αποτέλεσμα, ενώ όσο περισσότερη ποσότητα νερού χρησιμοποιηθεί τόσο πιο ανοιχτό θα είναι το αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα την εμφάνιση περισσότερου λευκού στο χαρτί. Οι εικονογράφοι χρησιμοποιούν την τεχνική υδροχρώματος όταν συνήθως θέλουν να αποδώσουν την έννοια της φύσης, του ονειρικού, του ρομαντικού σε μια ιστορία.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως η κάθε τεχνική αποτελεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα του κάθε εικονογράφου- καλλιτέχνη. Ο τρόπος χειρισμού των γραμμών και η επιλογή των χρωμάτων έρχονται σε συνάρτηση με την ελευθερία έκφρασης και την αποτύπωση απόψεων, στάσεων και ιδεών του καλλιτέχνη. Ο πειραματισμός και συνδυασμός των διαφόρων τεχνικών, με την ανάλογη επιλογή των χρωμάτων, οδηγεί στο επιθυμητό κατά τον δημιουργό αποτέλεσμα.

1.5.1 Η έννοια των χρωμάτων

Η επιλογή των χρωμάτων στην επίτευξη της εικονογράφησης, στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία, αφορά αποκλειστικά τον χαρακτήρα αλλά και τα προσωπικά βιώματα του εικονογράφου. Έχοντας εις γνώσιν τα συναισθήματα και τις πληροφορίες που επιθυμεί να μεταδώσει στον αναγνώστη ο δημιουργός ενός παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου, ο καλλιτέχνης κινείται σε δύο επίπεδα λειτουργικότητας των χρωμάτων: α) στο γνωσιολογικό, όπου τα χρώματα λειτουργούν ως περιγραφική μετάδοση των πληροφοριών και β) στο συγκινησιακό, όπου σκοπός τους είναι η δημιουργία συναισθημάτων (Σιβροπούλου, 2004).

Σύμφωνα με τον παραπάνω διαχωρισμό, η επιλογή των χρωμάτων σε κάθε σελίδα και πιο συγκεκριμένα η επιλογή της πτυχής της ιστορίας, την οποία επιθυμεί ο δημιουργός να τονιστεί εντονότερα δια μέσου της εικονογράφησης, αποτελεί για εκείνον πρόκληση την οποία προσπαθεί να αποτυπώσει με τρόπο μη αφηγηματικό, επιτυγχάνοντας αφηγηματικά αποτελέσματα. Η επιλογή και ο συνδυασμός των χρωμάτων, ο τόνος και οι αντιθέσεις που προκύπτουν, δημιουργούν και τα ανάλογα συναισθήματα στον αναγνώστη.

Ο P. Nodelman (2009) αναφέρει πως η σημασία των χρωμάτων στα βιβλία με εικόνες, μπορεί να λειτουργεί με αυθαίρετο τρόπο ή να συνδέει συγκεκριμένα συναισθήματα με συγκεκριμένα χρώματα. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, επιχειρεί να συσχετίσει το κάθε χρώμα με την πρόκληση ενός ή διαφορετικών συναισθημάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο, το μπλε χρώμα συνδέεται με την μελαγχολία, τη γαλήνη και την ηρεμία, το κόκκινο με τη ζεστασιά, την αγάπη ή κάτι που προκαλεί ένταση, όπως θυμό, το μοβ με τη φαντασία, το μυστήριο και παράλληλα την αξιοπρέπεια. Στο ίδιο μήκος κινείται και το κίτρινο χρώμα, το οποίο συναντάται με μεγάλη συχνότητα στα περισσότερα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία, καθώς θεωρείται το χρώμα της χαράς, της ευθυμίας και σε συνδυασμό με άλλα χρώματα, φανερώνει το βαθμό της χαράς αυτής (Nodelman, 2009:106-109).

Ο συνδυασμός χρωμάτων και η τονικότητά τους προσδίδει ανάλογα με την απόδοσή του, την ανάλογη ένταση στην εικόνα ή ηρεμία. Σύμφωνα με την P. Σιβροπούλου (2004), όταν έχουμε κοντινούς χρωματικούς τόνους ανάμεσα στο ανοιχτό και το σκούρο, η διάθεση της εικόνας μπορεί να είναι ήρεμη και τότε έχουμε ελάττωση της έντασης, ενώ οι μεγάλες τονικές αντιθέσεις προβάλλουν ένα δυναμικό, με ένταση αποτέλεσμα.

Συνδυασμοί χρωμάτων όπως το θερμό πορτοκαλί με το κίτρινο, προσδίδουν ισορροπία σε μια ιστορία, ενώ το πράσινο- χρώμα της ανάπτυξης και της γονιμότητας- σε συνδυασμό με το γήινο καφέ, αποδίδουν μια φυσικότητα και υποδηλώνουν αφθονία. Το μαύρο και το γκρι συνδέονται με την αποστασιοποίηση, την ψυχρότητα, την πρόκληση, τη ρεαλιστικότητα ή ακόμη και την επιθετικότητα, όταν συνδυάζονται με άλλα χρώματα όπως το κόκκινο ή το πορτοκαλί (Nodelman, 2009).

Άλλες μελέτες υποστηρίζουν πως η απόχρωση δεν υποδηλώνει απαραίτητα συναισθήματα αλλά η ένταση (Wright & Rainwater όπως αναφέρεται στο Nodelman, 2009). Σύμφωνα με αυτές, η σκοτεινότητα του χρωματικού τόνου υποδηλώνει ισχύ και η παρουσία της έντασης προβάλλει τις αντιλήψεις και τις σχέσεις που αναλύονται σε μια εικόνα.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε πως το χρώμα μπορεί να δημιουργήσει την επιθυμητή συγκινησιακή κατάσταση στην ατμόσφαιρα της ιστορίας, να προσδώσει ένταση ή και το αντίθετο. Οι χρωματικές αντιθέσεις και οι συνδυασμοί, η τονικότητα, οι εναλλαγές των χρωμάτων που συνάδουν με τις εναλλαγές των συναισθημάτων των χαρακτήρων, προκύπτουν από την μοναδικότητα του χαρακτήρα του καλλιτέχνη-εικονογράφου. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως η ενδεχόμενη επιλογή των χρωμάτων ως προοπτική δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο αναγνώρισης της τεχνικής ενός εικονογράφου. Στοιχεία όπως

οι γραμμές και τα σχήματα, η απεικόνιση του χώρου και η σημασία των χρονικών αλληλουχιών της ιστορίας, επιτρέπουν στον αναγνώστη να αναγνωρίζει και να ξεχωρίζει το προσωπικό στυλ του εικονογράφου.

1.5.2 Γραμμές και σχήματα

Οι γραμμές χρησιμοποιούνται στην εικονογράφηση για να οριοθετούν σχήματα που αφορούν τους χαρακτήρες και το περιβάλλον όπου διαδραματίζεται η ιστορία. Έχουν άμεση σχέση με την έννοια του σχήματος, καθώς σχήμα μπορούμε να ονομάσουμε «*το περίγραμμα της πορείας της γραμμής από το σημείο εκκίνησής της ως την επιστροφή της στο ίδιο σημείο*» (Κοζάκου-Τσιάρα όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:109). Συνεπώς, γραμμή και σχήμα συνδυάζονται με ποικίλους τρόπους καθώς το ένα αναδεικνύει το άλλο.

Οι γραμμές μπορεί να παρουσιάζονται λεπτές ή χονδρές, ευθείες, καμπυλωτές, ασύμμετρες, παράλληλες ή τεμνόμενες και χαρακτηρίζουν με αυτό τον τρόπο το ύφος του καλλιτέχνη-εικονογράφου. Σύμφωνα με την D. Norton (2007), οι γραμμές αποδίδουν το περίγραμμα των αντικειμένων που απεικονίζονται στο χαρτί και που παράλληλα μπορεί να βρίσκονται στο φυσικό περιβάλλον και μέσω αυτού του τρόπου βοηθά τα μικρά παιδιά να γνωρίσουν τον κόσμο που τα περιβάλλει. Η ίδια θεωρεί ως σημαντικότερο μέσο αναγνώρισης των αντικειμένων τη μορφή τους παρά το μέγεθος, το χρώμα ή την υλικότητά τους.

Άψυχα και έμψυχα αντικείμενα αποτελούν το φυσικό περιβάλλον, το οποίο καλούνται να απεικονίσουν οι εικονογράφοι παιδικών βιβλίων με τον δικό τους μοναδικό τρόπο. Οι περισσότεροι θα λέγαμε, όμως, πως συγκλίνουν με την άποψη του R. Feldman, ο οποίος αναδεικνύει έναν κοινό τρόπο χρήσης των γραμμών στα περισσότερα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία και όπου, σύμφωνα με αυτόν, οι κάθετες γραμμές υποδηλώνουν στασιμότητα, οι οριζόντιες ηρεμία και σταθερότητα, οι διαγώνιες και ασύμμετρες γραμμές φανερώνουν ανισορροπία, ανεξέλεγκτα συναισθήματα, επικινδυνότητα, καταστροφή και οι καμπυλωτές ρευστότητα, απροβλεψία (Feldman όπως αναφέρεται στο Norton, 2007).

Οι γραμμές, συνεπώς, ενώνονται για να καθορίσουν ένα σχήμα που με την συμπλήρωση διαφόρων χρωμάτων, οδηγεί τον αναγνώστη στη συσχέτισή του με προϋπάρχουσες μορφές της φύσης. Στην εικονογράφηση οι διαφορετικές σημασίες αποδίδονται με διαφορετικά σχήματα. Έτσι, λοιπόν, τα σχήματα από την πλευρά τους διαχωρίζονται σε: α) επίπεδα, με χαρακτηριστικό τα σταθερά περιγράμματα, την ομοιομορφία και την ακινησία των φιγούρων

και σε β) σχήματα με όγκο, τα οποία παρουσιάζονται με στρογγυλεμένα περιγράμματα, με χαρακτηριστικό την απλότητα και την ομαλότητα (Σιβροπούλου, 2004). Οι γραμμές συνδυάζονται με τα σχήματα και ανάλογα με το μέγεθος, το χρώμα και τον τόνο τους, μπορεί να σηματοδοτούν πληθώρα συναισθημάτων όπως ηρεμία, σταθερότητα, ζωτικότητα ή ακόμη ένταση, φόβο και ανησυχία.

1.5.3 Ο χώρος και ο χρόνος στις εικόνες

Η κατεύθυνση των γραμμών και η διάταξη των σχημάτων υπονοούν κίνηση και η κίνηση υπονοεί διάρκεια στο χρόνο. Οι MacCann και Richard αναφέρουν πως «η κίνηση επιτυγχάνεται με το να δείχνουν όλες οι γραμμές προς την ίδια κατεύθυνση, ενώ το σημείο εστίασης βρίσκεται έξω από το χώρο της εικόνας» (MacCann & Richard όπως αναφέρεται στο Σιβροπούλου, 2004:116). Οι χαρακτήρες των παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων βρίσκονται σε μια διαρκή κίνηση, αγωνίζονται, αναζητούν λύσεις και επιλύουν τα προβλήματα που προκύπτουν μέσα από περιπετειώδεις δράσεις. Το σκηνικό της ιστορίας έχει άμεση σχέση με τον χώρο στον οποίο διαδραματίζονται τα γεγονότα μέσα στον χρόνο. Μπορεί να αλλάζει, να παρουσιάζει στατικότητα ή να επαναλαμβάνεται. Επιπλέον, όταν μια ιστορία διαδραματίζεται σε συγκεκριμένη χρονική ιστορική περίοδο, τότε ο χώρος θα πρέπει να παρουσιάζεται με αρκετές οπτικές λεπτομέρειες που θα παραπέμπουν σε αυτή τη χρονική περίοδο (Norton, 2007).

Η χρονική αλληλουχία των γεγονότων και ο χώρος, ως συνιστώσες της πλοκής μιας ιστορίας, αποτυπώνονται μέσω των αφηγηματικών κριτηρίων και των λέξεων αμεσότερα σε σχέση με τα οπτικά κριτήρια. Ο εικονογράφος καλείται να αντιμετωπίσει την έλευση του χρόνου μέσα από στατικές εικονογραφήσεις, που θα πρέπει να αποδίδουν την κίνηση με συγκεκριμένες τεχνικές. Ο τόπος διεξαγωγής της δράσης των χαρακτήρων θα πρέπει, σύμφωνα με την Α. Γιαννικοπούλου (2007:9), να χρησιμοποιείται διττά, δηλώνοντας παράλληλα και το χρόνο. Συνεπώς, λεπτομέρειες στο σκηνικό, ιδιαίτεροι χρωματισμοί, αλλαγές στην τονικότητα των χρωμάτων των αντικειμένων, τεχνικές όπως η απεικόνιση οργάνων μέτρησης του χρόνου (ρολόι, ημερολόγιο), πολλαπλές απεικονίσεις στην ίδια εικόνα ή αλλιώς η τακτική της σύγχρονης διαδοχής, η μεταμόρφωση της ίδιας φιγούρας ώστε να διαφαίνεται η ηλικιακή διαφορά κατά της διάρκεια της πλοκής της ιστορίας, αλλά και η τεχνική του «παράθυρου» ή «splitscreen», όπου η εικόνα χωρίζεται διπλά ή πολλαπλά, παρουσιάζοντας συγχρόνως πολλούς χαρακτήρες οι οποίοι συνυπάρχουν ταυτόχρονα στον ίδιο τόπο, η χρήση πλαισίων

και σέπιας, η εναλλαγή ασπρόμαυρης και έγχρωμης εικονογράφησης, τα μπαλόνια διαλόγου ή διάφορα καμπυλωτά νοσταλγικά πλαίσια, αποτελούν τρόπους απεικόνισης του χρόνου στα εικονογραφημένα βιβλία (Γιαννικοπούλου, 2007:21,22).

Ο P. Nodelman (2009) έχει ενδελεχώς μελετήσει την απεικόνιση της δράσης μέσα στο χρόνο, υποστηρίζοντας πως η χρονική ακολουθία των εικόνων προβάλλει τα γεγονότα μέσα από επαναλήψεις της παρουσίας των χαρακτήρων σε διαφορετικές στάσεις καθώς και από τη χρήση διαφόρων συμβόλων που υπονοούν κίνηση, όπως η χρήση γραμμικής συνέχειας μέσω των παράλληλων γραμμών, είτε παρουσιάζονται διαγώνια είτε κάθετα, καθώς και η διαστρέβλωση των αντικειμένων ή σωμάτων. Πιο λεπτομερώς, αναφέρει πως «η δράση εξελίσσεται συνήθως από τα αριστερά προς τα δεξιά στα εικονογραφημένα βιβλία, επομένως ο χρόνος κυλάει συμβατικά από τα αριστερά στα δεξιά» (Nodelman, 2009:248).

Συνεπώς, οι εικονογράφοι επιθυμώντας να προσδώσουν κίνηση στους χαρακτήρες τους, τους απεικονίζουν να κινούνται από τα αριστερά προς τα δεξιά της σελίδας και αντίστοιχα, εάν η κίνηση επιτυγχάνεται από δεξιά προς τα αριστερά, επιθυμούν να επιδείξουν στασιμότητα, καθυστέρηση προόδου, αμφιβολία, ακόμη και σύγχυση.

Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία αποτυπώνονται μέσω της εικονογράφησης, συνήθως, με τους προαναφερόμενους τρόπους. Πολλά όμως σύγχρονα παιδικά εικονογραφημένα βιβλία έχουν αρκετά στοιχεία νεωτερικότητας, τα οποία μπορούν να ανατρέψουν την έννοια του χρόνου και να μεταφέρουν τον αναγνώστη σε τόπους που αγγίζουν το φανταστικό και τη μυθοπλασία.

1.6 Νεωτερισμός και μετα-μυθοπλασία στο παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο

Η αναφορά στον όρο νεωτερικότητα στην ελληνική παιδική λογοτεχνία συμβαδίζει με τα κοινωνικά και πολιτισμικά γεγονότα των τελευταίων σαράντα ετών περίπου και εκπροσωπεί ένα καινούριο σύστημα γραφής και έκφρασης, το οποίο είναι θα λέγαμε δυσδιάκριτο ως προς την τυπολογία του και έρχεται σε αντίθεση με τον όρο «παραδοσιακό», με τον οποίο συσχετίζουμε τα κλασικά παραμύθια (Καρακίτσιος, 2016). Η Silva-Diaz (2017) αναφέρεται στους όρους *μετα-μυθοπλασία* ως *metafiction* και *μεταμοντέρνο* ως *postmodern*, ταυτίζοντάς τους, παρόλο που πολλοί κριτικοί της Λογοτεχνίας υποστηρίζουν πως αποτελούν ξεχωριστές

κατηγορίες, κάνοντας λόγο για ένα είδος που δεν τοποθετείται ιστορικά και το οποίο φανερώνει το χάσμα μεταξύ του πραγματικού κόσμου που αναπαρίσταται στα βιβλία και του μη πραγματικού.

Επιχειρώντας να προσδώσουμε μια διακριτή εικόνα της διαφοράς των παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων που χαρακτηρίζονται ως μετα- μυθοπλαστικά με τα υπόλοιπα εικονογραφημένα βιβλία για μικρά παιδιά, προβαίνουμε στις παρακάτω παρατηρήσεις, βασιζόμενοι στις μελέτες τις οποίες έχουν κατά καιρούς γίνει. Σύμφωνα με αυτές, τα κυριότερα χαρακτηριστικά των μετα- μυθοπλαστικών παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων αφορούν: α) την πολυτροπικότητα, όπου το νόημα της ιστορίας βγαίνει συγχρόνως από τις εικόνες και τις λέξεις, και β) την υλικότητά τους, καθώς σχεδόν όλα είναι κατασκευασμένα από υλικά τα οποία μπορούν να χειριστούν με ευκολία μικρά παιδιά.

Η υλικότητα των βιβλίων αυτών, η ασυνέχεια, η ταυτοχρονία της αφήγησης της ιστορίας τους, η πολυδιηγητική αφήγηση και ο διαλογισμός αποτελούν κατά την Silva- Diaz χαρακτηριστικά που οδηγούν στην διάκριση των μετα-μυθοπλαστικών βιβλίων, τα οποία σύμφωνα με αυτά οδηγούν στη συστηματική διατάραξη της παραδοσιακής ροής μιας ιστορίας και στην αμφισβήτηση των αφηγηματικών κανόνων, δίνοντας στους αναγνώστες το δικαίωμα να εξερευνούν νέες πιθανότητες επίλυσης του προβλήματος.

Οι δημιουργοί παιδικών εικονογραφημένων βιβλίων που χρησιμοποιούν μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία στα έργα τους, έχει παρατηρηθεί πως βασίζονται σε συγκεκριμένες στρατηγικές. Αυτές αφορούν: α) τη ρητή αυτοσυνείδηση (self-consciousness), β) την έννοια του βραχυκυκλώματος (short-circuit), γ) την απροσδιοριστία (indeterminacy), δ) την απήχηση (resonance), ε) και το θεατρικό παιχνίδι-έργο (play) (Silva- Diaz, 2017:73-76).

Αναλυτικότερα, στη ρητή αυτοσυνείδηση φαίνεται πως τα ίδια τα βιβλία δεν έχουν επίγνωση της φανταστικής τους κατάστασης και αναλογίζονται ανοιχτά την υλικότητά τους, προκαλώντας με αυτό τον τρόπο τον αναγνώστη να εντοπίσει τις ενδεχόμενες ασυνέπειες της ιστορίας. Στο λεγόμενο βραχυκύκλωμα (Lodge & Moss,1990 στο Silva- Diaz, 2017) ή αλλιώς μετάληψη (Pantaleo, 2010, Dominguez, 2012 στο Silva-Diaz, 2017), τα επίπεδα της αφήγησης παραβιάζονται με αιφνίδιο τρόπο. Ο όρος απροσδιοριστία λειτουργεί σε περιπτώσεις όπου δημιουργούνται σκόπιμα και συστηματικά ασάφειες και αντιφάσεις στη ροή της ιστορίας, τοποθετώντας τον αναγνώστη σε ενεργό ρόλο ώστε να τις λύσει. Παραδείγματα για τον όρο αυτό αποτελούν οι ιστορίες με πολλά ή και καθόλου τέλη, οι πολλαπλοί αφηγητές ή εστιάσεις, τα πολλαπλά εικονογραφημένα στυλ καθώς και οι

διαφορετικοί χρονότοποι (Silva- Diaz, 2017). Έτσι παρέχεται στον αναγνώστη- παιδί η δυνατότητα της επιλογής να προτείνει περισσότερα από ένα κλείσιμο της ιστορίας (Καρακίτσιος, 2016). Στην περίπτωση της αφήγησης, τα στοιχεία της αφήγησης τα οποία σε μια κανονική αφήγηση είναι συνδεδεμένα, τείνουν να διασπαστούν επειδή συνδέονται με άλλες αφηγήσεις ή ομιλίες. Για παράδειγμα, μπορεί σε ένα βιβλίο να απεικονίζονται παράλληλα εικόνες από άλλα διαφορετικά κλασικά παραμύθια ή ακόμα και κείμενα από αυτά. Τέλος, στα μετα-μυθοπλαστικά και μετα-μοντέρνα έργα οι αναγνώστες μετατρέπονται σε παίκτες καθώς απαιτείται η ενεργή συμμετοχή τους στην δημιουργία νοήματος, καταστρέφοντας έτσι την κανονική αφήγηση και ροή της ιστορίας και η εικόνα με τις λέξεις σταματούν να αποτελούν αναφορική συνάρτηση (Θεατρικό παιχνίδι- έργο).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως η ανάγνωση εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων τα οποία χρησιμοποιούν στρατηγικές μετα-μυθοπλασίας, προκαλούν στο παιδί-προαναγνώστη ένα αίσθημα δυσφορίας αρχικά, καλώντας τον να λάβει άμεσα δράση ώστε να επιλυθεί το πρόβλημα, αλλά και ένα αίσθημα ευχαρίστησης στο τέλος καθώς η ενεργή συμμετοχή του αποτελεί μέρος ενός παιχνιδιού, από το οποίο μπορεί να κατανοήσει λογοτεχνικές έννοιες, να αντιληφθεί τις δυνατότητές του στην επίλυση προβλημάτων ώστε να καταστεί εφικτή η ανάπτυξη της αυτοπεποίθησής του.

1.7 Περικειμενικά στοιχεία και εννοούμενος αναγνώστης-προαναγνώστης

Στην παρούσα μελέτη, κρίθηκε σημαντικό να επισημανθούν τα στοιχεία του εικονογραφημένου βιβλίου που επηρεάζουν την κρίση και οδηγούν θα λέγαμε τον αναγνώστη, παιδί και ενήλικα, στην επιλογή του. Γίνεται προσπάθεια να απαντηθούν ερωτήματα όπως: τι μας οδηγεί στην επιλογή ενός βιβλίου, με ποιον τρόπο κρίνουμε ότι το συγκεκριμένο βιβλίο καλύπτει τις ανάγκες μας, καθώς και σε ποιούς αναγνώστες-προαναγνώστες θεωρούμε ότι απευθύνεται ώστε να θεωρείται σωστή επιλογή.

Αρχικά, πρέπει να επισημάνουμε πως ο πρωταρχικός σκοπός ενός παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου είναι η δημιουργία ευχαρίστησης και διασκέδασης, παράλληλα με την μετάδοση νοημάτων και την δημιουργία προβληματισμών που οδηγούν στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μικρών παιδιών και τη φιλιαναγνωσία. Για την προσέλκυση του αναγνωστικού κοινού, οι συγγραφείς, εικονογράφοι και οι εκδοτικοί οίκοι προβαίνουν στην επιλογή διαφόρων τεχνικών στοιχείων που αφορούν ό,τι περιβάλλει το

κείμενο και βρίσκονται εντός του πλαισίου του και στα οποία δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα τα τελευταία έτη, καθώς θεωρούνται μείζονος σημασίας στην επιρροή που ασκούν στην επιλογή τους από το αναγνωστικό κοινό.

Τα λεγόμενα περικειμενικά στοιχεία ενός βιβλίου αφορούν, σύμφωνα με τον G. Genette, διάφορα «*τοπικά, λεκτικά, αριθμητικά και εικονογραφικά στοιχεία πληροφοριών που συμπληρώνονται από το στυλ, το σχέδιο του εξώφυλλου και τα χαρακτηριστικά του εκδοτικού οίκου*» (Genette, 1997:24). Αυτά αποτελούν το εξώφυλλο του βιβλίου με τον τίτλο του έργου, το όνομα του συγγραφέα και στην περίπτωση των εικονογραφημένων και του εικονογράφου τα βιογραφικά τους στοιχεία, τυχόν υπότιτλο, τις ταπετσαρίες, αφιερώσεις, ευχαριστίες και το όνομα του εκδοτικού οίκου (Σδρούλια & Τσιλιμένη, 2017:3). Ο Genette (1997), συμπληρώνει επίσης και την υπογραφή του συγγραφέα, το όνομα της σειράς που ενδεχομένως να ανήκει το βιβλίο καθώς και το όνομα των υπευθύνων για την εν λόγω σειρά, την χρονολογία έκδοσης και τη διεύθυνση του εκδοτικού οίκου.

Πιο συγκεκριμένα, το σημαντικότερο περικειμενικό στοιχείο ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου αποτελεί το εξώφυλλο, καθώς προϋποθέτει τον προ-αναγνώστη παιδί με ιδιαίτερα ελκυστικό τρόπο για το περιεχόμενο και το νόημα του βιβλίου. Η εικονογράφηση του εξώφυλλου συνήθως αποκαλύπτει τους βασικούς ήρωες της ιστορίας σε δραστηριότητες που αποκαλύπτουν το περιεχόμενο της ιστορίας και μπορεί να αποτελεί μοναδική εικόνα σε όλο το βιβλίο (Σδρούλια & Τσιλιμένη, 2017:4). Για τον P. Nodelman (2009), σημαντικός παράγοντας στην επιλογή ενός βιβλίου με βάση το εξώφυλλο, αποτελεί και η επιλογή του τυπογραφικού χαρτιού και της υλικότητάς του. Σύμφωνα με αυτόν «*σκεφτόμαστε διαφορετικά για τα βιβλία με μαλακό εξώφυλλο και διαφορετικά για εκείνα με σκληρό εξώφυλλο*» (Nodelman, 2009:83) και ενώ το γυαλιστερό χαρτί υποδηλώνει αστραφτερή καθαρότητα παρόλα αυτά δημιουργεί απόσταση με τον αναγνώστη, αντίθετα το χαρτί με τραχιά επιφάνεια τον προσκαλεί να το αγγίξει, δημιουργώντας οικειότητα και πρόσκληση σε συμμετοχή.

Δεύτερος σημαντικός παράγοντας επιλογής ενός βιβλίου αποτελεί ο τίτλος του. Οι Τ. Τσιλιμένη και Π. Μηκέ θεωρούν τον τίτλο «*ως το βασικότερο στοιχείο της ιδιαιτερότητάς του αφού συμβάλει στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία του περιεχομένου του, αποτελώντας πηγή πληροφοριών και ερεθισμάτων για την διατύπωση αποριών, πυροδοτώντας συναισθηματικές αντιδράσεις*» (Τσιλιμένη & Μηκέ, 2020:11). Όντας το πρώτο λεκτικό μήνυμα του βιβλίου ο

τίτλος θα πρέπει να είναι σαφής, πρωτότυπος, σύντομος και αξιωμακρονομημένος, ιδιαιτέρως για τα μικρά παιδιά, καλύπτοντας τις προσδοκίες και πεποιθήσεις τους (Genette, 1997).

Εξίσου αξιολογικά περικειμενικά στοιχεία περιλαμβάνουν το εσωτερικό του μπροστινού και πίσω εξωφύλλου, που αν και χαρακτηρίζεται ως βουβό (mute) από τον G. Genette, σε πολλές περιπτώσεις αυτό δεν αποτελεί κανόνα. Σε αυτό ανήκουν οι ταπετσαρίες οι οποίες επιλέχθηκαν για τον ανάλογο σκοπό, είτε να προκαλέσουν την προσοχή είτε όχι, καθώς και οι αφιερώσεις και οι ευχαριστίες του συγγραφέα. Για τον G. Genette ένα επιπλέον στρατηγικά σημαντικό περικειμενικό στοιχείο αποτελεί το οπισθόφυλλο, το οποίο περιλαμβάνει τουλάχιστον το όνομα του συγγραφέα, βιογραφικά στοιχεία, σχόλια για προηγούμενα έργα του, αναφορά για προηγούμενα σε άλλα έργα που εκδόθηκαν από τον ίδιο εκδοτικό οίκο, το ISBN (International Standard Book Number) και έναν μαγνητικό γραμμικό κώδικα (Genette, 1997).

Η επιλογή ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου γίνεται με βάση τα περικειμενικά στοιχεία του και σε συνδυασμό με τις εμπειρίες, τις πεποιθήσεις, τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των μικρών ακροατών, οι οποίοι μην έχοντας ακόμη κατακτήσει τη γραπτή γλώσσα, αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο του βιβλίου αποκωδικοποιώντας κατά βάση την εικόνα του εξωφύλλου. Οι λεγόμενοι προ-αναγνώστες- ακροατές βασίζονται στους ενήλικους αναγνώστες στην προσέγγιση του λεκτικού κειμένου. Το αναγνωστικό κοινό αφορά, παράλληλα, παιδιά μικρής ηλικίας και ενήλικες.

Συχνά προκύπτει το ζήτημα του σε ποιο ηλικιακά αναγνωστικό κοινό απευθύνονται συγκεκριμένα εικονογραφημένα βιβλία και με ποιο κριτήριο γίνεται η επιλογή τους. Ο όρος *εννοούμενος αναγνώστης* αφορά, σύμφωνα με τον N. Holland, εκείνον τον αναγνώστη αλλά και ακροατή στην προκειμένη περίπτωση *«του οποίου η υποκειμενική εμπειρία και η ενδοψυχική ζωή, με άλλα λόγια η ταυτότητά του, ταιριάζουν σ' ένα συγκεκριμένο έργο»* (Holland, 1975 στο Οικονομίδου, 2016: 18).

Συνεπώς, η κατασκευή ενός έργου για παιδιά προσχολικής ηλικίας θα πρέπει να συμβαδίζει με την νοητική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξή τους, τις ανάγκες και προσδοκίες που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Οι συγγραφείς θα πρέπει, σύμφωνα με τα παραπάνω, να προσδοκούν ότι ο εννοούμενος αναγνώστης στον οποίο απευθύνονται τα έργα τους, ταυτίζεται με τους χαρακτήρες που έχουν επινοήσει και μέσω της πλοκής του έργου επιλύει τους προβληματισμούς του και βρίσκει την συναισθηματική ισορροπία και ευχαρίστηση που επιθυμεί.

1.8 Οι «Ζωγραφηγήσεις» της Λ. Βαρβαρούση ως θεατρική και εικαστική έκφραση

Κατά τη θεωρητική μας προσέγγιση στην ενότητα αυτή, θα εστιάσουμε στην πρακτική της ζωντανής αφήγησης που ακολουθεί η Βαρβαρούση σε ορισμένα διακαλλιτεχνικά αφηγήματά της για παιδιά που περιλαμβάνουν κίνηση, φωνή και εικονογράφηση με τη μορφή ατομικής παράστασης.

Ο νεαρός προ-αναγνώστης και ακροατής, σύμφωνα με την άποψη της Α. Γιαννικοπούλου, «εφαρμόζει και προσαρμόζει τρόπους προσπέλασης του αφηγηματικού υλικού που έμαθε από διάφορους χώρους και ποικίλα μέσα: τις καλές τέχνες, το θέατρο και τον κινηματογράφο...» (Γιαννικοπούλου, 2016:75) και ως εκ τούτου η επαφή του με την θεατρική παιδεία και τις εικαστικές μορφές της τέχνης από μικρή ηλικία, τον βοηθά υποστηρικτικά στην ανακάλυψη των δυνατοτήτων και δεξιοτήτων του και συμβάλλει στην εξέλιξη της σκέψης και του λόγου.

Στην παρούσα μελέτη κρίθηκε απαραίτητο να αναλυθεί η θεατρική τεχνική παρουσίασης των έργων της δημιουργού, που με τρόπο μοναδικό ως πρωτοποριακή μέθοδο χρησιμοποιεί η ίδια σε αρκετά από αυτά. Για λόγους συντομίας δεν θα γίνει αναφορά στα είδη της θεατρικής τέχνης για παιδιά ούτε θα αναλυθεί η ιστορική αναδρομή του παιδικού θεάτρου και του θεατρικού δρώμενου. Πιο συγκεκριμένα, θα αναλυθεί η μέθοδος της «Ζωγραφηγήσης» ή «Paintelling», όπως έχει ονομαστεί από την ίδια την Βαρβαρούση, σε μια πράξη η οποία προτάσσει τη ζωγραφική στην αφήγηση. Επίσης, θα επισημανθεί η σύνδεση της πρακτικής αυτής με το θεατρικό παιχνίδι και θα δοθούν παραδείγματα ενός εκ των έργων της Βαρβαρούση, το *Ο Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας*.

Μια «Ζωγραφηγήση» αφορά τον τρόπο αφήγησης της ιστορίας ενός εικονογραφημένου βιβλίου της δημιουργού, μέσω μιας θεατρικής αναπαράστασης που δύναται να λαμβάνει μέρος εντός και εκτός ενός χώρου που μπορούν να παρευρεθούν παιδιά προσχολικής ηλικίας. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, η δημιουργός έχει τον ρόλο του αφηγητή- performer και σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη χρήση κίνησης, χορού, μουσικής, παντομίμας, αυτοσχεδιασμού και ζωγραφικής επάνω σε ένα μεγάλο λευκό χαρτί του μέτρου τοποθετημένο περιμετρικά του σκηνικού χώρου, αφηγείται την ιστορία του βιβλίου ζητώντας την ενεργή συμμετοχή του κοινού.

Σύμφωνα με την Κ. Καραμήτρου, «η κινητική και ηχητική έκφραση είναι περισσότερο οικείες κι αναγνωρίσιμες συμβολικά στα παιδιά, απ' ότι η λεκτική» καθώς η τελευταία προαπαιτεί

συγκεκριμένες αποκτηθείσες νοητικές λειτουργίες (Καραμήτρου, 2004:73). Στην περίπτωση μιας «Ζωγραφήγησης», η Λ. Βαρβαρούση ως performer έχει παράλληλα τον ρόλο της εμπυχωτριάς, της εικαστικού, της χορεύτριας και της ηθοποιού. Ο συγκερασμός θεάματος, εμπύχωσης, εικαστικής και δραματικής τέχνης και παντομίμας οδηγεί τα μικρά παιδιά στην σωματική και συναισθηματική έκφραση και έτσι μυσούνται νοητικά στη θεατρική παιδεία και πράξη, η οποία απαιτεί από τον εμπυχωτή να διαθέτει *«έξοχες υποκριτικές ικανότητες, φαντασία στην κίνηση και τον λόγο, μια και άλλο είναι το να διδάσκεις μετωπικά διαβάζοντας μέσα από ένα βιβλίο και άλλο το να υποδύεσαι περισσότερους του ενός ρόλους και να κινείσαι σε μια αίθουσα»* (Γαργαλιάνος, 2019:67).

Αξίζει να αναφερθούμε στον Αριστοτέλη ο οποίος αναφέρεται στην μίμηση, χωρίζοντάς την σε δύο κατηγορίες: σε μίμηση οπτικών παραστάσεων μέσω σχεδίου και χρώματος και σε μίμηση ανθρωπίνων πράξεων μέσω λόγου, μουσικής και χορού. Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι η μίμηση, όπως η μελωδία και ο ρυθμός, είναι έμφυτη στον άνθρωπο και ότι προκαλεί ευχαρίστηση ακόμη κι αν το αντικείμενό της δεν είναι ευχάριστο, επειδή ο θεατής μαθαίνει να αναγνωρίζει στοιχεία και συνδυασμό τους (Ross, 2001). Τα παιδιά μιμούνται με έμφυτο τρόπο, συμμετέχουν ενστικτωδώς και αναζητούν λύσεις σε προβλήματα [της αφηγούμενης ιστορίας] με αποτέλεσμα την ευχαρίστησή τους.

Μέσα από τις παραθέσεις του παραπάνω θεατρικού είδους παιχνιδιού, τους ήχους και τα χρώματα, τα παιδιά εξοικειώνονται με την σκηνική τέχνη του θεάτρου, διαμορφώνοντας τις σχέσεις μεταξύ τους, ενώ ταυτόχρονα *«...πλαταίνει η ελευθερία του λόγου και του σώματος»* (Καραμήτρου,2004:92), αντιλαμβάνονται καλύτερα καταστάσεις της καθημερινότητας, εμπλουτίζουν τις εμπειρίες τους, εξωτερικεύουν τις σκέψεις τους, συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση κάποιου αποτελέσματος χωρίς αξιολογικά κριτήρια με σκοπό την δημιουργική ευχαρίστηση καθώς και την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησής τους (Γαργαλιάνος, 2020).

Συμπεράσματα

Το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο κερδίζει τα τελευταία χρόνια την προσοχή και το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού, είτε αυτό αποτελείται από παιδιά πολύ μικρής ηλικίας είτε από ενηλίκους. Η προσφορά του στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των παιδιών, την εξωτερικεύση των συναισθημάτων τους, τυχόν φοβιών ή προβληματισμών, στην όξυνση της φαντασίας τους και στην παρότρυνση σε συμμετοχική μάθηση, είναι αδιαμφισβήτητη.

Κρίθηκε σκόπιμο να αναλυθούν πτυχές του λογοτεχνικού αυτού είδους, όπως η διαφοροποίηση των εννοιών εικονογραφημένο βιβλίο ή βιβλίο με εικόνες και να γίνει μια σύντομη ιστορική αναφορά στην εξέλιξη του είδους στην χώρα μας. Η αλληλεπίδραση εικόνων και λέξεων στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο και η ανάδειξη και κατηγοριοποίηση των χαρακτήρων μέσω αυτής συμβάλλει στην εξέλιξη της πλοκής της ιστορίας.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις των Perry Nodelman και Gerard Genette αποδεικνύονται διαχρονικής σημασίας και οι απόψεις τους για την έννοια των χρωμάτων και γραμμών, την απόδοση του χρόνου και του τόπου μέσω των εικόνων και τη χρήση αφηγηματικών τεχνικών αντίστοιχα, προσδιορίζουν την επιλογή των βιβλίων από τους εννοούμενους αναγνώστες. Η χρήση των περικειμενικών στοιχείων στα υπό μελέτη εικονογραφημένα βιβλία αναδεικνύεται ως σημαντικός παράγοντας επιλογής τους από το αναγνωστικό κοινό.

Τέλος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, θα αναλυθεί ο νεωτερικός τρόπος της παιδικής θεατρικής παράστασης με δρώμενα και ιστορίες, προσεγγίζοντας τις ισχύουσες αφηγηματικές τεχνικές σε ένα από τα έργα της δημιουργού το οποίο έχει παρουσιάσει με τον συγκεκριμένο τρόπο της «Ζωγραφήγησης» και θα γίνει μια ανάλυσή του ως θεατρικού είδους με στοιχεία παντομίμας, ζωγραφικής, μουσικής, χορού και συμμετοχικής προσπάθειας του κοινού, το οποίο στην περίπτωση μας είναι τα μικρά παιδιά. Αξιολογείται η συμβολή του στη δημιουργία καλαισθησίας, στην παρακίνηση για εξερεύνηση των δεξιοτήτων των παιδιών και τονίζεται ο ρόλος του αφηγητή ως performer.

Η επιλογή των έργων της Λ. Βαρβαρούση για τη μελέτη της εικονογραφικής και αφηγηματικής ανάλυσης εστιάζει σε οχτώ συγκεκριμένα έργα που παρουσιάζουν ως κύριους χαρακτήρες ανθρωπόμορφα ζώα και σε δύο έργα με ήρωες ανθρώπους.

Στη συνέχεια ακολουθεί το δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο εστιάζει σε οκτώ έργα της Βαρβαρούση που έχουν ως κεντρικούς ήρωες ανθρωπόμορφα ζώα, αναδεικνύοντας κοινωνικές αξίες, πεποιθήσεις και συναισθήματα και έχουν συγγραφεί χρονικά από το 2001 έως και το 2020.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η απεικόνιση χαρακτήρων-ζώων σε βιβλία της Λήδας Βαρβαρούση τα οποία αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες, ετερότητα, συναισθήματα και πεποιθήσεις

Εισαγωγή

Το κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθεί με οχτώ εικονογραφημένα αφηγήματα της Λήδας Βαρβαρούση για μικρά παιδιά. Πρόκειται κυρίως για ανθρωπόμορφες ιστορίες παραμυθιακού τύπου. Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να συζητήσει τα έργα αυτά από τη άποψη της συγκρότησής τους ως παραμυθιακά αφηγήματα τα οποία αντλούν τόσο από τις δομές του παραμυθιού όσο και από τις σύγχρονες κοινωνικές αξίες και τον προβληματισμό των συγγραφέων απέναντι σε ευρύτερα ζητήματα των τελευταίων χρόνων, τα οποία ενσωματώνονται στην εκδοτική του παιδικού βιβλίου για το μικρό παιδί και τροφοδοτούν τη φιλαναγνωσία. Αρχικά, θα προβούμε σε μια γενική διαπίστωση για τη διαφοροποίηση που παρατηρείται στο σύγχρονο επώνυμο παραμύθι και κατόπιν θα ασχοληθούμε επί μέρους με καθένα από τα οχτώ εικονογραφημένα αφηγήματα προκειμένου να μελετήσουμε τις τεχνικές της αφήγησης και τη συμβολή της εικονογράφησης στη νοηματοδότηση των θεμάτων που τα απασχολούν.

Γενικότερα, με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου παρατηρείται μια μετάβαση από το λαϊκό ανώνυμο παραμύθι στο σύγχρονο παραμύθι. Οι δημιουργοί του πλέον είναι επώνυμοι. Μάλιστα τα σύγχρονα παραμύθια, σε αντίθεση με τα λαϊκά παραμύθια στα οποία εκφράζονται κυρίως συλλογικά βιώματα, εκφράζουν τους προβληματισμούς των συγγραφέων τους (Κανατσούλη, 2007). Ωστόσο, οι παραμυθιακές αφηγήσεις στον τύπο της μυθοπλασίας για κοινά παιδιών μικρής ηλικίας εν πολλοίς συνεχίζουν να αντλούν στοιχεία από το παραμύθι σε διάλογο με σύγχρονα θέματα τα οποία αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και αναζητήσεις.

Οι σύγχρονες εικονογραφημένες μυθοπλασίες βασίζονται ως προς τη συγκρότησή τους σε δομές γνωστές από τα παλιότερα παραμύθια όπως η αοριστία του χρόνου και του χώρου που χαρακτηρίζει ένα παραμύθι. Χαρακτηριστικές, για παράδειγμα, είναι οι εκφράσεις που χρησιμοποιεί σε αφήγημά της στον τύπο της εικονογραφημένης μυθοπλασίας η Βαρβαρούση. Γράφει: «Πριν πολύ πολύ καιρό, σ' ένα μακρινό βουνό». Η επιλογή των όντων

που πρωταγωνιστούν στα αφηγήματα που γράφει η Βαρβαρούση τις περισσότερες φορές προβάλλει την ανωνυμία του ήρωα. Γράφει: «Ένας ποντικός...» «Ένα σκουλήκι» αν και κάποιες φορές γνωστοποιείται και το όνομα όπως «ο γάιδαρος Γκαγκαρού». Τα ανθρωπόμορφα ζώα τα οποία συχνά πρωταγωνιστούν στις εικονογραφημένες μυθοπλασίες της Βαρβαρούση συνδέουν τον κόσμο του παραμυθιού με τον κόσμο της καθημερινότητας των μικρών αναγνωστών προ-αναγνωστών, βοηθώντας τα να προβληματιστούν πάνω σε ζητήματα με τα οποία έρχονται πλέον αντιμέτωπα τα σύγχρονα παιδιά. Η διαφοροποίηση του κόσμου των σύγχρονων παραμυθιών τεκμηριώνεται κυρίως από την θεματολογία τους η οποία υπεισέρχεται στους στόχους της φιLANαγνωσίας με τις μυθοπλασίες να εκτυλίσσονται με ιστορίες στις οποίες πλέον αναλύονται αξίες όπως η φιλία σε συνδυασμό με την έννοια του διαφορετικού, του ξεχωριστού ενώ προβληματίζουν και για θέματα όπως ο πόλεμος, η προσφυγιά, η βία κ.α..

Οι χαρακτήρες των βιβλίων που θα παρουσιάσουμε παρακάτω, αν και μυθοπλαστικά πρόσωπα τα οποία δρουν σε έναν μυθοπλαστικό κόσμο, παρουσιάζονται από τη συγκρότηση των αφηγημάτων ως υπαρκτά πρόσωπα και με αυτόν τον τρόπο επιχειρούν να πείσουν τον μικρό αναγνώστη για την αληθοφάνεια της ιστορίας (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011). Τα βιβλία με τα οποία θα ασχοληθούμε σε αυτό το κεφάλαιο προέρχονται ως επί το πλείστον με μια εξαίρεση από την σειρά βιβλίων *Τρελοδαγκωνίτσες* από τις εκδόσεις Παπαδόπουλος, η οποία ξεκίνησε το 2001 και απευθύνεται σε παιδιά από τεσσάρων ετών, έχουν σκληρό εξώφυλλο, 32 σελίδες και διαστάσεις κατάλληλες για τα παιδικά χεράκια (19X19). Το βιβλίο με τον τίτλο *Γκαγκαρού* το οποίο αν και επίσης απευθύνεται στην ίδια με τα υπόλοιπα ηλικιακή ομάδα, εντούτοις δεν ανήκει στην σειρά *Τρελοδαγκωνίτσες*. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε το 2020 και ενώ, όπως και στα άλλα, η εικονογράφος είναι και συγγραφέας του βιβλίου, στη συγγραφή του *Γκαγκαρού* συμβάλλει και η Agnes Verboven. Αυτό είναι βιβλίο με επίσης σκληρό εξώφυλλο από τις ίδιες εκδόσεις αλλά με διαστάσεις 21 X 29.

2.1 Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και ετερότητα

Η παιδική λογοτεχνία συμβαδίζοντας με την εποχή και τις ανάγκες των αναγνωστών της περιλαμβάνει πλέον και θέματα με κοινωνικές αναφορές τα οποία προβληματίζουν τους ενήλικες που αγοράζουν τα βιβλία στους μικρούς εννοούμενους αναγνώστες και συνήθως τα διαβάζουν μαζί τους. Ένα μικρό παιδί που αντιμετωπίζει σχολικό εκφοβισμό, που βιώνει

θυμό και δυσκολεύεται να ακολουθεί κανόνες, που νιώθει μοναξιά ή πολλά ακόμη θέματα που προβληματίζουν ακόμη και μικρά παιδιά, μπορούν να διαβάσουν ένα βιβλίο το οποίο θα σταθεί αφορμή για διάλογο ανάμεσα στον ενήλικα και στο παιδί αλλά και για να σκεφτεί το ίδιο το παιδί. Άλλωστε, όπως αναφέρει και η Β. Πρεβεζάνου (2011) η λογοτεχνία δεν είναι ένα αχρονικό αντικείμενο με αχρονική αξία αλλά ένα σύνολο από εφαρμογές τοποθετημένες μέσα σε μια δεδομένη κοινωνία. Η σύγχρονη παιδική λογοτεχνία και παράλληλα το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο έχουν προσαρμοστεί.

2.1.1 Ένας πολύ γλυκός... λύκος! (2001)

Το αφήγημα *Ένας πολύ γλυκός... λύκος* (2001) είναι με εικονογράφηση και συγγραφή της Λήδας Βαρβαρούση. Το θέμα του αφηγήματος αναφέρεται στη διαφορετικότητα που μπορεί να χαρακτηρίζει κάποιον εξωτερικά αλλά και εσωτερικά. Οι μικροί αναγνώστες - ακροατές της ιστορίας «του γλυκού λύκου» ωθούνται να σκεφτούν πως τελικά μπορεί η τρομακτική εμφάνιση ενός γκρίζου λύκου να μην αντιστοιχεί σε κάποιο κακό και επικίνδυνο ον. Ο μυθοπλασμένος λύκος του εικονογραφημένου αφηγήματος της Βαρβαρούση προτρέπει τους μικρούς εννοούμενους αναγνώστες να καταλήγουν σε ασφαλή συμπεράσματα, διαπιστώνοντας τα πράγματα με αξιόπιστο τρόπο μέσα από το διάβασμα βιβλίων ώστε όπως λέει ο πολύ γλυκός λύκος «Μην αφήνετε τους άλλους, να σας οδηγούν! Πρέπει μόνοι σας να μάθετε, χαζούς μη σας περνούν!»

2.1.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης- Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Τις περισσότερες φορές στην περίπτωση των βιβλίων της Λ. Βαρβαρούση που μελετάμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, η απουσία του ονόματος δεν ενοχλεί καθώς πρόκειται για στερεοτυπικές φιγούρες, οι οποίες όμως πλαισιώνονται από επίθετα. Αυτά ήδη από τον τίτλο χαρακτηρίζουν τους ήρωες κάθε ιστορίας αποτελώντας στοιχεία προοικονομίας ή διακειμενικότητας και καταλήγουν να αποτελούν τον κορμό γύρω από τον οποίο δομείται η αφηγηματική διαδικασία (Γιαννικοπούλου, 2008).

Αναγνωρίζουμε εύκολα τους κεντρικούς χαρακτήρες «...από την απεικόνισή τους στο εξώφυλλο ή/και τον τίτλο του βιβλίου» (Γιαννικοπούλου, 2008:96) όπου η φιγούρα τους

καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εξωφύλλου. Η συγγραφέας και εικονογράφος δίνει σε αυτούς τους χαρακτήρες τη δυνατότητα να εκφράσουν την αλλαγή την οποία έχει σκοπό να εμπνεύσει στους μικρούς αναγνώστες της. Άλλοτε ανεπαίσθητα με μικρές αλλαγές στην εξωτερική εμφάνιση, όπως ο λύκος του οποίου η αρχικά άγρια όψη σταδιακά γλυκαίνει και ανταποκρίνεται στον χαρακτηρισμό που δηλώνει ο τίτλος. Τα κοφτερά δόντια και η άγρια όψη που υπάρχουν στην πρώτη σελίδα παραπέμπουν σε ένα μοχθηρό ζώο που θέλει να τραφεί με σάρκα. Σε αντίθεση με αυτό στην επόμενη σελίδα απεικονίζεται να μπαίνει στο μαντρί, στην αριστερή πλευρά της εικόνας και φαίνεται να δυσανασχετεί, να υποφέρει από κάτι και φανερώνει αδυναμία, ενώ κάτω δεξιά η σκιά του παραπέμπει στο μοχθηρό ζώο της πρώτης εικόνας.

Το άγριο παρουσιαστικό του λύκου τρομάζει τα αρνιά όταν αυτός τα επισκέπτεται. «*Τα αρνάκια τον φοβούνται*» (Βαρβαρούση, 2001:6), όμως στο μεθεπόμενο δισέλιδο βλέπουμε έναν λύκο ευγενικό, ο οποίος ζητά συγνώμη και ρωτάει «αν πειράζει να ξυστεί». Στην μεθεπόμενη σελίδα αναλαμβάνει την ευθύνη «για τον χαμό που έχει γίνει» και πληροφορεί: «*Γύρω τριγύρω τρέχω, μα εχθρούς εγώ δεν έχω! Μου αρέσουν τα χωράφια, και βιβλία έχω στα ράφια!*» (σ.12), ενώ στην αμέσως επόμενη σελίδα διευκρινίζει «*Μη φοβάστε άλλο πια, στο μυαλό έχω γλυκά!*» και ζητά από τα αρνάκια γάλα και ζάχαρη ώστε με την βοήθεια και της κυρίας προβατίνας να κάνει παγωτό το οποίο μοιράζεται με τα υπόλοιπα αρνιά (σ.13). Έτσι, τα αρνιά έπαψαν πλέον να φοβούνται τον λύκο και αγάπησαν το διάβασμα, ο δε λύκος ο οποίος αρχικά ζει μόνος και δείχνει τα δόντια του, στο τέλος είναι «του βουνού ο πρώτος τύπος» και παρέα με τα αρνιά, συζητούν και τραγουδούν.

Οι περιφερειακοί χαρακτήρες συνήθως παρουσιάζονται κοντά στον κεντρικό χαρακτήρα και πολύ συχνά έχουν αντίθετα χαρακτηριστικά από αυτόν, αλλά μπορεί να ανήκουν σε διαφορετικό είδος όπως τα αρνιά, στην περίπτωσή μας, τα οποία θεωρούνται βουβά πρόσωπα και αν και δεν εκφέρουν λόγο η απουσία τους παίζει ρόλο στην εικονογράφιση (Γιαννικοπούλου, 2008). Έτσι, όπως σημειώσαμε και προηγουμένως παρατηρούμε ότι τα πρόβατα τρομάζουν όταν ο λύκος τα επισκέπτεται. Γράφει: «*Τα αρνάκια τον φοβούνται*» και εικονογραφούνται να πετάγονται από τον ύπνο τους και να καλύπτουν όλη τη σελίδα, από το πάτωμα ως το ταβάνι, με έντρομες εκφράσεις. Έτσι, χωρίς να λένε τίποτε γίνεται σαφής ο τρόμος που τους προκαλεί ο λύκος.

Τα οπτικά χαρακτηριστικά του λύκου, τα οποία αρχικά παραπέμπουν σε αυτό που περιμένει να δει ο αναγνώστης στην εξέλιξη της ιστορίας μέσω των εικόνων οδηγούν τελικά σε έναν

δυναμικό, μη στερεοτυπικό κεντρικό ήρωα ανατρέποντας το στερεότυπο του κακού λύκου που παρουσιάζεται στην αρχή.

Στην παιδική λογοτεχνία παρατηρούμε μεγάλη ποικιλία σε χαρακτήρες, κεντρικούς και περιφερειακούς, οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες (Καρπόζηλου, 1994). Ο μικρός αναγνώστης εύκολα αναγνωρίζει τους στερεοτυπικούς χαρακτήρες και τους εντάσσει σε ένα πλαίσιο, ώστε να τους κατανοήσει ευκολότερα. Τα προβατάκια συμβολίζουν τον αγνό και απονήρευτο χαρακτήρα σε αντίθεση με τον λύκο, ο οποίος αντιμετωπίζεται στερεοτυπικά από τους περιφερειακούς χαρακτήρες της ιστορίας, τα αρνάκια, τα οποία φοβούνται τον λύκο παρόλο που δεν τους έχει απειλήσει ούτε με τα λόγια ούτε με τις πράξεις του.

Η συγγραφέας και εικονογράφος έχει χρησιμοποιήσει ως μέθοδο συγγραφής της ιστορίας, του αφηγήματος τις σύντομες προτάσεις με ομοιοκαταληξία, προσδίδοντας έναν πιο μελωδικό τόνο στην αφήγηση αλλά και βοηθώντας τα μικρά παιδιά να απομνημονεύσουν τελικά το κείμενο, αφού πολύ συχνά τα παιδιά θέλουν να επαναλαμβάνουν τις αγαπημένες τους ιστορίες.

Το βιβλίο που μελετάμε είναι γραμμένο σε τρίτο ενικό πρόσωπο και ο παντογνώστης αφηγητής είναι εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός καθώς δεν συμμετέχει στην ιστορία. Όλο το κείμενο διανθίζεται με διαλογικά στοιχεία που δίνουν ζωντάνια και παραστατικότητα στην ιστορία διευκολύνοντας με αυτό τον τρόπο την πρόσληψη της αφήγησης (Σπανάκη, 2011). Ο χρόνος της αφήγησης είναι γραμμικός και τα γεγονότα παρουσιάζονται με τη χρονολογική σειρά που έλαβαν χώρα από έναν ετεροδιηγητικό / εξωδιηγητικό αφηγητή. Η αφήγηση σε τρίτο πρόσωπο κάνει την ιστορία να φαίνεται πειστική και πείθει για την αυθεντικότητά της (Γιαννικοπούλου, 2008).

Η περιορισμένη έκταση του κειμένου ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου αντισταθμίζεται από την εικονογράφηση των χαρακτήρων από όπου οι αναγνώστες αντλούν επιπρόσθετες πληροφορίες (Γιαννικοπούλου, 2008). Για παράδειγμα, όσο ο λύκος ζητά από την κυρία προβατίνα την άδεια για να ξυστεί παρατηρούμε ένα κουδουνάκι να κρέμεται από πάνω του δηλώνοντας την ύπαρξη κάποιου μικρού αρνιού το οποίο από τον φόβο του είναι στο ταβάνι.

2.1.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Τα χρώματα στα εικονογραφημένα αφηγήματα για μικρά παιδιά έχουν έναν σημαντικό ρόλο αφού «μπορούν να λειτουργήσουν διττά, σε γνωσιολογικό επίπεδο δίνουν πληροφορίες περιγράφοντας την φυσική μορφή των χαρακτήρων και σε συγκινησιακό επίπεδο μπορούν να δημιουργήσουν διαθέσεις και ατμόσφαιρα» (Σιβροπούλου, 2004:151) ενώ μπορούν να βοηθήσουν να ερμηνευτούν μηνύματα που θέλει να τονίσει ο δημιουργός (Μίσιου, 2020). Στην περίπτωση της Λ. Βαρβαρούση τα χρώματα στην εικονογράφηση και πέρα από το σχέδιο συνεργάζονται δημιουργικά με το κείμενο δίνοντάς του νόημα με την όμορφη και παιχνιδιάρικη εικονογράφηση, η οποία με ποικιλία έντονων χρωμάτων ζωντανεύει τα κείμενά της. Η συγγραφέας-εικονογράφος χαρακτηρίζει την τεχνική της ως «μικτή» και στο βιβλίο αυτό όπως και στα περισσότερα χρησιμοποιεί κυρίως χρώματα ακουαρέλας και παστέλ (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023). Η χρήση πέννας υπάρχει μόνο στη σελίδα όπου ο λύκος εικονογραφείται να κρατά ένα λεξικό, ώστε να τονιστούν τα γράμματα ή όπως αναγράφεται: «Λυξικό Λύκων Λυκείου».

Η χρήση κυρίως ζεστών αποχρώσεων προκαλεί μια συναισθηματική ηρεμία στα παιδιά. Ήδη από το πρώτο δισέλιδο στην ιστορία του *πολύ γλυκού ...λύκου* αν και κυριαρχεί η άγρια φιγούρα του πεινασμένου λύκου και παρότι υπάρχουν κάποια κόκαλα δεξιά και αριστερά του, εντούτοις εξίσου σημαντική έκταση καταλαμβάνουν τόσο το μπλε του ουρανού στο επάνω μέρος όσο και το πράσινο του χορταριού στο κάτω μέρος του δισέλιδου. Όσο η ιστορία εκτυλίσσεται, ο λύκος παρουσιάζεται πλέον χαμογελαστός και με λιγότερες λεπτομέρειες στη γούνα του, ενώ το γκρι χρώμα που έχει στην πρώτη σελίδα έχει σκουρότερες αποχρώσεις σε σχέση με τις επόμενες σελίδες. Αντίθετα, τα αρνιά έχουν το ίδιο παρουσιαστικό σε όλες τις σελίδες του βιβλίου. Τα περιγράμματα των χαρακτήρων είναι στρογγυλεμένα, χαρακτηριστικό απλότητας και ομαλότητας σύμφωνα με τις θεωρήσεις της Ρ. Σιβροπούλου (2004).

Ο τίτλος αποτελεί την αρχική ταυτότητα του βιβλίου και ένα από τα βασικότερα περικειμενικά στοιχεία του. Αποτελεί το σημείο αναφοράς, αυτό που καλωσορίζει τον αναγνώστη και αυτό στο οποίο αυτός επιστρέφει μετά την επαφή του με το κείμενο (Γαβρηλίδου, 2013). Δεν μπορεί να υπάρξει βιβλίο χωρίς τίτλο, η σημασία του οποίου τονίζεται και από την κεντρική θέση που κατέχει στο εξώφυλλο όπου μάλιστα συνήθως τονίζεται και με στοιχεία που τον κάνουν να ξεχωρίζει όπως μια έντονη σε μέγεθος ή χρώμα γραμματοσειρά.

Σε κάποια βιβλία ο τίτλος μας προϋποθέτει για το θέμα που πραγματεύεται, όπως ο *πολύ γλυκός... λύκος* όπου είναι ξεκάθαρο πως ο ήρωας της ιστορίας δεν θα ανταποκρίνεται στον στερεοτυπικό ρόλο του κακού λύκου με τον οποίο μεγάλωσαν οι προηγούμενες γενιές αλλά είναι ένας γλυκός λύκος που αγαπάει τα γλυκά. Το εξώφυλλο, το οποίο αποτελεί ένα από τα βασικά περικειμενικά στοιχεία, βρίσκεται σε απόλυτη συνάρτηση με τον τίτλο. Παρουσιάζει τον κεντρικό χαρακτήρα του βιβλίου, τον λύκο, με ανοιχτό στόμα έχοντας στην μακριά του γλώσσα ένα μικρό γλυκό και είναι έτοιμος να το φάει. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου του φανερώνουν μια ήρεμη, ευχαριστημένη όψη. Εδώ η Βαρβαρούση, επιθυμεί να δώσει στους μικρούς αναγνώστες στους οποίους απευθύνεται, τη δυνατότητα να χειριστούν το βιβλίο, πιάνοντάς το με τα μικρά τους χέρια, να το ανοίξουν και να συνειδητοποιήσουν πως το υπόλοιπο σώμα του λύκου βρίσκεται στο οπισθόφυλλο, με μια μικρή περίληψη του έργου.

Ανοίγοντας το βιβλίο, τα παιδιά μπορούν να παρατηρήσουν μια ταπετσαρία όπου απεικονίζονται οι ήρωες της ιστορίας, κεντρικοί και περιφερειακοί. Σημαντικό και ιδιαίτερο ρόλο παρουσιάζουν τα εσώφυλλα πριν το ξεκίνημα της αφήγησης, τα οποία στο σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο είναι ιδιαίτερα φροντισμένα (Τσιλιμένη, 2007). Στο επόμενο δισέλιδο αναγράφεται η αφιέρωση: «Στους γονείς μου, για τα πιο γλυκά ταξίδια της ζωής μου», και ακριβώς από κάτω απεικονίζεται ο κεντρικός ήρωας να κρατά έναν χάρτη, με ενδυμασία που παραπέμπει θα λέγαμε σε εξερευνητή. Άλλα περικειμενικά στοιχεία όπως το όνομα της κειμενογράφου και εικονογράφου, της επιμέλειας της διόρθωσης, η χρονολογία έκδοσης, το όνομα του εκδότη, του εκδοτικού οίκου και της διεύθυνσής του, η ηλεκτρονική διεύθυνση και το τηλέφωνό του, καθώς και το ISBN, παρατίθενται ακριβώς κάτω από τη φιγούρα του ήρωα. Στη διπλανή σελίδα απεικονίζεται ο ήρωας να μαγειρεύει λαχανικά, με σκοπό να παραπέμψει τον εννοούμενο αναγνώστη σε συσχετισμούς του όντος και της τροφής του.

2.1.1.3 Νεωτεριστικά και μετα- μυθοπλαστικά στοιχεία

Στην περίπτωση του έργου που μελετάται, υφίσταται χαρακτηριστική λειτουργία διακειμενικότητας με στοιχεία νεωτερικότητας και την παρατηρούμε στον αρχικό χαρακτηρισμό του «κακού λύκου» καθώς με αυτόν τον τρόπο γίνεται φανερή αναφορά στα προηγούμενα κλασικά παραδοσιακά παραμύθια στα οποία ο λύκος είναι κακός. Πλέον, γίνεται ανατροπή και ο λύκος όχι μόνο δεν είναι κακός αλλά είναι γλυκός, κάνει γλυκά τα

οποία μάλιστα μοιράζεται με τα αρνάκια ανατρέποντας τα πρότυπα προηγούμενων λογοτεχνικών κειμένων (Κανατσούλη, 2000).

Η πολυτροπικότητα, στοιχείο μεταμοντέρνου, υφίσταται στο υπό μελέτη βιβλίο καθώς το νόημα βγαίνει συγχρόνως από τις εικόνες και το κείμενο. Αρχικά δημιουργείται στον αναγνώστη η εντύπωση ενός επερχόμενου κακού ενώ στην συνέχεια η πιθανότητα αυτή στην ιστορία ανατρέπεται, δίνοντας ένα διαφοροποιημένο τέλος σε σχέση με τις παλιότερες αφηγήσεις που θέλουν τον λύκο να τιμωρείται πάντα, λαμβάνοντας το ηθικό του δίδαγμα. Και στο παρακάτω αφήγημα διαπιστώνεται η ενασχόληση της εικονογράφου συγγραφέως με ένα θαλάσσιο αυτή τη φορά ον, που η παρουσία του προκαλεί φόβο καθώς είναι σαρκοβόρο.

2.1.2 Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας! (2001)

Ένας καλόκαρδος...καρχαρίας! (2001) με συγγραφή και εικονογράφιση της Λήδας Βαρβαρούση. Τα πολλά και κοφτερά δόντια ενός καρχαρία του προσδίδουν τρομακτική εμφάνιση εμποδίζοντας τον να αποκτήσει αυτό που επιζητά η τρυφερή του καρδιά. Ο καλόκαρδος καρχαρίας χρειάζεται την αποδοχή και την φιλία από τους άλλους. Μετά από μια αποτυχημένη προσπάθεια να γίνει αποδεκτός παίρνοντας μέρος στα «ψαροκαλλιστεία», τελικά βρίσκει την πολυπόθητη αποδοχή από ένα μικρό ψαράκι το οποίο επίσης επιζητά την αποδοχή και την φιλία των υπόλοιπων.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που μιλάει για τη δύναμη της φιλίας και της ένωσης μέσα στην κοινωνία αλλά και για το γεγονός πως πολύ συχνά η εμφάνιση παραπλανά και δεν πρέπει να αποτελεί το κριτήριο για να γίνει κάποιος αποδεκτός. Η επιλογή αυτού του θέματος θέτει τον εννοούμενο αναγνώστη μέσα στην ευρύτερη κοινωνία αλλά και σε ατομικά προβλήματα (Παπαδάτος, 2009:57).

2.1.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφισης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Η συγγραφέας και εικονογράφος Λ. Βαρβαρούση δημιουργεί χαρακτήρες οι οποίοι βιώνουν καταστάσεις με τις οποίες μπορεί να ταυτιστεί ο εννοούμενος αναγνώστης. Για να βοηθήσει τα παιδιά να ταυτιστούν με τους χαρακτήρες των ιστοριών της, δημιουργεί ήρωες με χαρακτήρα απλό και, σε γενικές γραμμές, επίπεδο οι οποίοι αναπτύσσονται ευθύγραμμα.

Σύμφωνα με την Ρ. Σιβροπούλου (2004:50), η ύπαρξη σταθερών απλών χαρακτήρων καθιστά πιο εύκολα αντιληπτή την αλλαγή στην πλοκή και το ηθικό δίδαγμα κάθε ιστορίας γίνεται σαφέστερο για τον εννοούμενο αναγνώστη. Τα μικρά παιδιά δεν έχουν αναπτύξει ακόμη την αφηρημένη σκέψη οπότε, όπως αναφέρει ο Γ. Παπαντωνάκης, δείχνουν προτίμηση σε χαρακτήρες με λίγα και ξεκάθαρα χαρακτηριστικά (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011).

Έτσι, λοιπόν, ο καρχαρίας αποκαλύπτει σταδιακά τον καλό χαρακτήρα που κρύβει κάτω από το άγριο παρουσιαστικό και ενώ αρχικά παρουσιάζεται να δείχνει τα κοφτερά του δόντια και να έχει μια θυμωμένη έκφραση αμέσως μετά με δάκρυα στα μάτια απορεί «*Πώς μπορούν και με αντέχουν [...] πάντα κάνω τον νταή, για να βρω λίγο φαΐ*» (Βαρβαρούση, 2001:4). Εδώ υφίσταται ανατροπή των στερεότυπων χαρακτήρων και ο τρομακτικός καρχαρίας αποδεικνύεται καλόκαρδος, όπως δηλώνεται από τον ίδιο τον τίτλο του βιβλίου.

Συγκεκριμένα, ο χαρακτήρας μας παρουσιάζεται στο πρώτο δισέλιδο να εισέρχεται από την αριστερή πλευρά της σελίδας προς την δεξιά, υποδηλώνοντας κίνηση στον χώρο και στον χρόνο, δείχνοντας την δυναμική του υπεροχή (Nodelman, 2009). Κρατά ένα κουτί αναψυκτικού, στο στόμα του ένα τσιγάρο και η όψη του είναι θυμωμένη. Στο επόμενο δισέλιδο φανερώνει τον πραγματικό του εαυτό, κρυμμένος όμως από τα άλλα ψάρια του βυθού, μη θέλοντας να ανακαλύψουν αυτή του την «αδυναμία». Στις επόμενες σελίδες, αποκαλύπτεται σταδιακά ο φιλικός, ευαίσθητος, φιλομαθής χαρακτήρας του και η Βαρβαρούση τον αποτυπώνει με εικονικά στοιχεία όπως στην εικόνα που παρουσιάζεται μέσα στον προσωπικό του χώρο να διαβάζει το βιβλίο *Ιστορίες του Κουστά*, με κολλημένες αφίσες στον τοίχο πίσω του από ταινίες τρόμου με πρωταγωνιστές καρχαρίες, υποδηλώνοντας την αντιτιθέμενη άποψή του «*Ντρέπομαι πολύ γι' αυτό που με βλέπουν σαν κακό. Ψαράκι δεν πειράζω, μ' αρέσει να διαβάζω*» (σ. 5).

Στη συνέχεια, ανακαλύπτει την πρόσκληση στα «*ψαροκαλλιστεία*» και τη θεωρεί ευκαιρία να αποκαλύψει σε όλους τον πραγματικό του χαρακτήρα «*Με τους άλλους να βρεθώ μήπως και δικαιωθώ*» (σ:10). Παρακάτω, παρουσιάζεται να δοκιμάζει ένα γυναικείο μαγιό, μπικίνι, για να λάβει μέρος στα «*ψαροκαλλιστεία*» ενώ όταν εμφανίζεται τελικά στα καλλιστεία φοράει ένα ανδρικό μαγιό προκαλώντας όμως τρόμο στα υπόλοιπα ψάρια τα οποία φεύγουν εκτός ενός μικρού ψαριού το οποίο συμπάσχει με τον καρχαρία και γίνονται αχώριστοι φίλοι έκτοτε, αλλάζοντας την ζωή τους αλλά και τον τρόπο με τον οποίο τους αντιμετωπίζουν τα υπόλοιπα ψάρια στον βυθό.

Οι περιφερειακοί χαρακτήρες αν και δευτερεύουσας θέσης συχνά παίζουν καθοριστικό ρόλο καθώς εξαιτίας τους ή χάρη σε αυτούς ο κεντρικός ήρωας καταφέρνει να ξεπεράσει ό,τι του δημιουργεί πρόβλημα και του στερεί την χαρά. Στην περίπτωση του καλόκαρδου καρχαρία η ύπαρξη των ψαριών καθιστά ξεκάθαρο τον ρόλο του στον βυθό. Θεωρείται το κυριότερο σαρκοφάγο θαλάσσιο ον και τα ψαράκια αποτελούν τη λεία του.

Παράλληλα, μπορούμε να εντοπίσουμε ένα σαλιγκάρι μέσα στο βυθό να κοιτάζει τον καρχαρία να κλαίει, ένα ζευγάρι ψάρια σε χορευτικές φιγούρες, ενώ παρακάτω παρατηρούμε τα ψάρια με καπέλα που αναφέρονται στο κείμενο ή στο επόμενο δισέλιδο τις λεπτομέρειες κάθε διαγωνιζόμενου στα ψαροκαλλιστεία. Στην περίπτωση όμως της παρουσίας του μικρού «ατρόμητου» κόκκινου ψαριού, το οποίο φαίνεται όχι απλά ότι δεν φοβάται αλλά και πως αισθάνεται απόλυτα την θλίψη του καρχαρία, προβάλλεται έντονα το φαινόμενο της ενσυναίσθησης, χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας. Με τον τρόπο αυτό, τα παιδιά αναγνώστες- ακροατές ταυτίζονται και με τον περιφερειακό χαρακτήρα του μικρού ψαριού.

Το υπό μελέτη βιβλίο ασχολείται με ένα θέμα διαπροσωπικών σχέσεων το οποίο προβληματίζει τον κεντρικό ήρωα και με το οποίο μπορούν να ταυτιστούν πολλά παιδιά. Η ιστορία είναι γραμμένη σε πρώτο ενικό πρόσωπο, αν και αρχικά ο παντογνώστης αφηγητής είναι εξωδιηγητικός-ετεροδιηγητικός γιατί δεν συμμετέχει στην ιστορία «*Ξέρω έναν καρχαρία[...]* γύρω τους καλά κοιτάνε!», «*Από τότε οι δύο φίλοι [...]* και η ευεξία» (σ.1,24). Σε όλο το υπόλοιπο μέρος του βιβλίου, την αφήγηση της ιστορίας κάνει ο ίδιος ο κεντρικός χαρακτήρας της ο *καλόκαρδος καρχαρίας* ως ομοδιηγητικός αφηγητής, σε πρώτο ενικό πρόσωπο «*Είμαι ένα τέρας φοβερό[...]*]εμένα προσπερνούν[...] Ντρέπομαι πολύ γι' αυτό[...]*Γύρισα και τι να δω, ψαράκι τόσο δα μικρό...*» (σ.1,5,20).

Όπως όλα τα βιβλία της Βαρβαρούση που μελετάμε έτσι και αυτό έχει έμμετρο λόγο. Προκειμένου να διατηρήσει το μέτρο η συγγραφέας δημιουργεί λεκτικά σύνολα που προκαλούν τη φαντασία. Και στην περίπτωση του *καλόκαρδου καρχαρία* χρησιμοποιεί σύντομες προτάσεις με ομοιοκαταληξία, προσδίδοντας μελωδικό τόνο στην αφήγηση.

2.1.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Οι τεχνικές εικονογράφησης της Βαρβαρούση, αφορούν τη χρήση υλικών με βάση το νερό, νεροπαστέλ και υδατο-διαλυτά μολύβια (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία Απρίλιος 4, 2023). Τα χρώματα που χρησιμοποιεί είναι απαλά και ζεστά, συμβαδίζοντας με τα χρώματα

ενός φωτεινού βυθού. Στις σελίδες που αναπαρίσταται ο βυθός κυριαρχεί το γαλάζιο χρώμα για το υδάτινο περιβάλλον και το πράσινο για τα φύκια και τον πυθμένα.

Το χρώμα του κεντρικού χαρακτήρα είναι ένας συνδυασμός απαλού γκρι με μοβ, βιολετί. Ενώ οι υπόλοιποι περιφερειακοί χαρακτήρες της ιστορίας αποτυπώνονται με πολλούς συνδυασμούς χρωμάτων όπως κίτρινο, λευκό, κόκκινο με πράσινο, πορτοκαλί με κίτρινο, ροζ με μοβ για τα καλαμάρια και πορτοκαλί για τους αστακούς, ο καρχαρίας αποτυπώνεται με ένα χρώμα το οποίο βρίσκεται κοντά στο φυσικό, ρεαλιστικό χρώμα του θαλάσσιου αυτού όντος το γκρι, παράλληλα με το μοβ.

Παρατηρείται η σχεδίαση να είναι με γραμμές παράλληλες και φιγούρες στρογγυλοποιημένες, απαλά σβησίματα και περιγράμματα με τη χρήση νεροπαστέλ, ο τονισμός σημείων με πένα ή μολύβι, η πολυχρωμία, και η προσοχή στις λεπτομέρειες. Αυτές οι επισημάνσεις μπορούν να γίνουν στα εικονογραφημένα αφηγήματα της Βαρβαρούση και αποτελούν κάποιες από τις προσωπικές τεχνικές της σε όλα τα έργα τα οποία έχει φιλοτεχνήσει.

Επιπλέον, οι ίδιοι οι τίτλοι στα έργα που έχει συγγράψει μόνη της η Βαρβαρούση αποτελούν γλωσσικά παιχνίδια, αφού συχνά παρατηρούμε την επανάληψη κάποιων γραμμάτων και συλλαβών όπως ο γλυκός λύκος, ο καλόκαρδος καρχαρίας κ.τ.λ. Έτσι λοιπόν και στην περίπτωση του καλόκαρδου καρχαρία, ο τίτλος ως σημαντικό περικείμενο καθίσταται ξεκάθαρος για τον εννοούμενο μικρό αναγνώστη ο οποίος αντιλαμβάνεται πως το μεγαλύτερο σαρκοφάγο θαλάσσιο ον, ο καρχαρίας, μπορεί παράλληλα να σπάσει τη στερεοτυπική φύση του και να παρουσιάσει μια ευαίσθητη προσωπικότητα, τρωτή και απομονωμένη από την κοινωνία του βυθού.

Το εξώφυλλο συμβάλει στην ισχυροποίηση της παραπάνω άποψης, παρουσιάζοντας τον καρχαρία να παίζει με μια μπάλα κοντά στα μυτερά του δόντια. Στις επόμενες σελίδες, η ταπετσαρία είναι σύμφωνα με τον G. Genette (1997:25) «βουβή» και τα υπόλοιπα περικειμενικά στοιχεία αναπαρίστανται όπως σε όλα τα βιβλία της δημιουργού με την ίδια σειρά. Ακολουθεί η αφιέρωση «Στο Μιχάλη» και ακριβώς από κάτω μας αυτοπαρουσιάζεται ο κεντρικός ήρωας να βουρτσίζει τα κοφτερά του δόντια ως μια σωστή καθημερινή ρουτίνα. Στη διπλανή σελίδα αναγράφεται το όνομα της δημιουργού, ο τίτλος, ο εκδότης και ο κεντρικός ήρωας να ζωγραφίζει τον εαυτό του.

2.1.2.3 Νεωτεριστικά και μετα- μυθοπλαστικά στοιχεία

Σε αντίθεση με τα παιδιά του παρελθόντος τα οποία άκουγαν ένα λαϊκό παραμύθι και χρησιμοποιούσαν τη φαντασία τους για να δώσουν μορφή στους ήρωες των ιστοριών που άκουγαν, τα σύγχρονα παιδιά κατακλύζονται από εικόνες σε μέσα μαζικής ενημέρωσης, ηλεκτρονικά παιχνίδια και φυσικά και μέσα στις εικονογραφήσεις που διαθέτουν τα πρόσφατα παραμύθια. Η τεχνολογία βοηθά στην παραγωγή αξιόλογων και υψηλής αισθητικής βιβλίων τα οποία αποτελούν και ένα από τα βασικά κριτήρια επιλογής ενός εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. «*Η κάθε πληροφορία που μεταφέρουν οι εικόνες μετατρέπεται σε έναν συλλογισμό ή μια λεκτική πληροφορία, ενισχύοντας την αναγνωστική διαδικασία*» (Μίσιου, 2020:35).

Κατά συνέπεια, το βιβλίο *Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας!* πραγματεύεται σύγχρονα θέματα όπως την ετερότητα, την προσπάθεια ένταξης περιθωριοποιημένων ατόμων στο κοινωνικό σύνολο, τη διαχείριση των συναισθημάτων, την αποδοχή της ετερότητας, τον σεβασμό στο διαφορετικό, τη φιλιανγνωσία, την αυτογνωσία, τον σεβασμό στο περιβάλλον και παράλληλα αποζητά τη συμμετοχή του μικρού εννοούμενου αναγνώστη, καθώς κάθε σελίδα του βιβλίου δημιουργεί απορίες προς συζήτηση, χαρακτηριστικά ενός μετα-μυθοπλαστικού σύγχρονου λογοτεχνικού έργου.

Η αμεσότητα της εικόνας πληροφορεί για το αφηγηματικό γεγονός, διευκρινίζοντας το νόημα του κειμένου καθώς η εικόνα μεταφέρει περισσότερες πληροφορίες από ό, τι καταφέρνει να επικοινωνήσει το γραπτό κείμενο (Σιβροπούλου, 2004). Ένα εικονογραφημένο βιβλίο καλλιεργεί τις αισθήσεις των μικρών αναγνωστών οι οποίοι αν και δεν μπορούν να διαβάσουν οι ίδιοι, τις περισσότερες φορές παρατηρούν τις εικόνες όσο διαρκεί η ανάγνωση του κειμένου, ενώ μετά τις πρώτες αναγνώσεις από έναν ενήλικα, συνήθως, ίσως και τα ίδια τα παιδιά στα οποία απευθύνεται η ιστορία, μπορούν να «διαβάσουν» μόνα τους, για αυτόν τον λόγο και οι διαστάσεις του βιβλίου είναι προσαρμοσμένες στα παιδικά χεράκια το οποίο είναι το κατάλληλο μέγεθος προσφέροντας μεγαλύτερη οικειότητα στα παιδιά, τα οποία είτε όσο τους διαβάζουν την ιστορία είτε όσο το «διαβάζουν μόνα τους μπορούν να παρατηρήσουν όλα τα στοιχεία με τα οποία εύστοχα η δημιουργός ενισχύει το κείμενό της. Η επόμενη ιστορία στρέφεται σε ένα ον που παρά τα αναμενόμενα για τη συμπεριφορά του εμφανίζεται αγριεμένο να χρησιμοποιεί επιθετικά τα δόντια του.

2.1.3 Προσοχή! Το πρόβατο... δαγκώνει! (2002)

Ο πέμπτος τίτλος της σειράς *Τρελοδαγκωνίτσες* έχει για πρωταγωνιστή του ένα μαύρο πρόβατο το οποίο «δαγκώνει κάθε φορά που θυμώνει». Αυτό το πρόβατο προσπαθεί να ανατρέψει το κατεστημένο, δεν τρώει, δεν πίνει, και δε θέλει να του λένε τι να κάνει «και το χρόνο του να χάνει!», θέλει να ζει ελεύθερο, να γράφει και να τραγουδά. Νιώθει διαφορετικό και δεν του αρέσει να ανήκει στο κοπάδι «ο βοσκός με εκνευρίζει, που συνέχεια σφυρίζει,/ και μου λέει τι θα φάω, ακόμα κι όταν δεν πεινάω» (Βαρβαρούση, 2002:10). Εκφράζει τον θυμό του για όλα όσα τον καταπιέζουν με βίαιο τρόπο, κυνηγά και δαγκώνει τα άλλα πρόβατα. Ο βοσκός του δίνει τη δυνατότητα να φύγει και αν θελήσει αργότερα να επιστρέψει. Το πρόβατο φεύγει χαρούμενο κάνοντας χαρούμενα και τα υπόλοιπα πρόβατα τα οποία υπέφεραν από την συμπεριφορά του απέναντί τους. Σύντομα όμως ο φόβος, το σκοτάδι, η πείνα, η δίψα και το κρύο του αλλάζουν γνώμη. Επιστρέφει ζητώντας συγγνώμη αφού κατάλαβε πως πρέπει να σταματήσει να δαγκώνει και ότι δεν είναι ακόμα έτοιμο για να φύγει από τη στάνη γιατί συνειδητοποιεί ότι πρέπει πρώτα να μεγαλώσει.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που ασχολείται με την ετερότητα, τη διαχείριση των συναισθημάτων και των συγκρούσεων, εσωτερικών και εξωτερικών. Ένα βιβλίο το οποίο από τη μια υποδεικνύει στα μικρά παιδιά πως χρειάζονται την προστασία που τους παρέχει η οικογένεια προτού μπορέσουν να αυτονομηθούν ενώ πρέπει να ζητούν συγγνώμη όταν κάνουν κάποιο λάθος. Από την άλλη υποδεικνύει και στους γονείς πως δεν πρέπει να είναι υπερπροστατευτικοί αλλά να είναι δίπλα στα παιδιά τους όταν αυτά κάνουν λάθη.

2.1.3.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Και σε αυτή την ιστορία ο κεντρικός χαρακτήρας δεν έχει συγκεκριμένο όνομα αλλά εύκολα τον αναγνωρίζουμε καθώς ορίζεται με σαφήνεια στον τίτλο αλλά και στην απεικόνισή του στο εξώφυλλο (Γιαννικοπούλου, 2008:92). Η ιστορία αποδίδεται σε γραμμικό χρόνο και με έμμετρο λόγο όπως όλα στην ίδια σειρά, από έναν εξωδιηγητικό αφηγητή σε τρίτο πρόσωπο οπότε δεν αμφισβητείται η αυθεντικότητά της (Γιαννικοπούλου, 2008) ενώ ταυτόχρονα διανθίζεται από κάποια διαλογικά σημεία ώστε να γίνει πιο ζωντανή η αφήγηση.

Στις πρώτες σελίδες παρουσιάζονται οι περιφερειακοί ήρωες. Στις δύο άκρες του πρώτου δισέλιδου, αλλά σε μικρότερη κλίμακα, διακρίνουμε στα αριστερά τον βοσκό, του οποίου τα

χαρακτηριστικά δεν είναι σαφή αλλά διακρίνεται μια μακριά λευκή γενειάδα η οποία παραπέμπει στο στερεότυπο του σοφού γέροντα ενώ στα δεξιά ένα λευκό πρόβατο τρέχει όπως υποδηλώνουν τα άκρα του σε πλήρη έκταση δικαιολογώντας το κείμενο « ... άκουσε ένα από τα αρνιά/ να φωνάζει δυνατά» (σ,1). Ο βοσκός παρουσιάζει στασιμότητα στην κίνησή του και εκδηλώνει ηρεμία ενώ τα πρόβατα δείχνουν αναστατωμένα και παρουσιάζονται στο αριστερό άκρο της εικόνας, φανερώνοντας απομόνωση και τρόμο (Nodelman,2009). Τα άσπρα υπάκουα πρόβατα έχουν σχεδόν όλα πάνω τους κατακόκκινα τσιρότα, ώστε συμπεραίνουμε ότι τα δάγκωσε το άτακτο μαύρο πρόβατο όπως φαίνεται στη δεξιά σελίδα όπου δαγκώνει ένα άλλο πρόβατο στην ουρά. Ο βοσκός ρωτάει τα άσπρα πρόβατα: «Γιατί είστε άσπρα σαν το χιόνι;» το ερώτημα μένει στον αέρα αναπάντητο αλλά θα μπορούσε να συμπληρωθεί με απορίες παιδιών για τα χρώματα των ζώων (σ.4).

Ο κεντρικός ήρωας, ενώ στην σελίδα 6 αναπαρίσταται θυμωμένος, με κοφτερά δόντια που παραπέμπουν περισσότερο σε σαρκοφάγο θηρίο «Όσο θέλω εγώ δαγκώνω και ποτέ δε μετανιώνω...», στις επόμενες αποκαλύπτει την ευαίσθητη ιδιοσυγκρασία του «Είμαι πρόβατο με ιδέες και ρομαντικό, μ' αρέσει να γράφω και να 'χω καιρό[...] και να τραγουδώ» (σ.9). Καθίσταται εμφανής η πολυδιάστατη- σφαιρική φύση του κεντρικού ήρωα (Γιαννικοπούλου, 2016:57) ο οποίος δοκιμάζει τις αντοχές του, τολμά, αναγνωρίζει τα λάθη του και επιστρέφει μετανιωμένος ζητώντας συγχώρεση από όλους.

Ο χαρακτήρας του κεντρικού ήρωα αποκαλύπτεται από την αρχή της ιστορίας. Είναι θυμωμένος, αγανακτισμένος και θεωρεί πως αδικείται μέσα στο κοπάδι επειδή δεν τον καταλαβαίνει κανείς. Ο μικρός εννοούμενος αναγνώστης εύκολα θα μπορούσε να ταυτιστεί με τα συναισθήματα του ήρωα και να βρει διεξόδους έκφρασης των συναισθημάτων του μέσω της ιστορίας.

2.1.3.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Το πρόβατο που δαγκώνει είναι άλλος ένας χαρακτήρας της σειράς *Τρελοδαγκωνίτσες* που φαίνεται να προβάλλει τα δόντια και τις δαγκωματιές, οπότε ακολουθεί το ίδιο περικειμενικό μοτίβο και όσον αφορά τις πληροφορίες της έκδοσης διαφέρει στην αφέρωση. Αυτό το βιβλίο είναι αφιερωμένο «Στη Γιάννα, στη Ρένα, στην Ίνγκε και σε όλα τα διαφορετικά πρόβατα».

Το καταπράσινο φόντο του εξωφύλλου το οποίο συμβολίζει την ελπίδα αλλά και τη ζωντανή φύση (Nodelman, 2009) δίνει ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στο μαύρο φουντωτό πρόβατο που είναι ο κεντρικός χαρακτήρας αυτής της ιστορίας. Όμως, αν και δείχνει τα δόντια του δικαιολογώντας τον τίτλο *Προσοχή! Το πρόβατο ... δαγκώνει!* εντούτοις χαμογελάει και η στάση του σώματός του είναι χαλαρή.

Σχεδόν σε όλη την εικονογράφηση αυτής της ιστορίας διακρίνεται η υφή του καμβά πάνω στον οποίο σχεδίασε η εικονογράφος. Αυτό δίνει μια ανάγλυφη αίσθηση ήδη από το πρώτο δισέλιδο όπου αν και γίνεται αναφορά στον βοσκό, το κεντρικό μέρος του δισέλιδου καταλαμβάνει η απεικόνιση των χωραφιών του κάμπου.

Η Λ. Βαρβαρούση σχολιάζει τον έμμεσο ρατσισμό και τα στερεότυπα με βάση το χρώμα χρησιμοποιώντας την παρομοίωση «*άσπρα σαν το χιόνι*» που δικαιολογεί τον φόβο των αρνιών (Βαρβαρούση, 2002:4). Τα στρογγυλεμένα περιγράμματα των άσπρων προβάτων είναι χαρακτηριστικό απλότητας και ομαλότητας σε αντίθεση με το μαύρο πρόβατο η προβιά του οποίου δεν είναι ομαλή (Σιβροπούλου, 2004), η σύγχυση στον ψυχικό κόσμο του προβάτου αποδίδεται και στην προβιά του την οποία εύστοχα η εικονογράφος απέδωσε με σπειροειδείς γραμμές που διακρίνονται να ξεφεύγουν από εκείνη.

Η εικονογράφος αποτυπώνει την ένταση των συναισθημάτων του μαύρου προβάτου χρησιμοποιώντας μαύρο μεν χρώμα αλλά σε ανοιχτές αποχρώσεις και με κάποιες σκούρο μπλε γραμμές ανάμεσα μάλλον για να δηλώσει τη μελαγχολία που κατά βάθος νιώθει ο κεντρικός ήρωας (Nodelman, 2009), καθώς δείχνει μεν τα δόντια του αλλά τελικά δεν είναι τόσο άγριος όσο δείχνει και μάλλον νιώθει πως δεν τον καταλαβαίνει κανείς.

Σχεδόν σε όλα τα δισέλιδα όλα τα άσπρα πρόβατα είναι μαζί, ενώ το μαύρο πρόβατο είναι μόνο του και όπως δηλώνει καθώς «*πετάει σε πελάγη ευτυχίας*» σε ένα ανοιχτό γαλάζιο φόντο γύρω του διακρίνονται ανοιχτά βιβλία, σκόρπια γράμματα από το ελληνικό και το λατινικό αλφάβητο αλλά και μια αναμμένη λάμπα που μάλλον συμβολίζει τις ιδέες που έχει «*Είμαι πρόβατο με ιδέες και ρομαντικό,/ μ' αρέσει να γράφω και να 'χω καιρό./ Να κάνω ό, τι θέλω κι όποτε μπορώ,/ να είμαι μονάχο και να τραγουδώ!*» (σ.9). Ο θυμός του με όσους δεν τον καταλαβαίνουν αποδίδεται σχεδιαστικά και στο επόμενο δισέλιδο παρουσιάζεται να στέκεται σε όρθια θέση, με ανοιχτά τεντωμένα άκρα ενώ το φόντο πίσω του είναι χωρισμένο κάθετα σε δύο κομμάτια, ένα κατακόκκινο και ένα άσπρο.

Όπως τα χρώματα, αντίστοιχα και η σκίαση βοηθά στην εικονιστική αφήγηση αφού συνήθως οι σκιές είναι συνδεδεμένες με δυσάρεστα συναισθήματα, όπως ο φόβος. Η αγωνία του προβάτου που δαγκώνει δεν διευκρινίζεται στο κείμενο αλλά γίνεται ξεκάθαρη στην εικόνα που δείχνει τα δέντρα να τον περικυκλώνουν και στο βάθος κάποια ζευγάρια μάτια να λάμπουν στο σκοτάδι, ενώ στο επόμενο δισέλιδο όπου το πρόβατο επιστρέφει τρέχοντας πίσω στο μαντρί οι σκιές που φαίνεται να τον κυνηγούν παίρνουν την μορφή φιδιού ή άλλων τρομακτικών μορφών με δόντια μυτερά και γαμψά νύχια.

Η ένταση στη χαρά που νιώθει όταν ο βοσκός του δίνει την άδεια να φύγει λέγοντάς του: «Όποτε θελήσεις μπορείς να το αφήσεις (το μαντρί) /και, άμα μετανιώσεις και θέλεις,/ ας γυρίσεις!» αποδίδεται στη δεξιά σελίδα όπου το πρόσωπό του καταλαμβάνει σχεδόν τη μισή σελίδα, τα μάτια σχεδιάστηκαν μεγάλα και η γλώσσα του έξω από τα δόντια για να δείξει ότι «τρελάθηκε από την χαρά του» (σ.13,14), αποδίδοντας την οπτική (perspective) διάσταση ανάμεσα στις λέξεις και στις εικόνες (Nikolajeva & Scott, 2001), επιτυγχάνοντας μια αποτελεσματική διαντίδραση με τελικό στόχο την πιο εύληπτη κατανόηση της ιστορίας που αφηγείται.

2.1.3.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Το πρόβατο που δαγκώνει πετάει, έχει σακίδιο και περπατά σε όρθια στάση ενώ όσο κατονομάζει τα παράπονα που έχει βλέπουμε δίπλα του ένα ρολόι με πόδια, ένα ποτήρι με καλαμάκι και χέρια, ένα χάμπουργκερ να πετάει με φτερά και πέντε πρόβατα στη σειρά με ροδάκια αντί για πόδια. Εδώ, οι λέξεις καταφέρνουν να προσδώσουν στις εικόνες μία αφηγηματική συνέχεια, τις καθιστούν ικανές να πουν μια ιστορία (Nodelman, 2009). Η σουρεαλιστική αυτή παράθεση εικονιδίων έμμεσα σχολιάζει τις καταστάσεις που παίρνουν διαφορετική τροπή. Παρακάτω η εικονογράφος απεικονίζει δύο πρόβατα με τούβλο στη θέση του κεφαλιού αποδίδοντας κυριολεκτικά τη λαϊκή έκφραση για κάποιον που δεν είναι έξυπνος.

Δείχνοντας για άλλη μια φορά τη σημασία που αποδίδει στη φιλιαναγνωσία η Λ. Βαρβαρούση, όταν στο τέλος το πρόβατο συνειδητοποιεί την άσχημη συμπεριφορά του και ζητάει συγγνώμη, σχεδιάζει δίπλα του τρία κλειστά βιβλία ενώ από πάνω του ένα ποντικάκι με κόκκινο κράνος πετάει πάνω σε ένα ανοιχτό βιβλίο.

Τέλος, στο τελευταίο δισέλιδο, ενώ στη δεξιά πλευρά ο βοσκός βγάζει φωτογραφίες τα αγαπημένα πλέον πρόβατα, στην αριστερά σελίδα διακρίνουμε κάποιους κίονες, ένα μηχανήμα που κάνει κουδουνάκια ενώ τρία ποντικάκια τρέχουν κρατώντας το καθένα ένα κουδουνάκι, ένα χαρτί μιλιμετρέ και ένα λαμπτήρα αντίστοιχα. Τα παιγνιώδη αυτά εικονίδια προσελκύουν την προσοχή των μικρών αναγνωστών και η ιστορία κλείνει έχοντας περάσει σε μοτίβα απεικονιστικά που δημιουργούν μια έξοδο από την πλοκή του αφηγήματος σε μια χαλαρή πιο ψυχαγωγική διάσταση της εικόνας η οποία όπως και όλο το έργο έχει τελικό σκοπό και την ψυχαγωγία των παιδιών-αναγνωστών (Σιβροπούλου, 2004). Η επόμενη ιστορία επικεντρώνεται σε ένα μικροσκοπικό ον το οποίο διαθέτει δυνατότητες μεταμόρφωσης, ένα φαινόμενο με το οποίο τα παιδιά έρχονται σε επαφή γνωρίζοντας μικροσκοπικά όντα.

2.1.4 Ένα σκουλήκι με... φτερά! (2006)/(Βραβείο εικονογράφησης)

Ο πρωταγωνιστής της ιστορίας είναι ένα σκουλήκι το οποίο ζούσε μαζί με άλλα σκουλήκια «μες στο χώμα, στα χαλίκια», αλλά ήταν διαφορετικό από τα υπόλοιπα και δεν ήξερε ότι μια μέρα θα μεταμορφωνόταν σε πεταλούδα και θα κατάφερνε να αναδείξει την ομορφιά που υπήρχε μέσα του.

Μέσα από την ιστορία του σκουληκιού προβάλλονται συμβολικά οι διαφορές στην ιδιοσυγκρασία, τις επιθυμίες και τα ενδιαφέροντα των μελών μιας κοινωνίας και περιγράφονται οι αντιλήψεις τους για το ασυνήθιστο και το διαφορετικό που οδηγούν στην πίκρα της απόρριψης.

2.1.4.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Στην παιδική λογοτεχνία ένας λογοτεχνικός χαρακτήρας μπορεί να πάρει οποιαδήποτε μορφή δημιουργήσει η φαντασία του συγγραφέα μέσα από την γραφή του και του εικονογράφου μέσα από τα εργαλεία εικονογράφησης του. Αυτά τα μοναδικά χαρακτηριστικά τον διακρίνουν από κάθε άλλο (Γιαννικοπούλου, 2008:88).

Στο βιβλίο που μελετάμε, ο κεντρικός χαρακτήρας, το σκουλήκι, διδάσκει με τις επιλογές του. Αρχικά περιθωριοποιείται, χλευάζεται και νιώθει θλίψη. Απευθύνεται στον εννοούμενο

αναγνώστη «Γεννήθηκα εδώ παιδιά,/ σε μια τρύπα βαθιά,/ Και από τότε που είμαι εδώ,/ να βρω άκρη προσπαθώ» στοιχείο που ενισχύει την αμεσότητα (Βαρβαρούση, 2006:2). Ο ήρωας παρουσιάζεται στο πρώτο δισέλιδο να αναζητά λύσεις στις απορίες του, κοιτώντας πιθανώς έναν χάρτη. Γύρω του ο χώρος απεικονίζεται με σαφή τρόπο και έτσι ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται αμέσως το μέρος όπου θα διαδραματιστεί η ιστορία.

Εικόνα και κείμενο αλληλοϊσορροπούν με συμμετρία καθώς λέξεις και εικόνα επαναλαμβάνουν το ίδιο αφήγημα (Nikolajeva & Scott, 2001). Το σκουλήκι αν και «ταπεινό, πράσινο και ντροπαλό» είναι άλλος ένας κεντρικός χαρακτήρας ο οποίος νιώθει διαφορετικός από τους άλλους και στην προκειμένη περίπτωση από τους ομοίους του, τα υπόλοιπα σκουλήκια. Κάνει βόλτες και διαβάζει, όταν δεν υφίσταται τη λεκτική παρενόχληση από τα υπόλοιπα σκουλήκια «Καλέ τι σκουλήκι είσαι εσύ;! Χάλασε η συνταγή;;», προβληματίζοντας τον κεντρικό χαρακτήρα ο οποίος αναρωτιέται «Συνεχώς με κοροϊδεύουν! Μάλλον δεν θα με χωνεύουν» (σ.9,10). Βρίσκει καταφύγιο, κυριολεκτικά και μεταφορικά, στα βιβλία όπου τον βλέπουμε να κρύβεται σε ένα ανοιχτό βιβλίο, που είναι το παραμύθι «Το ασχημόπαπο», το οποίο μοιάζει με σκηνή. Ενώ λαχταρά «με την ψυχή του να πετάξει» με σκυμμένο κεφάλι ακούει όλα τα υπόλοιπα σκουλήκια να του λένε ότι το όνειρό του είναι ανέφικτο. Τελικά μεταμορφώνεται σε μια πεταλούδα με κίτρινα φτερά ενώ το πράσινο σκουλήκι του παρελθόντος διακρίνεται στον κορμό της νέας του εμφάνισης.

Η παρουσία των περιφερειακών χαρακτήρων στην πλοκή των αφηγημάτων αν και συχνά φαίνεται να μην είναι δυναμική εν τούτοις είναι απαραίτητη για να τονίσει τα χαρακτηριστικά του κεντρικού χαρακτήρα. Στην περίπτωση που μελετάμε, τα πολλά όντα στο χώμα ανήκουν στο ίδιο είδος, είναι όλα σκουλήκια και ζουν σε μια υπόγεια κοινωνία σκουληκιών και καθορίζουν σημαντικά την πλοκή της ιστορίας. Η εικόνα με την αμεσότητά της υποστηρίζει το κύριο αφήγημα και το εμπλουτίζει με οπτικές πληροφορίες οι οποίες ενισχύουν την ιστορία και ξαφνιάζουν τον αναγνώστη (Τσιλιμένη, 2007).

Έτσι, από τη μια υπάρχουν τα σκουλήκια που κοροϊδεύουν το σκουλήκι/κεντρικό χαρακτήρα και από την άλλη έχουμε τον τυφλοπόντικα/ περιφερειακό χαρακτήρα, που νιώθει την απόγνωση του σκουληκιού και συμπάσχει μαζί του. Στη σελίδα όπου γίνεται η πρώτη γνωριμία τους, ο τυφλοπόντικας απεικονίζεται ξαπλωμένος με μαύρα γυαλιά, περνώντας το μήνυμα της διαφορετικότητας στους αναγνώστες (η απόδοση σκούρων γυαλιών σε σκοτεινό μέρος παραπέμπει στην τυφλότητα) και το πράσινο σκουλήκι δαγκώνει τη μύτη του. Η συγγραφέας επιθυμεί να προσδώσει πιο έντονα τη μορφή του με τις λέξεις

«άσχημος και βρομερός», ενώ στη συνέχεια τον απεικονίζει στις αγαπημένες του δραστηριότητες, το τραγούδι, τον χορό και τις ανασκαφές με σκοπό να ανακαλύψει πτυχές της ιστορίας, περνώντας το μήνυμα της ισότητας των ατόμων με ειδικές ανάγκες «*Μπορεί τυφλός να μοιάζω, μα ακούω και διαβάζω*» (σ.16). Η εικονογράφηση του φανταστικού κόσμου μεταπλάθει τον ρεαλιστικό κόσμο ανασυντάσσοντάς τον. Αυτή η ανασύνταξη έχει ως αποτέλεσμα τη διαφορετική δόμηση της πραγματικότητας (Παρμενίδης, 1990). Οι μικροί αναγνώστες μπορούν να ταυτιστούν με το σκουλήκι που νιώθουν πως το έχουν παρεξηγήσει και όπως αυτός ο ήρωας βρίσκει διέξοδο, τελικά μπορούν και τα ίδια τα παιδιά να βρουν λύσεις σε προβλήματα που ίσως βιώνουν και τα ίδια. Τα προβλήματα καθενός από τους ήρωες αποτελούν προβλήματα που θα μπορούσαν να απασχολούν κάθε παιδί και να προκαλέσουν στενοχώρια ή φόβο αλλά επίσης χαρά ή ελπίδα και με την ανατροπή των στερεότυπων χαρακτήρων, όπου το σκουλήκι καταφέρνει να βγάλει φτερά και να πετάει αντί να σέρνεται δυστυχισμένο μέσα στην γη όπου νιώθει πως δεν ανήκει.

Στο σκουλήκι με ... φτερά (το οποίο έχει βραβευτεί με το βραβείο εικονογράφησης από το Κέντρο Παιδικής Λογοτεχνίας NA Ευρώπης Bankya) υπάρχουν πάρα πολλές λεπτομέρειες για να παρατηρήσουν οι μικροί αναγνώστες. Σχεδιασμένα σε μια γωνία παρατηρούμε ένα σκουλήκι φασολιού και ένα κερασιού, σε άλλη σελίδα παρατηρούμε τον ιστό της αράχνης να έχει σχηματίσει λουλούδια (σ.7,12). Μέσα στη γη η εικονογράφος σχεδίασε έναν μικρόκοσμο όπου βλέπουμε «έναν δύτη, που λέγεται σκωληκοειδύτης», «έναν «μετροσκώληκα», παρακάτω ένα σκουλήκι έχει σκολίωση, δίπλα του ένα σκουλήκι είναι «σκωληκοφαγωμένο» κι ένα άλλο λέει : «κοιτάω χαμηλά αλλά έχω υψηλό πυρετό», κάποιος λέει: «περαστικά κι εγώ περαστικός είμαι» (σ.4,10). Το παιχνίδι με αυτούς τους διαλόγους γίνεται με λέξεις που έχουν ως συνθετικό στοιχείο το σκώληκα ώστε να υποδεικνύεται και αυτή η ονομασία του όντος του αφηγήματος. Η εικονογράφηση της Βαρβαρούση έρχεται σε αντίθεση με σχέδια του παρελθόντος, τονίζοντας τον φανταστικό κόσμο των χαρακτήρων όπου ανήκουν ως κομμάτι μιας φυσικής πραγματικότητας κι όχι μιας ψευδαίσθησης (Σιβροπούλου, 2004).

Παράλληλα, βλέπουμε στην εικονογράφηση (όχι στο γραπτό κείμενο) το σκουλήκι να βρίσκει καταφύγιο σε ένα βιβλίο που με το σχήμα του παραπέμπει σε σκινη με τον τίτλο *Ασχημόπαπο*. Για να κατανοηθεί ο συνειρμός προϋπόθεση είναι ο αναγνώστης να γνωρίζει την ιστορία του παραμυθιού του Χανς Κρίστιαν Άντερσεν αλλά και να αναγνωρίζει μια σκινη (σ.11). Αλλού το σκουλήκι διαβάζει και δίπλα του ένα βιβλίο έχει τίτλο *Ο γητευτής των σκουληκιών* παραπέμποντας στο βιβλίο του Evans Nicholas *Ο γητευτής των αλόγων*

(σ.8), ενώ παρακάτω βλέπουμε τον τυφλοπόντικα σε πόζα μπαλέτου, έχοντας το σώμα του σε στάση 1^{ης} arabesque αλλά η σκιά του να σχηματίζει την 5^η position(σ.14).

Η συγγραφέας χρησιμοποιεί γλώσσα απλή αλλά όχι απλοϊκή. Το λεξιλόγιο που συναντάμε στις ιστορίες είναι καθημερινό και ανταποκρίνεται στην κατανόηση του νηπιού. Τα παιδιά σε αυτό το στάδιο μικρής ηλικίας στην οποία απευθύνεται το βιβλίο έχουν καθημερινά την ανάγκη για παιχνίδι και για εξερεύνηση, αφού σχεδόν όλα τους είναι καινούρια και αξιοπερίεργα. Η διακειμενικότητα δεν αφορά μόνο τα κείμενα αλλά και άλλες παραστάσεις και εμπειρίες ενώ επίσης «επηρέάζεται από εξωλογοτεχνικές και εξωκειμενικές συνιστώσες» (Οικονομίδου, 2000:70).

Η αφήγηση γίνεται σε πρώτο ενικό πρόσωπο και ο αφηγητής είναι αυτοδιηγητικός, καθώς ο ίδιος ο κεντρικός ήρωας του βιβλίου έχει τον ρόλο του αφηγητή, «Είμαι σκουλήκι ταπεινό [...] Ζω μαζί μ' άλλα σκουλήκια...».

2.1.4.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Στο βιβλίο «Ένα σκουλήκι με... φτερά!» απονεμήθηκε το Πρώτο Βραβείο εικονογράφησης (2006) από το Κέντρο Παιδικής Λογοτεχνίας ΝΑ Ευρώπης- Bankya. Στις εικόνες της η δημιουργός χρησιμοποιεί χρώματα ακουαρέλας και τέμπερας παράλληλα με νεροπαστέλ για τον τονισμό των περιγραμμάτων των χαρακτήρων και του χώρου γύρω τους, έναν σκοτεινό κόσμο που όμως περιγράφεται με έντονα χρώματα όπως το καφέ και το πορτοκαλί, τα οποία σύμφωνα με τον P. Nodelman (2009) ενισχύουν την γήινη ζεστασιά της ιστορίας διατηρώντας μια ισορροπία. Στις επόμενες εικόνες όπου οι ήρωες ενεργούν στο σκοτάδι του υπογείου περιβάλλοντος, κυριαρχεί επιπλέον και το σκούρο μπλε, συσχετιζόμενο με το αίσθημα της μελαγχολίας στην προκειμένη περίπτωση, με μεγάλα ανοίγματα λευκής σελίδας εκεί όπου παρατίθεται το κείμενο.

Οι περιφερειακοί χαρακτήρες αποτυπώνονται με ροζ, μοβ, κίτρινο, γαλάζιο αλλά και αποχρώσεις του γκρι, και αυτή η παλέτα σύμφωνα με τον P. Nodelman συνδέεται με άτομα τα οποία δεν έχουν προσωπικότητα, υπονοώντας με αυτό τον τρόπο την αποστασιοποίηση και την ερημιά (Nodelman, 2009). Ο κεντρικός χαρακτήρας αποτυπώνεται με έντονο πράσινο, το χρώμα της ανάπτυξης, της ελπίδας, της ζωντανής φύσης που μετουσιώνεται σε μια κίτρινη πεταλούδα, το χρώμα της χαράς.

Το βραβευμένο αυτό βιβλίο είναι πλούσιο σε λεπτομέρειες σε κάθε του σελίδα, όπως επισημάναμε παραπάνω, και η Λ. Βαρβαρούση τονίζει λεπτομέρειες με την χρήση μολυβιού, όπως είναι ο ιστός της αράχνης και τα γράμματα επάνω στα βιβλία και τις εφημερίδες. Βασική λεπτομέρεια αποτελεί το όνομα της δημιουργού σχεδόν σε κάθε σελίδα. Οι φιγούρες είναι άμεσα αναγνωρίσιμες από τον αναγνώστη αν και χαρακτηρίζονται από απλές γραμμές (Σιβροπούλου, 2004).

Όσον αφορά το βασικότερο περικειμενικό στοιχείο, ο τίτλος αποκαλύπτει το γεγονός πως το σκουλήκι τελικά θα αποκτήσει τα πολυπόθητα φτερά ώστε να καταφέρει να πετάξει και το εξώφυλλο παρουσιάζει τον κεντρικό ήρωα να παρακολουθεί μια πεταλούδα μέσα από μια υπόγεια τρύπα. Ο τίτλος ως πρωταρχικό στοιχείο πληροφόρησης του αφηγήματος φροντίζει να παραμείνει συνεπής στο θέμα ώστε να κρατήσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη (Γιαννικοπούλου, 2008). Διαφαίνεται πως το σκουλήκι δεν έχει φτερά, αλλά υπονοείται ο τρόπος που θα αποκτηθούν μέσω της φύσης στο χρόνο. Η Λ. Βαρβαρούση και σε αυτό το βιβλίο προκαλεί τον εννοούμενο αναγνώστη να επεξεργαστεί το βιβλίο εξωτερικά, ώστε ανοίγοντάς το να αντιληφθεί πως το εξώφυλλο αποτελεί το υπόλοιπο μισό της εικόνας από το οπισθόφυλλο.

Η ταπετσαρία απεικονίζει τον ήρωα να διαβάσει εφημερίδα και τον ίδιο μετά την μεταμόρφωσή του σε πεταλούδα, με σκοπό την δημιουργία ανάμεικτων συναισθημάτων στον αναγνώστη. Ακολουθούν στην επόμενη σελίδα η αφιέρωση της δημιουργού «*Στη Φανή*», η σειρά στην οποία ανήκει το βιβλίο, τα στοιχεία του εκδοτικού οίκου, η χρονολογία έκδοσης και άλλα στοιχεία όπως ο τίτλος, το όνομα της συγγραφέως και εικονογράφου, της διόρθωσης, το ISBN. Επιπλέον, στο οπισθόφυλλο παρατίθεται μια μικρή περίληψη της ιστορίας καθώς και αναφορά στα βιβλία της σειράς.

2.1.4.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Η θεματική του υπό μελέτη βιβλίου αναπτύσσεται γύρω από τις κοινωνικές συναναστροφές, την ετερότητα, την άσκηση ψυχολογικής βίας ως στοιχεία νεωτερικότητας, παραμένει όμως όπως και στα παραδοσιακά παραμύθια, ο ηθικός προσανατολισμός και το ευτυχισμένο, αισιόδοξο τέλος λειτουργώντας θετικά στην παιδική ψυχολογία και προκαλώντας ένα αίσθημα ασφάλειας. Η εικονογράφηση ενισχύει τη λεκτική αφήγηση παρουσιάζοντας πτυχές

της ιστορίας οι οποίες τοποθετούν τους χαρακτήρες στο κέντρο του δικού τους μυθοπλαστικού κόσμου (Γιαννικοπούλου, 1998).

Τελικός σκοπός είναι πάντα να καλλιεργήσει το μικρό παιδί τόσο τη φαντασία του όσο και την αυτογνωσία του. Ο μικρός αναγνώστης προβληματίζεται για θέματα ηθικής απέναντι σε συνανθρώπους του αλλά και απέναντι στο φυσικό και τεχνητό περιβάλλον του. Παρακάτω θα περάσουμε σε αφηγήματα τα οποία υπογραμμίζουν εκδηλώσεις συναισθημάτων στην καθημερινότητα ανθρωπόμορφων όντων.

2.2 Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και συναισθήματα

Η Λ. Βαρβαρούση επιλέγει να ασχοληθεί με ώριμα κοινωνικά θέματα μέσα από τη δημιουργία απλών και λιτών χαρακτήρων. Οι απλές και μικρές σε έκταση ιστορίες πραγματεύονται ιστορίες με κοινωνικές προεκτάσεις οι οποίες εμπεριέχουν ιδέες πιο ώριμες από αυτές τις οποίες ένας ενήλικας θα θεωρούσε κατάλληλες για ένα παιδί (Lukens, 1995:67,68). Καθώς όμως οι κοινωνίες εξελίσσονται, τα μικρά παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με κοινωνικά θέματα και συναισθήματα τα οποία για ένα παιδί του παρελθόντος ήταν άγνωστα. Σύμφωνα με την Α. Τσαντήλα ως συναισθήματα ορίζονται οι *«παροντικές καταστάσεις του ανθρώπινου ψυχικού βίου που ποικίλουν ως προς την ποιότητα, την ένταση και τη διάρκεια, είναι ιδιαίτερες εμπειρίες, αναφέρονται ή κατευθύνονται σε κάτι και συχνά συνοδεύονται από χαρακτηριστικούς τρόπους συμπεριφοράς και φυσιολογικές αντιδράσεις του οργανισμού»* (Τσαντήλα, 2007:18). Συνεπώς, τα παιδιά στη σύγχρονη εποχή βιώνουν εντονότερα συναισθήματα όπως η χαρά και η λύπη, ο φόβος και η απογοήτευση, η συμπόνια, η ντροπή, η ενοχή, η ζήλια.

2.2.1 Ένας ποντικός... κάπως βιαστικός! (2005)

Ένας μικρός ποντικός τρέχει όλη μέρα για να ικανοποιήσει τις ανάγκες της πολυμελούς οικογένειάς του με αποτέλεσμα να μην καταφέρνει να βρει χρόνο για τον ίδιο ώστε να καταφέρει να κάνει όσα τον ευχαριστούν. Ένα βιβλίο που τονίζει τη σημασία του ελεύθερου χρόνου αλλά και του παιχνιδιού το οποίο όμως όπως τονίζει ο μικρός ποντικός *«είναι δουλειά και δεν είναι τεμπελιά»*.

Στη σύγχρονη εποχή παρατηρείται η μετάβαση από το λαϊκό παραμύθι, το οποίο πλέον συρρικνώνεται, στο έντεχνο παραμύθι του οποίου τόσο ο λόγος όσο και η εικονογράφηση συντελούν τέχνη και όπου παρατηρείται μια νέα μυθοποίηση του κόσμου, κυρίως της τεχνολογίας (Αναγνωστόπουλος, 2002). Εξακολουθούν μεν να υπάρχουν πολλά στοιχεία των λαϊκών παραμυθιών διαφοροποιούνται δε, και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό, ως προς το ύφος, τη δομή, την τεχνοτροπία. Το βασικό όμως στοιχείο, το οποίο διατηρείται ακόμα είναι πως οι εννοούμενοι αναγνώστες μπορούν να εμπνευστούν από τον ποντικό/ήρωα της ιστορίας ώστε να θέσουν και οι ίδιοι στόχους που θα τα βοηθήσουν να είναι ευτυχισμένα.

2.2.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Σε αυτό το βιβλίο κεντρικός χαρακτήρας είναι ο αγαπημένος μάλλον ήρωας της Λ. Βαρβαρούση, αφού ένας προσεκτικός παρατηρητής μπορεί να εντοπίσει ποντικάκια ακόμη και σε περιβάλλοντα που δεν θα μπορούσαν να αποτελούν το φυσικό περιβάλλον ενός ποντικού, όπως για παράδειγμα στον βυθό της ιστορίας του καρχαρία. Αυτή η ιστορία είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένη σε έναν ποντικό... κάπως βιαστικό ο οποίος είναι, όπως και οι υπόλοιποι της ίδιας σειράς, ένας απλός χαρακτήρας που αναπτύσσεται ευθύγραμμα και παρουσιάζεται από έναν εξωδιηγητικό, παντογνώστη αφηγητή σε τρίτο πρόσωπο, σε έμμετρο λόγο.

Ο ποντικός είναι ... *κάπως βιαστικός* γιατί έχει πολλές υποχρεώσεις γιατί όπως λέει : *«Έχω μεγάλη οικογένεια, και παππού με άσπρα γένια!, Κάνε αυτό, κάνε εκείνο, μου ζητάν με ευγένεια, να τους πω πως δεν μπορώ, θα ήτανε αγένεια!»* (Βαρβαρούση, 2005:11), τονίζοντας τη σημασία της ευγένειας μικρών και μεγάλων καθώς και τον σεβασμό προς τους μεγαλύτερους. Ο πρωταγωνιστής έρχεται σε σύγκρουση με τον ίδιο του τον εαυτό νιώθοντας εσωτερικές συγκρούσεις (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011:89). Κάνει πολλά όνειρα ώσπου μια μέρα μοιράζεται τα όνειρά του με έναν νέο φίλο και καταλήγει πως ό, τι κι αν αποφασίσει να κάνει στην ζωή του, προτεραιότητά του θα είναι να είναι χαρούμενος.

Οι περιφερειακοί χαρακτήρες αν και ανήκουν στο ίδιο είδος με τον κεντρικό χαρακτήρα, διαφοροποιούνται είτε ως προς την ηλικία είτε ως προς τον χαρακτήρα ώστε να τονίσουν τα χαρακτηριστικά που θέλει να αναδείξει η δημιουργός της ιστορίας. Έτσι τα ποντίκια, τα οποία αποτελούν τους περιφερειακούς χαρακτήρες της ιστορίας, επιφορτίζονται με

υποχρεώσεις τον ποντικό /κεντρικό χαρακτήρα αναγκάζοντάς τον να ξεπεράσει τελικά το πρόβλημα που του δημιουργούν. Μέσα από την αντίθεση των διαφορών γίνεται σαφέστερη η παρουσίαση των χαρακτηριστικών του κεντρικού ήρωα και του μηνύματος που θέλει να περάσει στον εννοούμενο αναγνώστη. Έτσι, οι λέξεις ενοποιούν την πλοκή και δίνουν νόημα στις πράξεις και τα αποτελέσματά τους θέτοντας τα γεγονότα με μια λογική ακολουθία (Nodelman, 2009).

2.2.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Ο συγγραφέας δημιουργεί στη φαντασία του και στη συνέχεια αποτυπώνει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των χαρακτήρων κάθε ιστορίας με τρόπο ώστε να γίνεται αληθοφανής, καθιστώντας έτσι κάθε χαρακτήρα αξιόλογο αλλά και το λογοτεχνικό του έργο καλό (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011). Με τον ίδιο τρόπο και η Λήδα Βαρβαρούση σχεδιάζει τους ήρωές της με μολύβι σε χαρτί ακουαρέλας ή ακόμη και σε μια χαρτοπετσέτα (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023) αναγεννώντας τους έτσι μέσα από την φαντασία της.

Ο τίτλος, όπως πάντα, σαφής και ξεκάθαρος ως προς το περιεχόμενο της ιστορίας που θα διαβάσουμε. Εξ αρχής λοιπόν στον αναγνώστη παρουσιάζεται ο κεντρικός ήρωας του οποίου τα φυσικά απαλά γκριζα χρώματα τονίζονται με την αντίθεση που δημιουργούν τα έντονα χρώματα του κόκκινου φόντου πίσω από τον ποντικό και του κίτρινου τυριού πάνω στο οποίο στέκεται ο ήρωας, ο οποίος μπορούμε να πούμε ότι τονίζεται από το τριγωνικό σχήμα του τυριού που φαίνεται σαν βέλος που τον δείχνει ή ένα βάθρο στο οποίο ανέβηκε από την σκάλα που διακρίνεται στο κέντρο του τυριού. Ένα αστεροειδές σχήμα σε έντονο πράσινο χρώμα τονίζει την ένταση του χτυπήματος στον τοίχο «κουτούλησε στον τοίχο κι έβγαλε έναν περίεργο ήχο» οπότε δεν περνά απαρατήρητο το χτύπημα το οποίο δικαιολογεί το γεγονός πως «δεν έβλεπε καλά κι έτσι φόρεσε γυαλιά» στην επόμενη σελίδα όπου ο ήρωας της ιστορίας δείχνει με χαμόγελο τα γυαλιά του (Βαρβαρούση, 2005:1), ενώ από τους υπόλοιπους περιφερειακούς ήρωες διακρίνονται μέσα από τις τρύπες μια μουσούδα και ένα αυτί τονίζοντας ξεκάθαρα όσα μηνύματα θέλει να τονίσει η δημιουργός της ιστορίας (Μίσσιου, 2020).

Όπως και στα υπόλοιπα βιβλία της σειράς μετά τον τίτλο ακολουθούν η αφιέρωση της δημιουργού «Στη Γεωργία», η σειρά στην οποία ανήκει το βιβλίο, ο τίτλος, η χρονολογία έκδοσης, το όνομα της συγγραφέως και εικονογράφου, της διόρθωσης, το ISBN.

Οι στρογγυλεμένες φιγούρες κυριαρχούν και σε αυτό το βιβλίο, χαρακτηριστικό της απλότητας των χαρακτήρων (Σιβροπούλου, 2004), ενώ παρατηρούμε γραμμές να επεκτείνονται και να δημιουργούν σχήματα που δεν περνούν απαρατήρητα όπως η ουρά του ποντικού η οποία με την «βοήθεια» του δεξιού του ποδιού στην τελευταία σελίδα σχηματίζει μια καρδιά (σ.24).

Τα μηνύματα αποτυπώνονται με χρώματα που έχουν ως βάση το νερό και οι φιγούρες σχεδιάζονται κυρίως σε άσπρο φόντο εκτός από τις περιπτώσεις όπου η δημιουργός θέλει να τονίσει κάποιο στοιχείο όπως τον κεντρικό χαρακτήρα που αναφέραμε παραπάνω ή κάποιο συναίσθημα που βιώνει. Έτσι, βλέπουμε τον χαρακτήρα σε ένα μοβ-μπλε φόντο όταν ονειροπολεί να βουτάει σε έναν κουβά με αφρό ή δίπλα να κάνει βαρκάδα πάνω σε μακαρόνια, στην ίδια χρωματική παλέτα είναι και ο ουρανός στον οποίο βρίσκεται το φεγγάρι που κοιτά ο ποντικός καθώς ονειρεύεται «Πόσο θέλω να ξεφύγω,/ κι όλους να τους αποφύγω[...] έχω όνειρα πολλά,/ τα κοιτάω εκεί ψηλά!!» (σ.13). Στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας ο ήρωας μονοπωλεί την εικονογράφηση αφήνοντας χώρο για τους περιφερειακούς ήρωες στην αρχή της ιστορίας όπου η ύπαρξή τους δικαιολογεί τον επιθετικό προσδιορισμό του ως «βιαστικό» στον τίτλο του βιβλίου (Γαβριηλίδου, 2013).

2.2.1.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Σε αυτό το βιβλίο συναντάμε πλήθος νεωτεριστικών στοιχείων αρχής γενομένης από τον κεντρικό ήρωα αφού σπάνια θα συναντήσουμε έναν ποντικό σε πρωταγωνιστικό ρόλο στα παραδοσιακά παραμύθια. Ο ήρωας είναι ένας ποντικός ο οποίος φορά γυαλιά, κοιμάται σε ένα τυροπιτάκι, μας ενημερώνει πως τα ποντίκια έχουν την ουρά τους για «να πιάνουν τα φιστίκια!/ Για να χτυπάνε σαντιγί, να ακούνε μουσική, να τρυπάνε το τυρί,/ να την κουνάνε στο ποτήρι/ Για να γίνει ζυπνητήρι» (σ.6). Η εικονογράφηση ενισχύει όλα αυτά τα στοιχεία τα οποία διασκεδάζουν τους μικρούς αναγνώστες και εξάπτουν την φαντασία τους. Όπως και στη συνέχεια όπου το κείμενο με τη βοήθεια της εικονογράφησης αναφέρει πλήθος απίθανων επαγγελμάτων όπως «γυμναστής σε μανταρίνι,[...] κουρέας σε ιβίσκο[...] δοκιμαστής κουκέτας[...] δικηγόρος για παντζάρια[...] ή γιατρός για τα ταγάρια» (σ.14-16) και πολλά

άλλα και θα τους προκαλέσει ίσως να σκεφτούν και δικά τους απίθανα επαγγέλματα δίνοντας ένα ξεκάθαρο μήνυμα πως δεν υπάρχουν όρια στα όνειρα. Οι εικόνες διασπούν τη σκέψη, μεταφέροντας τη γενική ιδέα, δεν εστιάζουν την προσοχή σε κανένα σημείο και δεν καθορίζουν το λόγο για τον οποίο τις κοιτάει κανείς αλλά μετατρέπουν τις εικόνες σε αφηγηματικές πηγές (Nodelman, 2009). Η επόμενη ιστορία μετακινείται σε ον που διαβιώνει και στον αέρα.

2.2.2 Ένα πουλί... στην πρίζα! (2015) /Υποψήφιο για το βραβείο εικονογράφησης Χανς Κρίστιαν Άντερσεν (2016)

Η ιστορία περιγράφει τη ζωή ενός σύγχρονου πουλιού το οποίο ζει μέσα σε ένα παράξενο κλουβί όπου νομίζει πως είναι ευτυχισμένο χωμένο μέσα σε οθόνες και καλώδια. Στην πραγματικότητα όμως είναι απομονωμένο και έχει ξεχάσει την πραγματική ταυτότητά του και τη ζωή που το κάνει πραγματικά ευτυχισμένο. Δεν κελαηδά πια, δεν χαίρεται την φύση δεν ενδιαφέρεται για όσα συμβαίνουν στον κόσμο. Ένα περιστέρι θα το βοηθήσει να δει την πραγματικότητα, να σκεφτεί, να δοκιμάσει και ίσως κάποια πράγματα να αλλάξει. Να καταλάβει πως τόσο καιρό νομίζει πως τα έχει όλα αλλά στην ουσία είναι μοναχό. Όταν πια νοιώθει πως ήταν λάθος όλο αυτό που ζούσε, φωνάζει σε όλον τον κόσμο πως πρέπει να ξεκολλήσουν από τις οθόνες, τις μηχανές και τις πρίζες και να ζήσουν πραγματικά.

Πρόκειται για ένα βιβλίο που επιχειρεί να αφυπνίζει συνειδήσεις, που διδάσκει και που παροτρύνει μικρούς και μεγάλους να ξεκολλήσουν από τηλεοράσεις και υπολογιστές γιατί η πραγματική ζωή είναι μακριά από αυτά και πρέπει να τη ζήσουν. Ποίηση, βιβλία, μουσική, γλέντι, χορός, τραγούδι και κουβέντα είναι όσα κάνουν τη ζωή όμορφη και της δίνουν νόημα.

2.2.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Το πουλί της ιστορίας αυτής, αν και δεν έχει όνομα, είναι ο κεντρικός χαρακτήρας ο οποίος είναι, κατά τη λαϊκή έκφραση, «στην πρίζα» ενώ το περιστέρι αν και περιφερειακός ρόλος έχει καθοριστικό ρόλο αφού βοηθά το πουλί να απεξαρτηθεί από τις «πρίζες».

Την ιστορία παρουσιάζει ένας εξωδιηγητικός αφηγητής σε τρίτο πρόσωπο ο οποίος μας παρουσιάζει τον κεντρικό χαρακτήρα περιστοιχισμένο από κουμπιά και δυστυχισμένο αφού αν και πουλί «Ποτέ δεν κελαηδάει,/ βρίζει και αντιμιλάει!/ Κουμπιά μόνο πατάει,/ ποτέ του δεν πετάει!» (Βαρβαρούση, 2015:1). Η εικονογράφηση ενισχύει την κειμενική αφήγηση αφού βλέπουμε τις εκφράσεις του συνοφρυωμένου πουλιού ήδη από το πρώτο δισέλιδο. Αντίστοιχα εύστοχα ενισχύει την αφήγηση και η εικονογράφηση του περιστεριού, του οποίου η απορία με την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο κεντρικός ήρωας, αποδίδεται πολύ εκφραστικά εικονογραφικά. Λέξεις και εικόνες γίνονται φορείς διαφορετικών νοημάτων και πληροφοριών (Nodelman, 2009).

2.2.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Πιστό στην αρχική του ταυτότητα, στον τίτλο, το βιβλίο περιγράφει εύστοχα τις συνέπειες μιας ζωής στην ... πρίζα, κυριολεκτικά και μεταφορικά ενώ και το εξώφυλλο ενισχύει αυτή την πληροφορία καθώς παρουσιάζει αυτό που λέει ο τίτλος «ένα πουλί ... στην πρίζα».

Η Λ. Βαρβαρούση αφιερώνει αυτό το βιβλίο στο γιο της, Πάρι. Παρακάτω παραθέτονται όπως και στα υπόλοιπα βιβλία της σειράς *Τρελοδαγκωνίτσες* τα στοιχεία έκδοσης, το όνομα της κειμενογράφου και εικονογράφου, της επιμέλειας της διόρθωσης, η χρονολογία έκδοσης, το όνομα του εκδότη, του εκδοτικού οίκου και της διεύθυνσής του, η ηλεκτρονική διεύθυνση και το τηλέφωνό του, καθώς και το ISBN.

Τα απαλά χρώματα σε γκριζες αποχρώσεις που έχει το περιστέρι υποδηλώνουν μια ηρεμία στον χαρακτήρα του η οποία έρχεται σε αντίθεση με την ένταση που υποδηλώνουν τα έντονα χρώματα του πουλιού που αποτελεί τον κεντρικό χαρακτήρα, ο οποίος αποτυπώνεται με έντονο μπλε σώμα και κίτρινο ράμφος καθιστώντας τον άμεσα αναγνωρίσιμο, γεγονός στο οποίο η εικονογράφηση του συντελεί σημαντικά προσδίδοντάς του εικονικά στοιχεία μοναδικά, συγκεκριμένα χρώματα, χαρακτηριστική μορφή, τα οποία επαναλαμβάνονται από εικόνα σε εικόνα ειδοποιώντας ότι πρόκειται πάντα για το ίδιο πρόσωπο (Κανατσούλη, 1999:71).

Ο αναγνώστης του βιβλίου είναι σε θέση να παρατηρήσει πληροφορίες οι οποίες μπορεί να παραλείπονται από το κείμενο (Μίσιου, 2020), όπως για παράδειγμα η αγανάκτηση του περιστεριού, δεν κατονομάζεται από την συγγραφέα αλλά αποτυπώνεται εικονιστικά με την

αντίθεση που δημιουργούν τα κόκκινα, μοβ, και πράσινα γράμματα σε σειρές που φαίνεται να βγαίνουν από το ράμφος του.

Στο προτελευταίο δισέλιδο από τα μεγάφωνα φαίνεται να βγαίνουν μπλε πουλιά, τα οποία παραπέμπουν στον κεντρικό χαρακτήρα, τα οποία στα ράμφη τους κρατούν κόκκινες καρδούλες που φαίνεται να δίνουν στους ανθρώπους που αφυπνίζονται και απομακρύνονται από τις οθόνες, οπότε τους βλέπουμε χαμογελαστούς με πολλά χρώματα και μια κόκκινη καρδούλα στην θέση της καρδιάς. Όπως μάλιστα σημειώνει ο επιφανής μελετητής Nodelman (2009), από όλες τις παραλλαγές στο πεδίο της εικόνας, εκείνες του χρώματος είναι πιο άμεσα αισθητές και, όπως και τα σχήματα, τα χρώματα έχουν συναισθηματικές υποδηλώσεις που τους επιτρέπουν να λειτουργήσουν ως σημαίνοντα ψυχολογικών και νοητικών καταστάσεων.

2.2.2.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Η σύγχρονη εικονογράφηση μέσα από απλές γραμμές και αναντιστοιχία στα μεγέθη τονίζει το γεγονός πως πρόκειται για πλάσματα φαντασίας και όχι ψευδαισθήσεις της φυσικής πραγματικότητας (Σιβροπούλου, 2004) έτσι και στην ιστορία του πουλιού, ήδη από το πρώτο δισέλιδο, βλέπουμε το πουλί με το ευμεγέθες κεφάλι, να κάθεται στο γραφείο του και γύρω του οθόνες. Στη μια οθόνη η οποία μάλλον είναι τηλεόραση και δείχνει κάποια διαφήμιση βλέπουμε ένα πουλί να βάζει γάλα σε ένα ποτήρι και τη λεζάντα «του αρνιού το γάλα» προφανώς παράφραση της έκφρασης «του πουλιού το γάλα», στην κεντρική οθόνη ενός υπολογιστή που έχει μπροστά του το πουλί η σελίδα λέγεται «Pull stories» που παραπέμπει στην ηχοποιητική λέξη με την οποία καλούν οι πτηνοτρόφοι τις κότες για να τις ταΐσουν, ενώ σε μια άλλη οθόνη στα δεξιά του η οποία μοιάζει με παλιότερο μοντέλο ηλεκτρονικού υπολογιστή η οθόνη γράφει «FLAMIN.GOM» παραφράζοντας το «.gom» με το «.com» που παραπέμπει σε κάποιον διαδικτυακό τόπο (σ.2). Η επόμενη ιστορία επικεντρώνεται σε ένα γαϊδουράκι το όνομα του οποίου δημιουργείται από τον φωνητικό ήχο που βγάζει και ένα φίλο του σαλιγκάρι.

2.2.3 Γκαγκαρού (2020)

Ο Γκαγκαρού, ο γάιδαρος και ο Απόλλο το σαλιγκάρι, κάθε απόγευμα κάνουν μπάνιο στην μπανιέρα και ονειρεύονται να πάνε στο φεγγάρι! Αναρωτιούνται μήπως καταφέρουν να πάνε στο φεγγάρι κατασκευάζοντας μια σκάλα ή ένα ασανσέρ ή έναν καταπέλτη. Αποφασίζουν να κατασκευάσουν τον δικό τους πύραυλο, αλλά τελικά μόνο η μπανιέρα τους καταφέρνει να προσεληνωθεί. Η ιστορία του αφηγήματος στρέφεται γύρω από τα όνειρα που εκφράζουν και τα παιδιά και την αξία της προσπάθειας.

2.2.3.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Στο αφήγημα αυτό οι ήρωες είναι οι μόνοι σε σύγκριση με αυτούς των βιβλίων της Λ. Βαρβαρούση που μελετάμε οι οποίοι έχουν όνομα, τόσο ο πρωταγωνιστής όσο και ο δεύτερος χαρακτήρας. Ένας τριτοπρόσωπος ετεροδιηγητικός αφηγητής παρουσιάζει τα σχέδια του Γκαγκαρού και του φίλου του Απόλλο, η αφήγηση του οποίου ενισχύει την αυθεντικότητά της όλης ιστορίας (Γιαννικοπούλου, 2008). Όλα αυτά δοσμένα με στοιχεία μουσικότητας στον λόγο αλλά με περιορισμένα τα σημεία του έμμετρου λόγου μόνο σε κάποια σημεία κυρίως στην αρχή του αφηγήματος, ενώ στη συνέχεια το κείμενο διανθίζεται με διαλογικά στοιχεία τα οποία δίνουν ζωντάνια και παραστατικότητα στην ιστορία διευκολύνοντας έτσι την κατανόησή της (Σπανάκη, 2011), αλλά πλέον από ένα σημείο και μετά το αφήγημα δεν διατηρεί τόσο έντονα τον έμμετρο λόγο.

Αρχικά, οι δύο χαρακτήρες, Γκαγκαρού και Απόλλο, κάνουν μαζί μπάνιο στην μπανιέρα σχεδιάζοντας το ταξίδι τους στο φεγγάρι υπονοώντας ίσως πως η ιδέα τους ήρθε όταν το κεφάλι του Απόλλο μπήκε σε μια από τις σαπουνόφουσκες όταν έκαναν μπάνιο στην μπανιέρα (Βαρβαρούση, 2020:2). Οι δύο φίλοι διαβάζουν βιβλία και περιοδικά και σχεδιάζουν τον δικό τους στόχο. Όταν την επόμενη μέρα ο Γκαγκαρού πηγαίνει στην αγορά, η εικονογράφηση υποδεικνύει την ταχύτητα με την οποία πηγαίνει με τη σχεδίαση ενός λόφου με μεγάλη κατηφορική κλίση, ενώ η ταχύτητα με την οποία κατεβαίνει το λόφο αποτυπώνεται και από τη σχεδίαση του οχήματος του Γκαγκαρού του οποίου οι ρόδες δεν αγγίζουν την γη, αφού βασικότερος στόχος της εικονογράφου είναι να τονίσει την ψυχική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο ήρωας (Σιβροπούλου, 2004) εν προκειμένου την ανυπομονησία του (σ.4). Στην επόμενη σελίδα, ο Γκαγκαρού σοβαρός και

προβληματισμένος περιστοιχίζεται από ανοιχτά βιβλία, σχέδια και τσαλακωμένα χαρτιά τριγύρω του με την εικόνα να αποτυπώνει το πόσο σοβαρά αντιμετωπίζει την πραγματοποίηση του στόχου του. Αφού γίνουν κάποιες αποτυχημένες προσπάθειες, ο Γκαγκαρού καταλήγει στην κατασκευή ενός πυραύλου ο οποίος ικανοποιεί και τους δύο φίλους και μέσω της εικονογράφησης βλέπουμε τα στάδια εξέλιξης του σχεδίου προσελήνωσης.

Ο κεντρικός ήρωας παρουσιάζεται πολυδιάστατος καθώς έχει όνειρα και δεν διστάζει να τα υλοποιήσει «*Την άλλη μέρα ο Γκαγκαρού τρέχει στην αγορά ζύλα για ν' αγοράσει, βίδες κι άλλα υλικά!*» (σ:4). Διαβάζει βιβλία, ενημερώνεται συνεχώς για τον τρόπο κατασκευής του πυραύλου του. Ενώ όταν ο Γκαγκαρού με τον Απόλλο ετοιμάζονται για το ταξίδι τους στο φεγγάρι, βλέπουμε τον Απόλλο να φοράει στο κέλυφός του ένα τουβλάκι (παιχνίδι κατασκευών) το οποίο αφενός παραπέμπει σε κράνος αλλά μοιάζει και με το κάτω μέρος των παπουτσιών του Γκαγκαρού και παραπέμπει στα παπούτσια των αστροναυτών που πάτησαν στην Σελήνη (σ.15). Μετά την έκρηξη, η οποία συμβαίνει στο τέλος της ιστορίας, βλέπουμε διάφορα ετερόκλητα αντικείμενα σκορπισμένα τριγύρω όπως μια ανοιχτή παραμάνα, ένα ρολό χαρτί υγείας, ένα ελατήριο και άλλα, ενώ κάτω δεξιά στην ίδια εικόνα διακρίνουμε τον Απόλλο να φοράει μια γυάλα με ένα ψαράκι να κολυμπάει μέσα σε αυτή (σ.21,22). Επομένως, οι λέξεις μετατρέπονται σε εικόνες οι οποίες επεκτείνονται εικονιστικά στον χώρο καθορίζοντας τον λόγο ύπαρξής τους μέσα από τη σχέση αλληλεξάρτησης τους (Nodelman, 2009).

Το βιβλίο τελειώνει με τον Απόλλο να παρηγορεί τον Γκαγκαρού λέγοντάς του «*Δεν πειράζει, Γκαγκαρού, την επόμενη φορά,/ θα τα καταφέρουμε, μη μας πιάνει λύπη./ Νομίζω όμως πως κάτι λείπει*» και ενώ τελειώνει το κείμενο η εικονογράφηση απαντάει στην απορία του Απόλλο καθώς βλέπουμε την μπανιέρα στο φεγγάρι (σ.22,23).

Δείκτες της ψυχολογικής κατάστασης του χαρακτήρα αποδίδονται με μεγαλύτερη ακρίβεια από τις λέξεις του κειμένου (Nikolajeva & Scott, 2001). Έτσι συναντάμε λέξεις όπως «*υπερμοναδικοφανταστικό*» ή «*καινουργιοτερότατο*», «*αστραποβολιδοτερότερο*», «*σουπερυπέριτατο*», οι οποίες θα κάνουν εντύπωση, θα προκαλέσουν γέλιο και μάλλον θα κάνουν τους μικρούς αναγνώστες να νιώσουν εγγύτητα γιατί θα μπορούσαν να τις έχουν σκεφτεί και παιδιά ενδεχομένως μεγαλύτερα των νηπίων. Και ασφαλώς προσελκύουν και τους ενήλικες συν-αναγνώστες να προσέξουν την υπερβολή του ξεχωριστού που υπαινίσσονται οι σύνθετες λέξεις.

2.2.3.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία.

Ο τίτλος του αφηγήματος Γκαγκαρού εμπεριέχει στοιχεία φαντασίας καθώς ένας γάιδαρος, ακόμη και αν το όνομά του παραπέμπει στο όνομα του διάσημου αστροναύτη της Σοβιετικής Ένωσης, Γκαγκάριν, ο οποίος πέταξε πρώτος στο διάστημα, δεν θα μπορούσε να πετάξει στο φεγγάρι, ακόμη και με τη βοήθεια του φίλου του σαλιγκαριού, Απόλλο, το όνομα του οποίου παραπέμπει στο όνομα του επανδρωμένου διαστημικού προγράμματος της NASA που είχε σκοπό την εξερεύνηση της Σελήνης. Τα μικρά παιδιά πιθανόν να μην γνωρίζουν τον κοσμοναύτη Γκαγκάριν στον οποίο παραπέμπει το όνομα του ήρωα που τιτλοφορεί και το βιβλίο, μάλλον ηχοποιητικά μπορούν να το συνδέουν με τη φιγούρα που κοσμεί το εξώφυλλο του βιβλίου.

Ανοίγοντας το βιβλίο, τα παιδιά μπορούν να παρατηρήσουν μια ταπετσαρία που καταφέρνει να ταξιδέψει τους αναγνώστες νοερά στο διάστημα καθώς οι διαβαθμίσεις του μπλε έως σκούρου μπλε με τις διάστιχτες άσπρες κουκίδες παραπέμπουν στο διάστημα. Στη συνέχεια, απεικονίζεται ο Απόλλο με μια τσαγιέρα και δύο φλιτζάνια με φακελάκια τσαγιού να προεξέχουν από το κάθε φλιτζάνι, πάνω στο καβούκι του. Από κάτω παρατίθενται άλλα περικειμενικά στοιχεία όπως ο τίτλος του βιβλίου, το όνομα της κειμενογράφου και εικονογράφου, της επιμέλειας της διόρθωσης, η χρονολογία έκδοσης, το όνομα του εκδότη, του εκδοτικού οίκου και της διεύθυνσής του, η ηλεκτρονική διεύθυνση και το τηλέφωνό του, καθώς και το ISBN, παρατίθενται ακριβώς κάτω από τη φιγούρα του ήρωα. Στη διπλανή σελίδα απεικονίζεται ο Απόλλο να βρίσκεται πάνω σε ένα τηλεσκόπιο, ενώ ένα ποντικάκι κρεμιέται από το δεύτερο γράμμα του τίτλου/ονόματος του Γκαγκαρού.

Οι εικόνες του βιβλίου αποτυπώνονται σε λευκό φόντο προσδίδοντας φωτεινότητα. Ολόκληρος ο περιβάλλοντας δρώντας χώρος της ιστορίας αποτελείται από φωτεινά ζεστά φυσικά χρώματα όπως πράσινο, γαλάζιο, πορτοκαλί, καφέ καθώς και από τη χρήση πολλών διαφορετικών μοτίβων όπως στην απεικόνιση του τελικού πυραύλου ο οποίος υπονοείται πως αποτελείται από πολλά τετράγωνα διαφορετικών υλικών και υφών. Όπως έχουμε προαναφέρει, πρόκειται για μια σχέση περιπλοκής του οπτικού και του λεκτικού κειμένου όπου το συνολικό νόημα προκύπτει από τη δυναμική της διαλεκτικής σχέσης εικόνας - κειμένου ενισχύοντας την άποψη ότι το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο αποτελεί έναν πολυσυλλεκτικό χώρο ο οποίος χαρακτηρίζεται από ευελιξία (Γιαννικοπούλου, 2008).

Η δυναμική της εικόνας συντελεί και στην απόδοση της αγωνίας για το αποτέλεσμα η οποία αποτυπώνεται εύστοχα με την αντίστροφη μέτρηση ολοένα μεγαλύτερων αριθμών, για να

φτάσει στην κορύφωσή της με τη σχεδίαση της έκρηξης με έντονα κόκκινες γραμμές από ακουαρέλα σε ένα έντονο κίτρινο ακτινωτό φόντο και κεφαλαία μαύρα γράμματα «ΚΡΑΤΣΣ!!! ΜΠΟΥΜ!!! ΠΑΡΑΜΠΟΥΜ!!! ΩΠΣΣΣ!!!» σε ένα μαύρο δισέλιδο φόντο (σ.19,20). Οι μικροί αναγνώστες νιώθουν σαν να βρίσκονται στο κέντρο της έκρηξης του κινητήρα του πυραύλου. Την έκρηξη των χρωμάτων ακολουθεί στο επόμενο δισέλιδο ένα μαύρο και πάλι φόντο το οποίο καταλαμβάνει τα πάνω από τα δύο τρίτα του οριζόντιου άξονα, όπου βλέπουμε διασκορπισμένα όλα τα αντικείμενα που οι δύο φίλοι ανέφεραν προηγουμένως ότι θα έβαζαν στον πύραυλό τους. Η επιλογή των συγκεκριμένων τεχνικών στοιχείων της εικόνας όπως το σχήμα, το στυλ, η σύνθεση γραμμών και χρωμάτων έχουν άμεση σχέση με το μήνυμα που θέλει να επικοινωνήσει η δημιουργός και αποτελούν μέσο διαβίβασης πληροφοριών για την αντίδραση των αναγνωστών στην ιστορία (Nodelman, 2009). Στο βιβλίο αυτό η Λήδα Βαρβαρούση χρησιμοποιεί βοηθητικά την τεχνική «Digital» σχεδιάζοντας μέσω υπολογιστή συγκεκριμένα σημεία για να τονίσει κάποια ονόματα και λέξεις (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023).

2.2.3.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Οι χαρακτήρες αποκαλύπτονται σταδιακά μέσα από τα λόγια και τις πράξεις τους, μέσα από την εμφάνισή τους, από τα σχόλια και τους χαρακτηρισμούς άλλων ή και του ίδιου του συγγραφέα και φυσικά στην περίπτωση που εξετάζουμε, από το ίδιο το όνομά τους το οποίο συνήθως δεν είναι τυχαίο όπως ο «Γκαγκαρού» ο οποίος παραπέμπει στο όνομα του σοβιετικού κοσμοναύτη Γκαγκάριν αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και ηχοποιητικό όνομα του ήχου που παράγουν τα γαϊδούρια. Ο Απόλλο παραπέμπει στο όνομα του τρίτου επανδρωμένου διαστημικού προγράμματος της NASA που σκοπό είχε την επανδρωμένη εξερεύνηση της Σελήνης. Η επόμενη ιστορία επικεντρώνεται στη συνήθη κλειστή ζωή που κάνουν τα ζώα συντροφιάς όπως οι οικοσίτες γάτες.

2.2.4 Ο γάτος... το βιολί του! (2021)

Η ιστορία ενός γάτου ο οποίος δεν βγαίνει ποτέ από το σπίτι, δεν έχει ιδέα πώς είναι η γη, δεν είναι ευχαριστημένος με τίποτα και δεν αγαπάει τίποτα! Μισεί τους κανόνες, δεν ακούει τις γνώμες των άλλων και δεν ξέρει τι να κάνει, παρά μόνο να γκρινιάζει και να καταστρέφει. Μια μέρα για να μην πλήττει, του φέρνουν στο σπίτι ένα καναρίνι! Ο γάτος

θυμώνει αλλά δεν μπορεί να ορμήσει στο καναρίνι και ο θυμός του εκσφενδονίζεται. Το καναρίνι συναισθάνεται τον θυμό του και αρχίζει να κελαηδά, έτσι ο γάτος ηρεμεί. Η μουσική τον αλλάζει ριζικά. Παίρνει στα χέρια του το βιολί κι αρχίζει το ταξίδι του στον κόσμο της μουσικής.

2.2.4.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Ο γάτος και το βιολί του είναι ο τελευταίος χαρακτήρας ο οποίος μπήκε στις *Τρελοδαγκωνίτσες* το 2021 και δημιουργήθηκε με την ευκαιρία του εορτασμού των 20 χρόνων της σειράς. Ένας χαρακτήρας ο οποίος εκφράζει τον θυμό του για το γεγονός πως δεν μπορεί να πάει όπου θέλει αλλά περιορίζεται μέσα στα όρια του σπιτιού, ανακαλύπτει τη μουσική και το γεγονός πως μπορεί να ενώσει τον κόσμο. Ο χαρακτήρας αυτής της ιστορίας βιώνει εσωτερικές συγκρούσεις. «*Ο λόγος του θυμού του ήταν ένας: δεν τον ένιωθε κανένας!*». Με αυτή τη φράση δικαιολογείται η επιθετική συμπεριφορά του γάτου αλλά και η μεταστροφή του στη ζωή, δηλώνοντας ταυτόχρονα την επίδραση και την αξία της ενσυναίσθησης. Κεντρικός είναι ο ρόλος της μουσικής η οποία αποτελεί πηγή χαράς που με την ενέργειά της μετέτρεψε τον θυμό του γάτου σε γαλήνη.

*«Ήταν κάποτε ένας γάτος
που μια ήταν θυμωμένος
και μια ήτανε φευγάτος!
Μονίμως μουτρωμένος
και δυσαρεστημένος»* (Βαρβαρούση, 2021:2).

Παρέα με το καναρίνι «ξεκλειδώνουν» με το κλειδί του Σολ τις πόρτες του σπιτιού και της ψυχής προτρέποντας τους μικρούς αναγνώστες να κάνουν το ίδιο.

Όπως τις περισσότερες φορές στην περίπτωση των βιβλίων της Λ. Βαρβαρούση που μελετάμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, οι ήρωες δεν έχουν όνομα αλλά η απουσία του ονόματος δεν ενοχλεί καθώς πρόκειται για στερεοτυπικές φιγούρες οι οποίες όμως πλαισιώνονται από επίθετα τα οποία χαρακτηρίζουν τους ήρωες κάθε ιστορίας.

Τα ομοιοκατάληκτα στιχάκια της Λήδας Βαρβαρούση δημιουργούν άλλη μια τρυφερή ιστορία για τα συναισθήματα και την αξία της μουσικής αυτή τη φορά που μπορεί να μεταμορφώσει και να ομορφύνει τη ζωή.

Την ιστορία αφηγείται ένας τριτοπρόσωπος παντογνώστης αφηγητής, ο οποίος μας παρουσιάζει την αλλαγή στην συμπεριφορά του κεντρικού χαρακτήρα. Οι περιφερειακοί χαρακτήρες είναι πολλοί μεν αλλά σχεδόν βουβοί εκτός του καναρινιού του οποίου ο ρόλος είναι περιορισμένος παρότι καίριος αφού σε αυτό οφείλεται η αλλαγή του γάτου. Το καναρίνι περιορίζεται να λέει: «Ξέρω το κλειδί, θα δεις,/ που ανοίγει όλες τις πόρτες./ Είναι το κλειδί του Σολ της μουσικής,/ μια από τις επτά τις νότες!/ Έλα να δραπετεύσουμε ,/ με όλους να χορέψουμε!» (σ.20), βοηθώντας τον εννοούμενο αναγνώστη να αναζητήσει απόδραση από έντονα συναισθήματα που συχνά κατακλύζουν τα παιδιά, στη μουσική.

2.2.4.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Όπως σε όλα τα βιβλία της δημιουργού από την ίδια σειρά, τα περικειμενικά στοιχεία αποδίδονται με την ίδια σειρά. Αυτό το βιβλίο η δημιουργός το αφιερώνει «Στην αγαπημένη μου Ιωάννα που λατρεύει τις γάτες και τη μουσική» ακολουθούν το όνομα της κειμενογράφου και εικονογράφου, της επιμέλειας της διόρθωσης, η χρονολογία έκδοσης, το όνομα του εκδότη, του εκδοτικού οίκου και της διεύθυνσής του, η ηλεκτρονική διεύθυνση και το τηλέφωνό του, καθώς και το ISBN και ακριβώς από κάτω υπάρχει ένα μπλε σπιτάκι του οποίου βλέπουμε έναν τοίχο με δύο παράθυρα και στα αριστερά του το σκαμνάκι στο οποίο κάθεται γάτος στο εξώφυλλο, αλλά με ένα ψάρι πάνω του ενώ στα δεξιά του μια κότα. Η επόμενη σελίδα είναι ίδια με το εξώφυλλο.

Η γνωριμία του αναγνώστη με τον κεντρικό χαρακτήρα γίνεται με την απεικόνισή του με έντονα πορτοκαλοκίτρινα νεροπαστέλ χρώματα σε ένα άσπρο φόντο. Καθώς τα χρώματα μπορούν να δημιουργήσουν διαθέσεις (Σιβροπούλου, 2004) γίνεται ξεκάθαρος ο θυμός του γάτου όχι μόνο από την έκφρασή του αλλά και από τα θερμά χρώματα που μοιάζουν με φωτιά, βοηθώντας με αυτό τον τρόπο το μήνυμα που προσπαθεί να τονίσει η δημιουργός (Μίσσιου, 2020). Τα έντονα χρώματα με τα οποία η Λ. Βαρβαρούση σχεδιάζει τον χαρακτήρα του γάτου αποτυπώνουν τα συναισθήματά του ακόμα και με την απόκρυψή του στις σελίδες 5 και 6 όπου στην δεξιά σελίδα φαίνονται μόνο τα νύχια του και στην αριστερή και η ουρά του, όπως τα μικρά παιδιά που συχνά νομίζουν ότι κρύβονται αλλά μπορεί κανείς να τα δει.

Παρακάτω η ένταση των αρνητικών συναισθημάτων του γάτου αποτυπώνεται με τα έντονα χρώματα και την άγρια αποτύπωσή του σε ένα μαύρο φόντο (σ.10) ενώ στο επόμενο δισέλιδο η χρωματική παλέτα αλλάζει σε παστέλ γαλάζιες αποχρώσεις αποτυπώνοντας εύστοχα την αλλαγή συναισθημάτων του γάτου υπό την επήρεια της μουσικής.

2.2.4.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Τα νεωτερικά στοιχεία σε αυτή την ιστορία περιορίζονται στο δεύτερο δισέλιδο στο οποίο σχεδιάζονται δύο εκδοχές της γης ως τρίγωνη ή τετράγωνη για να αποτυπώσει την άγνοια του γάτου για τον κόσμο καθώς είναι περιορισμένος μέσα στο σπίτι, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να εκφράσει την αδιαίρετη ενότητα του μυθοπλαστικού χρόνου και τόπου (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011). Το καναρίνι κρατάει το κλειδί του Σολ σαν να ήταν πραγματικό κλειδί (σ.19) και παρακάτω τα πουλιά κάθονται σε σύρματα που μοιάζουν με το πεντάγραμμο (σ.21,22) και στο τελευταίο δισέλιδο ενώ στην δεξιά σελίδα ο γάτος παίζει το βιολί του στην αριστερή σελίδα όταν «ο γάτος φώναζε όλη την παρέα» βλέπουμε τους κεντρικούς χαρακτήρες της σειράς *Τρελοδαγκωνίτσες* ενώ χορεύουν ευτυχισμένα ζώα από κάθε γωνιά της γης, λιοντάρια με γάτες ή καμηλοπαρδάλεις με γουρούνια κ.α. Η εικονογράφηση του σκηνικού και των βουβών χαρακτήρων συνθέτουν συναισθηματικές και συγκινησιακές συνυποδηλώσεις προσθέτοντας γνωρίσματα στον χαρακτήρα του έργου (Nikolajeva, 2001).

Συμπεράσματα

Τα εικονογραφημένα αφηγήματα της Λ. Βαρβαρούση εμπεριέχουν έναν παιγνιώδη τρόπο ανάδειξης τρόπων συμπεριφοράς και επιδιώξεις ανθρωπόμορφων χαρακτήρων που προέρχονται από τη γη, τη θάλασσα ή διαβιώνουν στον αέρα. Με τις μυθοπλασίες της η εικονογράφος/συγγραφέας αναδεικνύει συμβολισμούς και φαινόμενα συνδυάζοντας γνώσεις και πληροφορίες με μεταστροφές διαθέσεων και πειραματισμούς. Διακρίνουμε έτσι και στην περίπτωση των εικονογραφημένων ιστοριών της Λ. Βαρβαρούση πως οι σύγχρονοι συγγραφείς δεν διστάζουν να προβληματίσουν τους μικρούς αναγνώστες με θέματα όπως η προστασία του περιβάλλοντος, οι εξελίξεις της τεχνολογίας, οι επιστήμες, το διάστημα, ο ρατσισμός, η προσφυγιά, ο πόλεμος, ο θάνατος. Ωστόσο, όπως στην περίπτωση των αφηγημάτων της Βαρβαρούση δεν κυριαρχεί ο διδακτισμός των παραδοσιακών παραμυθιών

αλλά τα μηνύματα περνούν μέσω της παιγνιώδους αφήγησης και του χιούμορ (Κανατσούλη, 2007).

Οι χαρακτήρες παρουσιάζουν ανθρώπινα συναισθήματα, ονειρεύονται, επιδιώκουν, προβληματίζονται, αναζητούν λύσεις, υπόκεινται συνεπώς σε μια σειρά αληθοφανών ή φαντασιακών βιωμάτων με αποτέλεσμα το παιδί εννοούμενος αναγνώστης να αισθάνεται ό,τι έχει βιώσει τις ίδιες καταστάσεις (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011:76).

Παρατηρούμε ότι στο τέλος της κάθε ιστορίας, το οποίο συνήθως χαρακτηρίζεται από τη συντομία του, πάντα δίνεται και η λύση της που έχει ως αποτέλεσμα την ευχαρίστηση της κάθαρσης για τον αναγνώστη. Τα τέλη των εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων κατά γενική ομολογία είναι ευτυχισμένα τέλη, θετικά και χαρούμενα (Σιβροπούλου, 2004).

Παραμένει όμως όπως και στα παραδοσιακά παραμύθια, ο ηθικός προσανατολισμός και το ευτυχισμένο, αισιόδοξο τέλος λειτουργώντας θετικά στην παιδική ψυχολογία και προκαλώντας ένα αίσθημα ασφάλειας. Τελικός σκοπός είναι πάντα να καλλιεργήσει το μικρό παιδί τόσο τη φαντασία του όσο και την αυτογνωσία του.

Επίσης, όπως και τα παραδοσιακά παραμύθια έτσι και τα σύγχρονα έχουν σκοπό να διδάξουν κάποια αξία κάθε φορά, αλλά σε αντίθεση με τα παραδοσιακά όπου οι αξίες περιορίζονταν στην έμφαση στην ειλικρίνεια, τον αλτρουισμό, στην ευγένεια τα σύγχρονα παραμύθια πραγματεύονται επίσης τη διαχείριση των συναισθημάτων, την αποδοχή της ετερότητας, τον σεβασμό στο διαφορετικό, τη φιλιανγνωσία, την αυτογνωσία.

Η συγγραφέας και εικονογράφος Λήδα Βαρβαρούση έχει χρησιμοποιήσει ως μέθοδο συγγραφής της ιστορίας, του αφηγήματος τις σύντομες προτάσεις με ομοιοκαταληξία, προσδίδοντας έναν πιο μελωδικό τόνο στην αφήγηση αλλά και βοηθώντας τα μικρά παιδιά να απομνημονεύσουν τελικά το κείμενο, αφού πολύ συχνά τα παιδιά θέλουν να επαναλαμβάνουν τις αγαπημένες τους ιστορίες.

Οι χαρακτήρες αποτυπώνονται από την συγγραφέα-εικονογράφο με τρόπο αληθοφανή και πιστευτό, αναμειγνύοντας την πραγματικότητα με την φαντασία, επηρεάζοντας τον μικρό αναγνώστη θετικά (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011).

Στην περίπτωση των εικονογραφημένων βιβλίων όμως «*συνυπάρχουν δύο αφηγητές, ο κειμενικός και ο εικονιστικός οι οποίοι βοηθούν τους αναγνώστες να προσλάβουν την ιστορία ο καθένας με διαφορετικό τρόπο*» (Γιαννικοπούλου 2006:18). Τα προβλήματα καθενός από

τους ήρωες αποτελούν προβλήματα που θα μπορούσαν να απασχολούν κάθε παιδί και να προκαλέσουν στενοχώρια ή φόβο αλλά επίσης χαρά ή ελπίδα.

Στην συνέχεια θα περάσουμε στο Τρίτο κεφάλαιο στο οποίο θα μελετήσουμε δυο βιβλία της Λ. Βαρβαρούση στα οποία οι ήρωες είναι άνθρωποι, ενώ κατόπιν θα προσεγγίσουμε και την μέθοδο της «Ζωγραφήγησης» η οποία είναι μοναδική στα έργα της στην Ελλάδα και συνιστά τύπο παραστασιακής ανάπτυξης αφηγήματος που επεξεργάζεται δημιουργικά και εικαστικά σε δρώμενα με κοινά παιδιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Εικονογραφημένες ιστορίες σε βιβλία ειδικού σκοπού

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με δύο εικονογραφημένα αφηγήματα της Λήδας Βαρβαρούση στα οποία οι κεντρικοί χαρακτήρες είναι άνθρωποι. Τα αφηγήματα αυτά, σε αντίθεση με αυτά που μελετήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, απευθύνονται σε ηλικιακά μεγαλύτερο αναγνωστικό κοινό. Όπως και τα αφηγήματα του προηγούμενου κεφαλαίου αυτές οι ιστορίες δημιουργήθηκαν από την Βαρβαρούση, εντούτοις το μεν πρώτο *Μία παρέα... με καρδιά!*, εκδόθηκε από την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα¹ έχοντας ως κύριο στόχο την μεταφορά των αρχών της Ευρωπαϊκής Ιδέας: την ειρηνική συνύπαρξη, τη συνεργασία, τη συναδελφικότητα για την επίτευξη του κοινού σκοπού.

Το δεύτερο βιβλίο με το οποίο θα ασχοληθούμε σε αυτό το κεφάλαιο είναι *Ο Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας*, αποτελεί ένα βιβλίο που βασίζεται σε ιστορικά γεγονότα, έχει στόχο να λειτουργήσει ως ένα εργαλείο διδασκαλίας, αλλά και έναυσμα για την περαιτέρω μελέτη και διαφορετική προσέγγιση μιας άμεσης ιστορικής αρχειακής πηγής με ένα ευχάριστο και δημιουργικό τρόπο. Το έργο υλοποιήθηκε σε συνεργασία με την Ωνάσειο Βιβλιοθήκη και το Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς – Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

Αυτά τα δύο βιβλία ανταποκρίνονται στους χαρακτηρισμούς κατά την Α. Γιαννικοπούλου (2008) ως «δια-ειδολογικά», «δια-ηλικιακά» και «δια-κωδικά». Είναι «δια-ειδολογικά» επειδή εμπεριέχουν διάφορα κειμενικά είδη όπως ποιήματα, παραμύθια, βιβλία γνώσεων κ.α.. Είναι «δια-ηλικιακά» καθώς πρόκειται για ιστορίες οι οποίες δεν απευθύνονται μόνο σε παιδιά και σύμφωνα με την S. Beckett «είναι πολυεπίπεδα έργα κατάλληλα για όλες τις ηλικίες επειδή προσκαλούν διαφορετικές μορφές ανάγνωσης ανάλογα με την ηλικία και την εμπειρία του αναγνώστη» (Beckett, 2017:209). Το γεγονός πως είναι εικονογραφημένα βοηθάει στην ευκολότερη αποκωδικοποίηση των πληροφοριών από τα παιδιά αλλά δεν αποκλείει τις

¹ Το παραμύθι διανέμεται δωρεάν σε έντυπο μορφή από τα Κέντρα Ευρωπαϊκής Πληροφόρησης του δικτύου Europe Direct σε όλη την Ελλάδα ενώ για παιδιά με προβλήματα όρασης διατίθενται κατόπιν συνεννόησης και σε ειδικά αντίτυπα μεταγραμμένα σε σύστημα Μπράιγ τέλος, δίνεται η δυνατότητα δωρεάν κατεβάσματός του σε μορφή pdf (<https://europedirect.eliamep.gr/mia-parea-mekardia/>).

υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Το γεγονός της συνανάγνωσης εμπλέκει ταυτόχρονα τόσο τον ενήλικα ο οποίος αρχικά θα επιλέξει /αγοράσει το βιβλίο αλλά και θα το αναγνώσει ή θα βοηθήσει το παιδί να διαβάσει μόνο του. Τέλος, είναι «δια-κωδικά» εφόσον στηρίζονται σε δύο κώδικες, την εικόνα και το κείμενο και στην επακόλουθη σχέση μεταξύ των δύο αυτών τροπικοτήτων δηλαδή της οπτικής και της λεκτικής. Είναι απαραίτητη η αποκωδικοποίηση της σχέσης ανάμεσα στο κείμενο και στην εικόνα ώστε να επιτευχθεί μια ολοκληρωμένη άποψη για τα μηνύματα που θέλει να επικοινωνήσει ο δημιουργός της ιστορίας.

Για τα μικρά παιδιά ένα εικονογραφημένο βιβλίο είναι μια εισαγωγή στον κόσμο των ενηλίκων ενώ και στα μεγαλύτερα παιδιά η εικονογράφηση ενός βιβλίου εκτός από την αισθητική καλλιέργεια προσφέρει επίσης και ερεθίσματα για την φαντασία τους επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο και τον ψυχικό τους κόσμο. Στα βιβλία που θα μελετήσουμε σε αυτό το κεφάλαιο η εικονογράφηση συντελεί με αυτόν τον τρόπο όπως θα δούμε παρακάτω ενώ η μέθοδος της «Ζωγραφήγησης» την οποία εμπνεύστηκε η ίδια η Λ. Βαρβαρούση, αποτελεί μια σύνθετη μορφή αφηγηματικής τέχνης που περιλαμβάνει πολλές τέχνες όπως την ζωγραφική, το τραγούδι, την αφήγηση ενώ ταυτόχρονα είναι παρόντα η κίνηση και η εμπύχωση των υλικών συνδυάζοντας με τον καλύτερο τρόπο την συμβολή της εικόνας στην κατανόηση των μηνυμάτων του δημιουργού της ιστορίας.

Ο κόσμος κατακλύζεται από εικόνες καθώς τις βλέπουμε αποτυπωμένες σχεδόν παντού, στα καθημερινά προϊόντα που καταναλώνουμε, στα περιοδικά, στις διαφημίσεις ακόμη και στα ρούχα αλλά ο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο κάθε εικόνα. Ενώ η εικονογράφηση των βιβλίων και μάλιστα των παιδικών πλέον θεωρείται αυτονόητη, ωστόσο η κατανόηση και η ανάλυση των εικόνων προϋποθέτει την ανάπτυξη αυτών των νοητικών σχημάτων ώστε να εντοπιστεί το νοούμενο αλλά και το υπονοούμενο μήνυμα μιας εικόνας.

Όπως κάθε καλλιτεχνικό έργο έτσι και η δημιουργία αυτού του βιβλίου χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα. Οι εικόνες στο σύνολό τους είναι εύληπτες και ανταποκρίνονται στις γνωστικές δυνατότητες της ηλικιακής ομάδας των παιδιών στα οποία απευθύνεται, χρησιμοποιώντας τα τεχνάσματα της παιδικής ζωγραφικής όπως τον ανθρωπομορφισμό, την αφαίρεση και τα στοιχεία του παραλόγου.

3.1 Μία παρέα... με καρδιά! (2009)

Ο μικρός Πέτρος ταξιδεύει στην Ευρώπη με σκοπό να σώσει την κόκκινη καρδιά η οποία είναι φυλακισμένη. Στο ταξίδι του αυτό ο Πέτρος έχει συμμάχους του ζώακια από όλη την Ευρώπη τα οποία ξεπετάγονται από τις σελίδες διαφόρων βιβλίων. Με ένα ποδήλατο το οποίο είναι φτιαγμένο από ανακυκλωμένα υλικά οι ήρωες διασχίζουν ποτάμια, δάση, θάλασσες ενώ συναντάνε βασίλισσες, δράκους και φάλαινες μέχρι να καταφέρουν να φτάσουν στον τελικό προορισμό τους.

Η ιστορία τους αναδεικνύει την αξία της διαφορετικότητας και της θετικής σκέψης. Το παραμύθι με αλληγορικό τρόπο μιλάει για τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη και την ανάγκη της ενεργούς συμμετοχής όλων για την επίλυσή τους. Είναι ένας ύμνος στη φιλία ανάμεσα σε διαφορετικά πλάσματα που όμως έμειναν μαζί παρά τις δυσκολίες και πέτυχαν τον κοινό στόχο τους. Το μήνυμα της ενότητας επαναλαμβάνεται σε όλο το έργο.

3.1.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Η ιστορία είναι γραμμένη σε τρίτο πρόσωπο και με πεζό λόγο εξιστορεί πως μια παράξενη παρέα διαφορετικών ζώων κι ένα παιδί, ο Πέτρος, κατάφεραν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες, να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν, προσφέροντας, ο καθένας με τον τρόπο του, τη βοήθειά του και να ενωθούν μ' ένα κοινό στόχο τη διάσωση της κόκκινης καρδιάς. Η ετερόμορφη παρέα κατορθώνει να υπερπηδήσει όσα εμπόδια συναντά πετυχαίνοντας να βρει την κόκκινη καρδιά και να σώσει την αγάπη.

Σε αντίθεση λοιπόν με τα βιβλία του προηγούμενου κεφαλαίου όπου οι ήρωες ήταν κυρίως ζώα εδώ συναντάμε στη θέση του αρχικού ήρωα ένα μικρό αγόρι, τον Πέτρο αλλά και δύο μάγισσες, μια κακιά, την Άκαρδη και μια μικρή μαγισσούλα. Επίσης συναντάμε αρκετά ζώα τα οποία αναγνωρίζουμε και στα άλλα έργα της Λ. Βαρβαρούση όπως το λύκο, το πρόβατο, τον καρχαρία, τον ποντικό κ.α.. αλλά και δύο σύμβολα, την χρυσή και την κόκκινη καρδιά. Όλοι αυτοί οι χαρακτήρες διατηρούν τα ανθρωπόμορφα χαρακτηριστικά που παρατηρούμε και στα άλλα αφηγήματα της Λ. Βαρβαρούση και παρουσιάζονται πριν ακόμη αρχίσει η ιστορία «με σειρά εμφάνισης» παραπέμποντας σε φυλλάδιο που μοιράζεται πριν τις θεατρικές παραστάσεις.

Αν και ο εννοούμενος αναγνώστης δεν μπορεί να ταυτιστεί με τους ήρωες σε πρώτο επίπεδο εφόσον η ιστορία είναι φανταστική, εντούτοις τα στοιχεία του χαρακτήρα του κάθε ήρωα είναι αυτά με τα οποία μπορεί να ταυτιστεί ένα παιδί και να ενισχύσει την αυτοπεποίθησή του. Η ιστορία εκτός του πληροφοριακού της στόχου τονίζει και αρκετά ανθρώπινα δικαιώματα όπως το δικαίωμα της ελευθερίας στην σκέψη και στην έκφραση, το δικαίωμα στην ισότητα κ.α.. Για παράδειγμα η αξία του μικρού χρυσόψαρου αναγνωρίζεται από την μαγισσούλα και πραγματοποιεί το όνειρό του να πετάξει, περνώντας το μήνυμα στα παιδιά πως κάθε όνειρό μπορεί να πραγματοποιηθεί. Ο λύκος προσπαθεί να αποκαταστήσει την φήμη του και να μην τον χαρακτηρίζουν πλέον κακό κρίνοντας από το γεγονός πως έχει μεγάλα μάτια, αφτιά και δόντια. Το πρόβατο απεικονίζεται με ροζ μαλλί ξεκαθαρίζοντας πως το έχει βάψει με ένα χρώμα που το εκφράζει.

Το βιβλίο έχει ως εννοούμενο αναγνώστη ένα παιδί πρώτης σχολικής ηλικίας το οποίο ακόμη δεν έχει αναπτύξει την αφηρημένη σκέψη και προτιμά χαρακτήρες με λίγα και ξεκάθαρα χαρακτηριστικά (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011) οπότε του είναι ευκολότερο να ταυτιστεί με τους χαρακτήρες αυτής της ιστορίας των οποίων τα ξεκάθαρα χαρακτηριστικά μας γνωστοποιούνται προτού ακόμη ξεκινήσει η ιστορία. Ακόμη και ο τίτλος αναφέρεται σε όλους σαν ομάδα, *Μια παρέα με καρδιά*. Όλοι συνεργάζονται ισότιμα και κανενός ο ρόλος δεν τονίζεται ιδιαίτερα, αντιθέτως τονίζεται η αξία του καθενός ξεχωριστά. Σε κάποιες σελίδες μάλιστα, όπως για παράδειγμα στην σελίδα 16, απεικονίζονται ήρωες με δυσανάλογα μεγέθη, έτσι η μέλισσα φαίνεται να έχει το ίδιο μέγεθος με το πρόβατο δίπλα της μάλλον θέλοντας να τονιστεί το πέταγμά της «*Και ξαφνικά, μια μέλισσα πετάχτηκε έξαλλη μέσα από το βιβλίο “Λουλούδια του αγρού της Ελλάδας”*» εφόσον ότι βρίσκεται εγγύτερα στο οπτικό μας πεδίο παρουσιάζεται μεγαλύτερο.

Όπως αναφέρει η Μυλωνάκου (2006:137) η εικόνα υποστηρίζει την αφήγηση και δίνοντας μορφή στις πληροφορίες που δίνει το κείμενο ενισχύοντάς το. Στην απεικόνιση της φυλακισμένης σε κλουβί, Κόκκινης Καρδιάς, αποτυπώνεται εύστοχα η στενοχώρια της την οποία πληροφορούμαστε από τον διάλογο της Χρυσής Καρδιάς με τον Πέτρο στον οποίο αφηγείται όσα συνέβησαν. Οι λέξεις και οι εικόνες αλληλεπιδρούν επιτυγχάνοντας μια επικοινωνιακή σχέση η οποία καθορίζει το νόημα που προσλαμβάνεται από την αναγνωστική διαδικασία (Nodelman, 2009). Ο Πέτρος, καθώς λέει: «*– Παιδιά, το βρήκα! Το κάστρο της «Ακαρδής» δε βρίσκεται στο χάρτη· το κάστρο αυτό... πετάει!!!*» κοιτάει κατάματα τον αναγνώστη επιτείνοντας την εντύπωση της οικειότητας και αποτελώντας ταυτόχρονα την προσπάθεια συμμετοχής του αναγνώστη (Γιαννικοπούλου, 2008).

Η εικονογράφηση της Λ. Βαρβαρούση και σε αυτό το βιβλίο ακολουθεί την αισθητική των υπολοίπων βιβλίων της με τα χαρακτηριστικά έντονα χρώματα, τις ξεκάθαρες γραμμές και την απουσία λεπτομερειών που είναι ενδεικτικά της τεχνοτροπίας της. Όπως αναφέρει η Ρ. Σιβροπούλου (2003) η τεχνοτροπία ενός εικονογράφου επηρεάζεται από τις δεξιότητες του καλλιτέχνη αλλά και από το όραμά της ιστορίας που πραγματεύεται.

Ο Πέτρος, ο κεντρικός χαρακτήρας του αφηγήματος, είναι ένα παιδί έξι ετών περίπου πολύ κοινωνικός, του αρέσει να έχει φίλους και να παίζει μαζί τους, θέλει να μαθαίνει καινούρια πράγματα μέσω των βιβλίων αλλά και του υπολογιστή του. Δείχνει ιδιαίτερη αδυναμία στα παραμύθια και στις περιπέτειες, χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας. Κατά την διάρκεια του αφηγήματος αναδεικνύεται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του. Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, προτείνει λύσεις, έχει ενσυναίσθηση, αποτελεί τον συνδετικό κρίκο της ομάδας.

Η ιστορία είναι γραμμένη σε τρίτο ενικό πρόσωπο πείθοντας για την αυθεντικότητά της (Γιαννικοπούλου, 2008) και ακολουθώντας έναν γραμμικό χρόνο αφήγησης καθώς τα γεγονότα παρουσιάζονται με τη χρονολογική σειρά που έλαβαν χώρα από έναν παντογνώστη αφηγητή ο οποίος είναι εξωδιηγητικός– ετεροδιηγητικός καθώς δεν συμμετέχει στην ιστορία. Η αφήγηση διανθίζεται και με αναδρομές στο παρελθόν ώστε να πληροφορήσει για όσα προηγήθηκαν και οδήγησαν στην τωρινή κατάσταση. Η πρόσληψη της αφήγησης διευκολύνεται με τα διαλογικά σημεία τα οποία προσδίδουν ζωντάνια (Σπανάκη, 2011).

Η διδακτική προσπάθεια της ιστορίας της *παρέας με ... καρδιά* προκύπτει και μέσα από την σχέση των λέξεων και των εικόνων που σύμφωνα με την Σ. Οικονομίδου (2006), είναι προκλητική και συγχρόνως διδακτική. Η σχέση αυτή μπορεί να δημιουργεί ένα μικρό ή μεγάλο χάσμα ανάμεσα στις εικόνες και στις λέξεις βάζοντας έτσι τον αναγνώστη μπροστά σε μια αναγνωστική πρόκληση. Καλύπτοντας αυτό το κενό που έχει δημιουργηθεί, ο αναγνώστης μπορεί να ανακαλύψει την αλληλεπίδραση ανάμεσα στην εικόνα και στις λέξεις και να μάθει τα νοήματα της ιστορίας. Η διαδικασία αναγνώρισης και ερμηνείας των σχέσεων μεταξύ εικόνας και κειμένου βοηθά τους μικρούς αναγνώστες να αναπτύξουν τον οπτικό εγγραμματισμό τους βοηθώντας τους στην ενηλικίωση του βλέμματός τους αλλά και της αναγνωστικής τους ικανότητας γενικότερα (Nodelman,2009).

3.1.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Η εικονογράφηση σε ένα εικονογραφημένο βιβλίο μπορεί να συγκριθεί με άλλες μορφές τέχνης οι οποίες μπορεί να αποτελούν αφηγηματικές δομές, όπως αναφέρει ο P. Nodelman (2009) ο οποίος παρατηρεί πως το εικονογραφημένο βιβλίο όπως ένας πίνακας ζωγραφικής προσδοκά την αισθητική ανταπόκριση αλλά ο κύριος σκοπός του είναι διηγητικός. Δεν αποτελεί μεν την μοναδική πηγή πληροφόρησης του αναγνώστη αλλά παραμένει σε συνάρτηση με το κείμενο συμβάλλοντας στην νοηματική πρόσληψη της αφήγησης. Το εξώφυλλο μαζί με το οπισθόφυλλο του βιβλίου αποτελούν μια ενιαία εικόνα η οποία βρίσκεται αυτούσια και στην πρώτη σελίδα του βιβλίου.

Ο τίτλος *Μια παρέα με ...καρδιά!* ως αρχική ταυτότητα του βιβλίου είναι ιδιαίτερα εύστοχος καθώς τονίζει λεκτικά αλλά και οπτικά τα βασικά στοιχεία της ιστορίας. Το λεκτικό σύνολο «*Μια παρέα με ...*» είναι γραμμένο με γραμματοσειρά που μοιάζει χειρόγραφη και έχει μπλε χρώμα που θυμίζει το μπλε χρώμα στην ευρωπαϊκή σημαία, η λέξη «*καρδιά*» είναι γραμμένη με την ίδια γραμματοσειρά αλλά με κόκκινο χρώμα που θυμίζει το χρώμα που συμβολίζει την καρδιά και την αγάπη.

Στο εσώφυλλο βρίσκουμε πληροφορίες για την συγγραφέα-εικονογράφο- αφηγήτρια, για τους συντελεστές και την επιμέλεια της έκδοσης, την παραγωγή και την εκτύπωση, το copyright και το ISBN. Στην συνέχεια παρατίθεται ένα γράμμα από τον Ι. Παπαδόπουλο, εκπρόσωπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα, ο οποίος απευθύνεται στα παιδιά εννοούμενους αναγνώστες στο οποίο τους εισάγει στην ιστορία που πρόκειται να διαβάσουν ενώ τους ενημερώνει και για το CD με την μουσική που επιλέχτηκε να συνοδεύει το βιβλίο ενώ στο τέλος κάνει αναφορά στην βοήθεια της Λ. Βαρβαρούση και των συναδέλφων του Μαρίας Κανελλοπούλου, Κατερίνας Σοκόλη και Κατερίνας Μαλακούδη και στο επόμενο δισέλιδο παρουσιάζονται οι πρωταγωνιστές της ιστορίας, με σειρά εμφάνισης. Στην τελευταία σελίδα υπάρχει μια φωτογραφία και ένα μικρό βιογραφικό της Λ. Βαρβαρούση.

Οι εικόνες είναι κυρίως ολοσέλιδες, μεταφέρουν πληροφορίες για το κείμενο κάθε σελίδας και αναπαριστούν όσα αφηγούνται στην ιστορία δίνοντας μια αισθητική προσέγγιση. Η εικόνα συμπληρώνει το κείμενο ερμηνεύοντας τον φανταστικό κόσμο στον οποίο ταξιδεύει η παρέα βοηθώντας τον αναγνώστη να κατανοήσει την αιτιώδη συνάφεια ανάμεσα στα στοιχεία που συνθέτουν κάθε εικόνα. Για παράδειγμα, ήδη από την αρχή της ιστορίας ο Πέτρος απεικονίζεται μπροστά στον υπολογιστή του αλλά σχεδόν την μισή σελίδα 7 καταλαμβάνει η βιβλιοθήκη του σπιτιού.

Η παρουσία έντονων χρωμάτων χαρακτηρίζει την συνολική ατμόσφαιρα αυτού του βιβλίου ενισχύοντας τα νοήματα που θέλει να επικοινωνήσει ο δημιουργός του. Όπως παρατηρεί και η Β. Πρεβεζάνου (2007) συγκεκριμένα χρώματα συνδέονται με συγκεκριμένες διαθέσεις και συναισθήματα όπως χαρακτηριστικά βλέπουμε στην σελίδα 12 όπου η Κόκκινη Καρδιά απεικονίζεται σε ένα σκούρο φόντο όπου μόνο από το σχήμα καταλαβαίνουμε ότι απεικονίζονται δέντρα αφού όπως πληροφορηθήκαμε «μαυρίζει από τη στενοχώρια της και μαυρίζουν και όλα γύρω της. Τα δάση, ο ουρανός, οι πόλεις, τα χωράφια και οι ψυχές των ανθρώπων... Κάθε μέρα και πιο πολλή μαυρίλα απλώνεται παντού. Χωρίς αγάπη όλα θα χαθούν» και ακριβώς κάτω από αυτό απεικονίζεται ένας στρογγυλός πλανήτης που θυμίζει τους πλανήτες από την κλασική εικονογράφηση του *Μικρού Πρίγκιπα*. Η απεικόνιση του θιγμένου χρυσόψαρου τονίζει την συναισθηματική κατάσταση με ένα κατακόκκινο φόντο. Η εικονογράφος με σχέσεις γραμμών, χρωμάτων, μεγεθών προσπαθεί να επικοινωνήσει έννοιες και συναισθήματα που θα χρειάζονταν πολλές σελίδες για να επεξηγηθούν, τα υλικά και η τεχνική που χρησιμοποιεί δημιουργούν τις απαραίτητες εντυπώσεις που συντελούν στην κατανόηση του κειμένου (Nodelman, 2009).

Στην ολοσέλιδη εικόνα της σελίδας 43 η οποία απεικονίζει το κάστρο της κακιάς Άκαρδης Μάγισσας κυριαρχεί το μαύρο και οι αποχρώσεις του γκριζού ενώ η αίσθηση της αγωνίας και του τρόμου που κυριαρχεί εντείνεται με την σχεδίαση διάφορων μορφών αγριεμένων ζώων² οι οποίες καταλαμβάνουν το πάνω μισό της σελίδας. Οι μορφές αυτές αλληλεπικαλύπτονται δίνοντας την αίσθηση σύννεφων πριν την καταιγίδα. Το κάστρο της μάγισσας μοιάζει με ανθρώπινο πρόσωπο του οποίου η πόρτα είναι το στόμα και τα παράθυρά του μοιάζουν με μάτια, πάνω από την πόρτα είναι σχεδιασμένη μια μακριά γαμινή μύτη. Ενώ και στην σελίδα 44 συνεχίζεται η ίδια απειλητική διάθεση η οποία εδώ αποδίδεται με επιλογή γραμματοσειράς που μοιάζει με χειρόγραφο και πλαισιώνεται με μαύρες αγκαθωτές φιγούρες δεξιά κι αριστερά του όπου διαβάζουμε «*Η μαγισσούλα πήγε πρώτη προς το κάστρο και βρήκε το φίδι πολύ αγριεμένο και κατάμαυρο μπροστά στη πόρτα. Τρόμαξε στην αρχή, μήπως την έκανε μια χασιά. Αλλά, όπως της εξήγησε, είχε μαυρίσει από το κακό του, επειδή η «Άκαρδη» ήταν πολύ άκαρδη και δεν του έριχνε την μπαλίτσα του για να πάει να της τη φέρει πια. Έπαιξε μόνο με εκείνη την κόκκινη χαζή καρδιά που όλη μέρα κλαίει και μαυρίζει από τη θλίψη της*». Όπως παρατηρεί και η Β. Πρεβεζάνου (2007) το χρώμα συνδέεται με συγκεκριμένες διαθέσεις και συναισθήματα, η αλλαγή του σκηνικού και των

² Από αριστερά προς τα δεξιά αναγνωρίζονται οι μορφές ενός λιονταριού, ενός αλόγου, ενός λύκου κι ενός αγριόχοιρου. Όλα απεικονίζονται με άγριο βλέμμα και απειλητική διάθεση καθώς δείχνουν τα μυτερά δόντια τους.

συναισθημάτων που επικρατούν στο κάστρο της κακιάς μάγισσας τονίζεται από την αντίθεση με τα έντονα και φωτεινά χρώματα που επικρατούν στις υπόλοιπες εικόνες. Η φωτοσκίαση αποτελεί έναν κώδικα που συνδέεται με βασικές πολιτισμικές παραδοχές κατά τις οποίες το κακό αντιπροσωπεύεται από το σκοτάδι ενώ καλό από το φως (Πρεβεζάνου, 2007).

Τα περικειμενικά στοιχεία, συμβάλουν ενεργά στην ερμηνεία του βιβλίου. Μπορεί να οδηγήσουν σε «παραπλανητικές» εισόδους, καθώς υπάρχει περίπτωση να εισάγουν τον αναγνώστη στο μυθοπλαστικό κόσμο με αμφίσημο ή ειρωνικό τρόπο. Ακόμα όμως, και σε αυτή την περίπτωση αποτελούν αποφασιστικούς κωδικοποιητές της ανάγνωσης. Ιδιαίτερα σε βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας, τα γραφιστικά και τυπογραφικά στοιχεία, καθώς και η εικονογράφηση του εξωφύλλου αξιοποιούνται δυναμικά για την οργάνωση των βιβλίων (Γραβρηλίδου, 2013).

Ο αναγνώστης επιτυγχάνει μια σφαιρική προσέγγιση της αφήγησης μέσα από την ταυτόχρονη λεκτική και οπτική επικοινωνία. Έτσι για παράδειγμα στην σελίδα 7 στο κείμενο διαβάζουμε *«Ένα από τα βιβλία του, εκείνο στο πάνω-πάνω ράφι της βιβλιοθήκης, που του το είχε φέρει η γιαγιά του από την Ευρώπη, είχε πέσει στο πάτωμα»* και ταυτόχρονα στην απεικόνιση την βιβλιοθήκης μπορούμε να διαβάσουμε στις ράχες των βιβλίων που βρίσκονται σε αυτήν τα ονόματα όλων των χωρών που ανήκουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εικόνα κατανοείται σε σχέση με κάτι άλλο έξω από αυτήν. Στο εικονογραφημένο βιβλίο, ο εικονογράφος που στην περίπτωσή μας είναι και συγγραφέας, ενισχύει νοηματικά την αφήγηση, η οποία με αυτόν τον τρόπο καλύπτει νοηματικά κενά ή και αναδημιουργεί τη λεκτική αφήγηση αποδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο την «αφηγηματική ευγλωττία» των εικόνων (Τσιλιμένη, 2007:22).

Όταν στην σελίδα 15 γίνεται αναφορά στον λύκο *«Λύκο, ποιος είπε κάτι για λύκο; Ακούστηκε από το δεύτερο βιβλίο του τρίτου ραφιού της βιβλιοθήκης και ένας λύκος ξεπήδησε μέσα από το παραμύθι “Ο λύκος και τα τρία γουρουνάκια”! – Λύκε, λύκε είσαι εδώ; απόρησε ο Πέτρος»* πλέον σε όλες τις ράχες των βιβλίων της βιβλιοθήκη διαβάζουμε απλώς *«ΠΑΡΑΜΥΘΙ»*. Στις σελίδες 18 και 19 σε ένα λευκό φόντο όπου τονίζονται οι εικόνες, ο αναγνώστης μπορεί να παρατηρήσει πολλές λεπτομέρειες που πληροφορούν για όλη την διαδικασία προετοιμασίας για το μεγάλο ταξίδι της παρέας. Η ερμηνευτική δύναμη του περικειμένου είναι πολύ δυνατή, καθώς ο αναγνώστης παραμένει ενεργός κατασκευαστής του νοήματος όχι μόνο όταν διαβάσει το κείμενο αλλά και κατά την προσέγγιση των περικειμενικών στοιχείων, αφού, και

αναφορικά μ' αυτά, προβλέπει ενεργά, τροποποιεί τις προσδοκίες του, αλλά και αναθεωρεί ό,τι μέχρι τότε θεωρούσε ως νόημα του κειμένου (Γιαννικοπούλου, 2013).

3.1.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Στην ιστορία της παρέας με καρδιά υπάρχουν μεν βασικά στοιχεία ενός παραδοσιακού παραμυθιού όπως οι μάγισσες και τα κάστρα, οι καλοί και οι κακοί, αλλά ταυτόχρονα υπάρχουν νεωτεριστικά στοιχεία όπως το μέρος όπου εκτυλίσσεται η ιστορία «*το λένε Ευρώπη και εδώ μια φορά κι έναν καιρό όλες οι χώρες ενωθήκανε και γίνανε αδέρφια, γίνανε η Ευρωπαϊκή Ένωση! Δεν υπήρχαν πόλεμοι και φασαρίες, παρά μόνο αγάπη, ειρήνη και ισότητα*». Παρακάτω, διάφοροι ήρωες ξεπηδούν από τα βιβλία όπως «*Μία αράχνη βγήκε από το κομπιούτερ του Πέτρου, ζούσε σε μια ιστοσελίδα*» ενώ επίσης υπάρχουν και τα κουνέλια τα οποία αναφέρονται ως «*γκεστ σταρ*».

Στην προσπάθεια της παρέας να βρει μεταφορικό μέσο που θα μεταφέρει όλη την παρέα αναφέρονται διάφορα μέσα όπως το πλοίο, το αεροπλάνο και το τρένο ο Πέτρος λέει «*– Κάτι σε πιο οικολογικό έχουμε; πρότεινε ο Πέτρος. Να μην κάνουμε κακό στο περιβάλλον*» και καταλήγουν να δημιουργούν ένα «*οικολογικό πολυποδήλατο*» το οποίο συναρμολογούν από διάφορα υλικά. Στη συνέχεια του ταξιδιού τους συναντούν ένα «*τέρας των γραμμάτων*» το οποίο είναι παραμορφωμένο. Κατά τη Μίσιου (2020:47), η εικόνα είναι αντιληπτή εντός του συνόλου των κωδίκων που χρησιμοποιεί, θεωρείται τόπος παραγωγής νοήματος και αναγνωρίζεται ως σημαντικό σημείο ενεργοποίησης των γλωσσικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δεξιοτήτων.

Τέλος, η φιλιαναγνωσία η οποία βλέπουμε να ενθαρρύνεται σχεδόν σε κάθε βιβλίο της Βαρβαρούση είναι και σε αυτήν την ιστορία παρούσα από την αρχή με την ύπαρξη της μεγάλης βιβλιοθήκης η οποία είναι γεμάτη βιβλία στην οποία ανατρέχει ο Πέτρος αφήνοντας το παιχνίδι στον υπολογιστή, μέχρι το τέλος της ιστορίας όπου «*Ο Πέτρος έκλεισε το βιβλίο και το άφησε δίπλα στο κρεβάτι του. Κοιτάχτηκε με το χρυσόψαρό του και έκλεισαν ο ένας το μάτι στον άλλον. Τα είχαν καταφέρει! Έριξαν μια ματιά στη βιβλιοθήκη. Τόσα βιβλία τους περίμεναν εκεί, καθένα και μια περιπέτεια*», (σ.47) ενώ και σε όλη την εξέλιξη της ιστορίας οι ήρωες συμβουλευονται βιβλία για πληροφορίες.

3.2 Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας (2021)

Το βιβλίο *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* είναι μια επετειακή έκδοση με αφορμή την συμπλήρωση των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση του 1821. Η Λ. Βαρβαρούση σε συνεργασία με την Ωνάσειο Βιβλιοθήκη, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και το Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς, παρουσιάζει σε παιδιά 8-12 χρονών την Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή, αλλά απευθύνεται και σε ενήλικες, γονείς και εκπαιδευτικούς. Στο βιβλίο όπου παρουσιάζεται η ζωή του Ρήγα Βελεστινλή τα παιδιά καλούνται να ανακαλύψουν τα μυστικά ενός χάρτη ο οποίος δημιουργήθηκε με σκοπό την υποκίνηση του ξεσηκωμού των υπόδουλων Ελλήνων.

Η παιδική έκδοση *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* μας μεταφέρει στον ελλαδικό χώρο πριν την Ελληνική Επανάσταση όπου ο μικρός Ρήγας αναλογίζεται τις ομοιότητες των σύγχρονών του Ελλήνων με τον αρχαίο πολιτισμό και τη δόξα των αρχαίων Ελλήνων. Παρέα με το φανταστικό αγιοπούλι κάνει ένα φανταστικό ταξίδι σε αρχαίους τόπους όπου γνωρίζει μυθικούς ήρωες, παρακολουθεί δρώμενα των αρχαίων χρόνων, παρακολουθεί ιστορικές μάχες και προσπαθεί να μεταλαμπαδεύσει το μήνυμα της ελευθερίας και της δικαιοσύνης σε όλους τους λαούς. Στην προσπάθεια επίτευξης του στόχου του κατασκευάζει μια μεγάλη Χάρτα με μυστικά σύμβολα όπου ο αναγνώστης ταξιδεύει νοερά ακολουθώντας μια διαδρομή γεμάτη άγνωστες ιστορίες νομισμάτων, αρχαίων μνημείων, ιστορικών μαχών, μυθικών ηρώων, βασιλιάδων και φιλοσόφων.

Το βιβλίο είναι διαθέσιμο σε ψηφιακή και έντυπη έκδοση και διατίθεται ελεύθερα στην εκπαιδευτική κοινότητα.

3.2.1 Η αποτύπωση των χαρακτήρων μέσω της εικονογράφησης-Αλληλεπίδραση εικόνων και αφήγησης

Το βιβλίο είναι γραμμένο σε τρίτο πρόσωπο και ακολουθεί γραμμικό χρόνο στην αφήγηση. Αλλά όταν στην σελίδα 22 το αγιοπούλι (ψαρόνι) προσκαλεί τον Ρήγα στο φανταστικό του ταξίδι του λέει : *«ο χρόνος είναι σχετικός. Θα βρίσκεσαι συγχρόνως στο παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον για να ανακαλύψεις τα σύμβολα που θα αλλάξουν τη μοίρα της πατρίδας σου»*. Ο εξωδιηγητικός αφηγητής περιγράφει τον κεντρικό και βασικό ήρωα, τον Ρήγα, δίνοντας πληροφορίες για τον τόπο γέννησης, την οικογένειά του, τις συνήθειές του, τις προτιμήσεις του. Μέσω της εικονογράφησης επιδιώκεται η υπεράσπιση της αλήθειας της ιστορίας,

επιλέγοντας «απεικονιστικά μέσα με υψηλό βαθμό πιστευτότητας» (Γιαννικοπούλου, 2015:3) όπως η πιστή απεικόνιση του ιστορικά αποδεδειγμένου τμήματος της Χάρτας, καθώς και αφηγηματικά κάνοντας χρήση παρελθοντικού χρόνου με την φράση «*Τότε, δεν υπήρχε Ελλάδα. Όλα τα Βαλκάνια ανήκαν στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, και οι Έλληνες, όπως και όλοι οι υπόδουλοι λαοί, περνούσαν πολύ άσχημα*» (σ:9).

Ο κεντρικός χαρακτήρας, ο μικρός Ρήγας, παρουσιάζεται εικονογραφικά ενδεχομένως όπως κάθε παιδί της ηλικίας του. Έχει καστανά σγουρά μαλλιά και μάτια, την σωματική ανάπλαση ενός παιδιού εννέα-δέκα ετών περίπου και την κατάλληλη ενδυμασία για την χρονική περίοδο στην οποία αναφέρεται το αφήγημα, αφού σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο, «*η ενδυματολογική απεικόνιση των ηρώων σε ένα κείμενο αποκαλύπτει τόσο την ίδια την κοινωνία όσο και το άμεσο περιβάλλον του χαρακτήρα*» και η αναφορά στην ηλικία του ήρωα «*βοηθά τον αναγνώστη να υιοθετήσει μια υποκειμενική θέση απέναντί του*» αλλά και να αντιστοιχίσει το μορφωτικό του επίπεδο με εκείνο του ήρωα (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος 2011:108,107). Απεικονίζεται τις περισσότερες φορές στο κέντρο της εικόνας μονοπωλώντας το ενδιαφέρον του εννοούμενου αναγνώστη και μόνο όταν συνεργάζεται ή παρατηρεί τα σύμβολα, τοποθετείται στην αριστερή ή δεξιά πλευρά της εικόνας και σε περιορισμένο μέγεθος.

Πέρα από τον μικρό Ρήγα και το αγιοπούλι που είναι ενεργοί ήρωες παρουσιάζονται και βουβοί ήρωες, τα σύμβολα της Χάρτας. Με την σειρά που παρουσιάζονται είναι πρώτα τα 162 αρχαία και μεσαιωνικά νομίσματα τα οποία «*συμβολίζουν τον πλούτο και τη δόξα των ελεύθερων πόλεων και την ευημερία που συνοδεύει την ελευθερία και την ανεξαρτησία. Επίσης, μας λένε ιστορίες για τα πρόσωπα, τα σύμβολα και τους θεούς που απεικονίζουν*».

Ακολουθούν ο Ιάσωνας με την «Αργώ» οι οποίοι «*συμβολίζουν τον περιπετειώδη χαρακτήρα των Ελλήνων, την αγάπη τους για τα ταξίδια, το εμπόριο, τη γνωριμία με άλλους λαούς και τις καινούριες γνώσεις. Είναι ένας λαός που δεν διστάζει να μπει σε περιπέτειες, αν υπάρχει ένας σημαντικός σκοπός*». Στην συνέχεια παρουσιάζεται ο Ηρακλής ο οποίος συμβολίζει το ελληνικό στοιχείο και στην συνέχεια η Πύρρα και ο Δευκαλίωνας οι οποίοι «*συμβολίζουν τη δύναμη της ζωής και της δημιουργίας, τη φωτιά της ελευθερίας, τη δικαίωση του καλού, την αναγέννηση μετά από κάποια μεγάλη φυσική καταστροφή ή πόλεμο*».

Η Ηρώ και ο Λεάνδρος με την ερωτική ιστορία η οποία είχε τραγικό τέλος με σκοπό να τονίσει «*πόσο σημαντικό είναι να διεκδικούμε την προσωπική μας ελευθερία στη ζωή, με κάθε τίμημα, ακόμα κι αν χρειάζεται να ξεπεράσουμε μεγάλες δυσκολίες*». Ο Πausanias και ο

Αριστείδης πολεμάνε με τον Μαρδόνιο τον Πέρση στη μάχη των Πλαταιών και τέλος το λιοντάρι που κοιμάται το οποίο «συμβολίζει τον υπόδουλο ελληνικό λαό που κοιμάται, ενώ έχει τόσες δυνάμεις μέσα του. Θα πρέπει να σηκώσει τα όπλα και να απελευθερωθεί από τον τουρκικό ζυγό. Μπορεί, επίσης, να συμβολίζει και τον σουλτάνο, που κοιμάται με την ησυχία του, ενώ στα πόδια του το ρόπαλο, το αγαπημένο όπλο του Ηρακλή, περιμένει κάποιον να έρθει και να το σηκώσει, για να τον αντιμετωπίσει».

Οι χαρακτήρες της ιστορίας αποτελούνται από ιστορικές και μυθικές προσωπικότητες τις οποίες σύμφωνα με την Μ. Κανατσούλη (2021) έχουμε ανάγκη στην σύγχρονη καθημερινότητά μας, ώστε να θέσουν εκ νέου κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες που παραβλέπουμε. Η Λ. Βαρβαρούση χρησιμοποιεί αφηγηματικές τεχνικές «ενδεικτικές μιας ιστορίας που εκκινείται από την ίδια την Ιστορία και χαρακτήρες που πείθουν για την ιστορικότητα της ιστορίας τους» (Γιαννικοπούλου, 2015:2,3).

3.2.2 Τεχνικές εικονογράφησης και περικειμενικά στοιχεία

Οι βασικές λειτουργίες του περικειμένου είναι αυτή της παρουσίασης του κειμένου η οποία εξασφαλίζει την ανάγνωση του κειμένου από τον αναγνώστη αλλά και την αισθητική ανάδειξη της αφήγησης. Όμως η βασικότερη λειτουργία του περικειμένου είναι η ερμηνευτική, αφού εξυπηρετεί την πρόσληψη του αναγνώστη καθοδηγώντας τον στην κατασκευή του νοήματος της ιστορίας (Γιαννικοπούλου, 2016). Οπότε ο αναγνώστης κατανοεί στην προκειμένη περίπτωση τους παράγοντες από τους οποίους ο Ρήγας εμπνέεται για να δημιουργήσει τον δικό του χάρτη:

«Ένα σμήνος αγιοπούλια εμφανίστηκαν μπροστά του και σήκωσαν το μικρό παιδί στον ουρανό. Καθώς πετούσε στον αέρα, είδε για πρώτη φορά από ψηλά όλα τα μέρη που μόλις ταξίδεψε, χαραγμένα στην επιφάνεια του εδάφους, όλους τους τόπους όπου άνθισε κάποτε ο ελληνικός πολιτισμός. Σαν κομμάτια ενός παζλ, ενώθηκαν μαγικά στο μυαλό του σχηματίζοντας μια μεγάλη εικόνα.

— Αυτός είναι ο επόμενος χάρτης που θα φτιάξω, φώναζε ενθουσιασμένος ο Ρήγας!

Ο δικός μου χάρτης θα είναι ο μεγαλύτερος που έχει γίνει ποτέ! Θα τον ονομάσω «Χάρτα της Ελλάδος» και θα δείχνει όλα τα Βαλκάνια και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Θα τον γεμίσω με μυστικά σύμβολα, με κρυφά μηνύματα ελευθερίας και

δικαιοσύνης, σαν αυτά που είδαμε μαζί αγιοπούλι μου! Να τα δουν όλοι οι σκλαβωμένοι που ζουν εδώ σήμερα και λαχταρούν να ζήσουν μονοιασμένοι» (σ:46).

Ο Κεκές (2006) παρατηρεί ότι βασική επιδίωξη της εικονογράφησης είναι η πρόκληση του ενδιαφέροντος του αναγνώστη, η συνολική παρουσίαση ενός προσώπου ή μιας κατάστασης, ο έλεγχος της πληροφορίας του κειμένου, η οπτικοποίηση (κοινοποίηση) μιας μεταφοράς, η έξαψη της φαντασίας, η ενίσχυση του εσωτερικού διαλόγου αλλά και η «οικοδόμηση μιας κοινής ιστορίας με τον αναγνώστη». Όλα αυτά είναι παρόντα στο συγκεκριμένο βιβλίο που μελετάμε. Ήδη από το εξώφυλλο το οποίο απεικονίζει τον μικρό Ρήγα να χαϊδεύει με το αριστερό του χέρι το λιοντάρι που συμβολίζει τον υπόδουλο ελληνισμό, ενώ με το δεξί του χέρι κρατά το ρόπαλο του Ηρακλή. Ο Ρήγας στέκεται πάνω στην Χάρτα του ενώ πάνω τους πετάει το αγιοπούλι έχοντας ένα βαθυγάλανο φόντο που μάλλον συμβολίζει την ελεύθερη Ελλάδα.

Στο εσώφυλλο αναφέρονται τα ονόματα των συντελεστών της πραγματοποίησης του έργου το ISBN και ο χορηγός ενώ στην επόμενη σελίδα υπάρχει και ο κωδικός QR για το «κατέβασμα» της εφαρμογής επαυξημένης πραγματικότητας (AR) με την οποία μπορούν να «ζωντανέψουν» τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας του Ρήγα. Ακολουθούν στις σελίδες 5 και 6 κείμενα για την σημασία του αρχαιακού υλικού από την Αναπληρώτρια Γενική Διευθύντρια των Γενικών Αρχείων του Κράτους και την Εκτελεστική Διευθύντρια & Διευθύντρια Παιδείας Ιδρύματος Ωνάση, αντίστοιχα.

Σε όλη την αφήγηση η εικονογράφηση υποστηρίζει σε κάθε λεπτομέρεια το κείμενο. Για παράδειγμα καθώς διαβάζουμε στην σελίδα 48 «*Το αγιοπούλι έφυγε ξαφνικά όπως είχε έρθει, πέταξε έξω από το ανοιχτό παράθυρο προς τον απέραντο ουρανό. Περνώντας πάνω από τα βιβλία που είχε ο Ρήγας στο γραφείο του, η σκιά του ακούμπησε στα γράμματα Θ, Ο, Υ, Ρ, Ι, Ο, Σ*» βλέπουμε ταυτόχρονα κάθε μια από τις πληροφορίες που δίνει το κείμενο αποτυπωμένες και εικονογραφικά.

Το βιβλίο σταματά την αφήγηση του μετά το φανταστικό ταξίδι του Ρήγα και πριν την πραγματοποίηση της ιδέας του Ρήγα για την δημιουργία της Χάρτας. Στην συνέχεια παρατίθενται στην σελίδα 56 δύο στήλες με πληροφορίες για την ζωή του Ρήγα και την ιστορική περίοδο που τον επηρέασε ενώ στην σελίδα 58 υπάρχουν πληροφορίες για την πραγματική ιστορία της δημιουργίας της Χάρτας του Ρήγα. Στην σελίδα 60 υπάρχουν πληροφορίες για το ίδρυμα Ωνάση και την ομώνυμη βιβλιοθήκη, στην σελίδα 61 πληροφορίες για τα Γενικά Αρχεία του Κράτους και το Αρχείο Χαρτογραφικής Κληρονομιάς

ενώ στις σελίδες 62-63 η Βαρβαρούση σε πρώτο πρόσωπο αναφέρει την έμπνευσή της για την δημιουργία αυτού του βιβλίου και πληροφορίες για την ζωή της. Τέλος, στην σελίδα 64 υπάρχουν τα ονόματα της ομάδας εργασίας του Ιδρύματος Ωνάση και των συντελεστών της έκδοσης.

3.2.3 Νεωτεριστικά και μετα-μυθοπλαστικά στοιχεία

Στο συγκεκριμένο βιβλίο η βασική του έμπνευση του «ζωντανέματος» της Χάρτας σε συνδυασμό με την χρήση επαυξημένης πραγματικότητας με την οποία μπορούν να «ζωντανέψουν» τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας του Ρήγα, αποτελούν βασικά νεωτεριστικά στοιχεία.

Όπως και στο γλωσσικό κείμενο, το νόημα παράγεται από τον διάλογο ανάμεσα στην εικόνα και στο παιδί-θεατή, γίνεται αντικείμενο διαπραγμάτευσης (Βρύζας, 2005) στην περίπτωση αυτή μάλιστα η εικόνα ξεπερνά τα συμβατικά όρια της δισδιάστατης εικονογράφησης και «ζωντανεύει» δίνοντας την αίσθηση της τρισδιάστατης φιγούρας. Στην τελευταία σελίδα υπάρχει αντίγραφο της Χάρτας του Ρήγα καθώς συνοδεύεται από εφαρμογή επαυξημένης πραγματικότητας (AR) η οποία είναι συμβατή με Android συσκευές και «ζωντανεύει» τα 15 σύμβολα επάνω στο αντίτυπο της Χάρτας του Ρήγα. Γίνεται επομένως κατανοητό πως η σχέση της εικονογράφησης με το κείμενο είναι νεωτερική, καθώς αποτελούν σημαντικά δομικά στοιχεία του αφηγήματος (Τσιλιμένη, 2007).

Όταν στην σελίδα 25 *«Ο Ρήγας δεν καταλάβαινε τι του έλεγε ακριβώς, αλλά εμπιστεύτηκε το πουλί, έκλεισε τα μάτια του και έκανε το πρώτο βήμα. Όταν το πόδι του άγγιξε το έδαφος, ένιωσε την επιφάνεια τελείως διαφορετική. Είχε μια παράξενη αίσθηση, λεία, και ανέδιδε μια ωραία, γνώριμη μυρωδιά... Όχι, αυτό δεν ήταν χώμα. Το έδαφος ήταν... από χαρτί!»* (Βαρβαρούση, 2020:25) φαίνεται καθαρά πως η εικονογράφηση δεν αποτελεί απλό διακοσμητικό στοιχείο αλλά αποτελεί ενίσχυση της κειμενικής πληροφορίας η οποία στην προκειμένη περίπτωση αν και αποτελεί νεωτεριστικό στοιχείο αποδίδεται εύστοχα στην εικονιστική αποτύπωση.

3.3 Μια... «Ζωγραφική», χίλιοι τρόποι έκφρασης

Η μέθοδος των «Ζωγραφηγήσεων» είναι μια έμπνευση της Λήδας Βαρβαρούση, η οποία είναι συγγραφέας- εικονογράφος (visual artist-performer). Όπως δηλώνει και το όνομά της «*πρόκειται για μια σύνθετη μορφή αφηγηματικής τέχνης που περιλαμβάνει πολλές τέχνες όπως η ζωγραφική, το τραγούδι, η αφήγηση, η πρόζα, η κίνηση*» και κεντρίζει το σώμα και το μυαλό ανθρώπων κάθε ηλικίας μετατρέποντας τις λέξεις σε σχέδια (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023).

Δεν υπάρχουν ακαδημαϊκές μελέτες για την μέθοδο αυτή, αλλά βασιζόμενοι σε συνεντεύξεις της δημιουργού³ όπως και στη συνομιλία που είχαμε μαζί της παραθέτουμε στη συνέχεια τα δομικά στοιχεία αυτής της μεθόδου στα οποία καταλήξαμε.

3.3.1 Η έμπνευση των «Ζωγραφηγήσεων»

Η Βαρβαρούση αναφέρει πως αφορμή για την δημιουργία των «Ζωγραφηγήσεων» στάθηκαν οι παρουσιάσεις των βιβλίων της, όπου την καλούσαν για να μιλήσει για κάθε της βιβλίο. Όπως λέει εκφράζεται διπλά, ζωγραφίζοντας και μιλώντας παρουσίαζε τα βιβλία της. Η Βαρβαρούση αναφέρει πως με τη μητέρα της, την Ελένη Αντωνίου Βαρβαρούση η οποία είναι ζωγράφος, έπαιζε αυτό το παιχνίδι όταν ήταν μικρή όπου οι λέξεις μετατρέπονταν σε σχέδια και είναι εκείνη η οποία την μύησε στον χώρο της Τέχνης (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023).

Μεγαλώνοντας, λοιπόν, η Λ. Βαρβαρούση με αφορμή τις παρουσιάσεις των βιβλίων της αρχικά ζωγράφιζε σε ένα χαρτί A3 (29.7 x 42 cm) όσα διηγούνταν στο κοινό. Συνέχισε ζωγραφίζοντας σε καβαλέτο και σταδιακά οι επιφάνειες μεγάλωναν για να φτάσει να ζωγραφίζει σε τοίχους 5 x 2 m. Όπως αναφέρει η ίδια «*Τους δίνω να καταλάβουν, ότι από το*

³<https://lidavarvarousi.com/%CE%B6%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B7%CE%B3%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-2/>

<https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/mia-zografia-o-kosmos-olos-gia-ti-lida-barbaroyisi>

<https://www.onassis.org/el/whats-on/paintelling-travelling-with-the-symbols-and-myths-of-rigas-charta/digital-material-a-journey-with-the-myths-and-symbols-of-rigas-charta-through-a-childrens-book>

τίποτε μπορεί να γίνουν τα πάντα. Πως με έναν μαρκαδόρο και ένα μεγάλο χαρτί θέλω να δείξω ότι δεν χρειάζονται πολλά πράγματα για να δημιουργούν οι άνθρωποι και γι' αυτό τον λόγο κρατάω το άσπρο- μαύρο στις Ζωγραφηγήσεις μου. Η μέθοδος βασίζεται στα απλά υλικά» (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023).

3.3.2 Διαδραστικές αφηγήσεις παρα-μυθικών ιστοριών. Η περίπτωση του βιβλίου *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας*

Πλέον πηγαίνει στις Ζωγραφηγήσεις της με ένα μεγάλο κομμάτι χαρτί και έναν μαρκαδόρο. Κάποιες φορές χρησιμοποιεί και το ίδιο το βιβλίο ως αντικείμενο, ενώ άλλες φορές χρησιμοποιεί και κούκλες ή φιγούρες των ηρώων καλλιτεχνημένες σε χαρτόνι. «Για μένα η Ζωγραφηγήση είναι μια μέθοδος πλέον και εκπαιδευτικό εργαλείο συγχρόνως» όπως αναφέρει, επιθυμώντας να αποτελεί μια μέθοδο με την έννοια του ψυχαγωγικού και εκπαιδευτικού εργαλείου γιατί ακριβώς ενσωματώνει τη διασκέδαση, τη ζωγραφική, την κίνηση, τη μάθηση με παιγνιώδη τρόπο μέσω της θεατρικότητας μιας αφήγησης (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023).

Η ιστορία αρχίζει από μια μικρούλα γραμμή και εξελίσσεται σε ολόκληρο έργο και όπως αναφέρει «Μια Ζωγραφηγήση αποτελεί διασκευή ενός βιβλίου μου, όπου μπορεί να συνυπάρχουν και άλλοι ήρωες μαζί από διαφορετικά βιβλία, με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται σε θεατρικό έργο που μπορεί να έχει διαφορετικό τέλος» (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023). Η Λ. Βαρβαρούση αφηγείται μια ιστορία ενώ ταυτόχρονα την σχεδιάζει σε μεγάλη επιφάνεια, σε χαρτί ή άλλο υλικό, πάνω σε τοίχο, χρησιμοποιώντας παραστατικά στοιχεία.

Καθώς εξελίσσεται η Ζωγραφηγήση τα παιδιά δίνουν τη δική τους εκδοχή στην ιστορία και συνήθως μετά τη «συνάντηση έμπνευσης με τα παιδιά» όπως την χαρακτηρίζει η ίδια η Βαρβαρούση, επιδιώκει να ακολουθεί κάποιο εργαστήριο, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά να μεταφέρουν τις ιδέες τους στο χαρτί. Δεν την ενδιαφέρει το τεχνικό μέρος, αλλά το να περάσουν από τη θεωρία στην πράξη ώστε να αποτυπώσουν τη δική τους σκέψη. Από την πρώτη γραμμή πάνω στο χαρτί μέχρι να καλυφτεί με σχέδια όλο αυτό το χαρτί που έχει τις διαστάσεις τοίχου, τα παραμύθια ζωντανεύουν μπροστά στα παιδιά τα οποία συμμετέχουν ενεργά στην ανάπτυξη της ιστορίας. Η όλη διαδικασία διαρκεί συνήθως 60 λεπτά της ώρας

και τελειώνοντας η δημιουργός αφήνει στον χώρο που την φιλοξενεί αυτήν τη μοναδική δημιουργία.

Όπως παρατηρεί η ίδια η Λ. Βαρβαρούση *«Αν προκύψει, απαντώνται και ερωτήσεις αλλά συνήθως τα παιδιά κάνουν προτάσεις και αυτό είναι που με εντυπωσιάζει περισσότερο»* (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023). Η σχέση την οποία αναπτύσσει η Βαρβαρούση με τα παιδιά, είναι μια σχέση αλληλεπίδρασης στα οποία διηγείται και ζωγραφίζει παράλληλα, παίρνει και δίνει. Ο ρόλος της ως εμπνευστήρια που προσανατολίζει με δημιουργικό τρόπο τις σκέψεις των παιδιών και συνεργάζεται στη μορφοποίηση της δράσης της ιστορίας κρίνεται ιδιαιτέρως καθοριστικός (Γραμματάς, 1999:79).

Αυτό το οπτικοακουστικό και διαδραστικό πρόγραμμα επιχειρεί να διευρύνει τη φαντασία των ακροατών, στη συγκέντρωση, στη μνήμη, στη διάθεση για γνώση και στην έκφραση των παιδιών και των ενηλίκων. Η Αικ. Καραμήτρου αναφέρει πως *«η ζωγραφική ιστορία αποτελεί ορμητήριο για θεατρικές αναπαραστάσεις»* (Καραμήτρου, 2004:47) και στη συγκεκριμένη μέθοδο τα παιδιά μοιράζονται μαζί της, συζητάνε και αποτυπώνουν τα όνειρά τους, τις αγωνίες τους, τη χαρά τους, τους φόβους τους, τις ιδέες τους και με αυτόν τον τρόπο, μέσα από την έμπνευση, επινοούν τον δικό τους τρόπο στο παραμύθι- παράσταση. Σύμφωνα με τους E. Kieff και R. Casbergue (2017), μέσω τέτοιου είδους δημιουργικών δραστηριοτήτων όπως η καθοδηγούμενη φαντασία, η παντομίμα, η αφήγηση και αναπαράσταση μικρών ιστοριών, το θεατρικό σενάριο, τα παιδιά προσχολικής, νηπιακής και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης οδηγούνται στην προσποίηση, το θεατρικό παιχνίδι και στην *«προώθηση δημιουργικής δραματικής τέχνης»* (Kieff & Casbergue, 2017:181-193).

Είναι μια «εμπειρία» για όποιον συμμετέχει, είναι μια παράσταση, μοναδική κάθε φορά, που βασίζεται σε μια ιστορία που είτε έχει γραφτεί λίγο καιρό πριν παρουσιαστεί με διάφορες αφορμές ή βασίζεται σε βιβλία τα οποία ήδη κυκλοφορούν, όπως στην περίπτωση του *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* το οποίο αναλύεται εν συνεχεία υπό την μορφή μιας Ζωγραφήγησης.

Το συγκεκριμένο ιστορικό αφήγημα, όπως αναφέρει η ίδια *«στην αρχή έγινε Ζωγραφήγηση και μετά βιβλίο»* το οποίο παρουσιάζεται σε σχολεία και άλλους φορείς εντός και εκτός Ελλάδος. Η Λ. Βαρβαρούση ξεκινά την αφήγηση και τη ζωγραφική από την μία άκρη του χαρτιού και σταδιακά με τη συμμετοχή του κοινού ξετυλίγεται η ιστορία και στο υπόλοιπο του χαρτιού. Οι ήρωες, ο μικρός Ρήγας και το αγιοπούλι, αποκαλύπτονται όταν η

Βαρβαρούση ανοίξει ένα αυτοσχέδιο παράθυρο ή σχίσει ένα μέρος του χαρτονιού με το οποίο καλύπτονται. Παράλληλα με την αφήγηση παρουσιάζονται στη σκηνή και οι υπόλοιποι χαρακτήρες της ιστορίας, ο Ιάσοντας με την Αργώ, η Πύρρα και ο Δευκαλίωνας, η Ηρώ και ο Λέανδρος, η μάχη των Πλαταιών και συγχρόνως υπό τη μορφή σχεδίου σε χονδρό χαρτόνι κομμένο περιμετρικά, ο Ηρακλής και το λιοντάρι.

Στην ιστορία χρησιμοποιεί αυτά τα παραστατικά στοιχεία που έχει δημιουργήσει, θεατρικά γενικά στοιχεία τα οποία βοηθούν στην εξέλιξη της Ζωγραφήγησης. Το πρόγραμμα διαρκεί 60 λεπτά με επιπλέον 30 λεπτά αφιέρωσης σε δημιουργικό εργαστήρι όπου τα παιδιά καθοδηγούνται να κατασκευάσουν το δικό τους κομμάτι της Χάρτας.

Η Λήδα Βαρβαρούση μαζί με τα παιδιά δημιουργεί τις απαραίτητες συνθήκες ώστε να οδηγηθούν όλοι μαζί σε έναν κόσμο σύνθεσης του πραγματικού με το φανταστικό, έναν κόσμο δημιουργικό με σκοπό την ανάπτυξη της φαντασίας και της θετικής αυτοαντίληψης, της παροχής ευκαιριών ανάδειξης των δεξιοτήτων τους και ανάπτυξης των γλωσσικών, γνωστικών και κοινωνικών ικανοτήτων τους.

Καθίσταται σημαντικό να τονισθεί πως η ένταξη των παιδιών σε θεατρικές συμμετοχές όπως οι παραπάνω σύμφωνα με την Κ. Καραμήτρου (2004, 2010) ευεργετούν την άσκηση της ψυχοκινητικότητάς τους, εισάγοντάς τα στη θεατρική τέχνη ως την *«υπέρτατη πολιτιστική πράξη που δίνει εφόδια και μια λαμπρή όψη ζωής στα παιδιά»* (Καραμήτρου, 2004:85) και μέσω των κινήσεων του σώματος, των διαβαθμίσεων της φωνής και της σωστής άρθρωσης των λέξεων από μέρους του εμπυχωτή, που στην προκειμένη περίπτωση έχει η Λήδα Βαρβαρούση, *«έναν ρόλο, πράγμα σύνθετο, πολύπλοκο και απαιτητικό»* κατά τη γνώμη του Σ. Γαργαλιάνου (2019), ευνοείται η παιγνιώδης μάθηση. Η Βαρβαρούση κατέχει τα χαρακτηριστικά του «εμπυχωτή- visual artist performer» που σύμφωνα με τον Γαργαλιάνο (2020) εμπνέει την ομάδα με τη συμπεριφορά της να ανακαλύψει τη χαρά της δημιουργίας, του θεατρικού παιχνιδιού, μιας καινούριας γνώσης και εμπειρίας. Είναι χαλαρή και γαλήνια, ενθουσιώδης και ενθαρρυντική, οικεία και ανθρώπινη, χωρίς επισημότητες και διδαχές (Γαργαλιάνος, 2020:91-92).

Επιπλέον, αναδεικνύει μέσα από τα έργα της τη σημαντικότητα της παιδαγωγικής διάστασης του θεάτρου και των τεχνών γενικότερα στην προσχολική ηλικία *«αφού μέσα από τέτοια στοιχεία και όψεις του κατακτάται η γνωριμία των παιδιών με τον εαυτό τους και το περιβάλλον τους, η ψυχική και σωματική τους έκφραση μέσα από το παιχνίδι και τη μιμητική, η*

ανάπτυξη της γλωσσικής και παραγλωσσικής επικοινωνίας, η ένταξη στην ομάδα και η απόκτηση των πρώτων αισθητικών εμπειριών» (Γραμματάς, 2014:21).

3.3.3 Η εμπειρία της Ζωγραφήγησης σε ειδικό κοινό

Η Λήδα Βαρβαρούση έχει δουλέψει και με άτομα με ειδικές ανάγκες όπως παιδιά με αυτισμό ή με δυσλεξία, παιδιά με προβλήματα όρασης ή ακοής. Έχει συνεργαστεί με φορείς όπως ο «Φάρος Τυφλών της Ελλάδας», η ΕΛΕΠΑΠ, η «Εστία- Κέντρο Κοινωνικής Φροντίδας Ατόμων με Νοητική Υστέρηση». Όπως αναφέρει και η ίδια «η Ζωγραφήγηση είναι ένα πρόγραμμα για όλους, ειδικά για παιδιά με αυτισμό, καθώς παρακολουθούν την εικόνα η οποία δημιουργείται εκείνη τη στιγμή. Είναι ένα θεραπευτικό εργαλείο» (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023). Σύμφωνα με την Κοντογιάννη (2000), η Δραματική Τέχνη προσφέρει την ευκαιρία σε τέτοιου είδους κοινό να προβεί σε διορθωτικές κινήσεις. «Το παιδί θα έχει τη δυνατότητα μόνο του αλλά και μαζί με άλλους να χειριστεί, να επαναβιώσει και τέλος να επαναπροσδιορίσει γεγονότα που του προκαλούν συγκινησιακές αντιδράσεις και με τον τρόπο αυτό θα μειώσει την επιθετική ή διασπαστική συμπεριφορά του και τα συνεπακόλουθά της» (Κοντογιάννη, 2000:96).

Όταν χρειάστηκε να παρουσιάσει μια οπτική ιστορία σε άτομα με προβλήματα ακοής ήταν μια μοναδική εμπειρία τόσο για τα άτομα όσο και για την ίδια την Βαρβαρούση. Σε αυτή την περίπτωση η αφήγηση έγινε με τη βοήθεια μεταφραστή στη νοηματική γλώσσα, όπως κι όταν χρειάστηκε να κάνει παράσταση σε χώρα που δε μιλούσε τη γλώσσα οπότε και πάλι χρειάστηκε τη βοήθεια μεταφραστή. Το πιο εντυπωσιακό όμως αναφέρει ότι ήταν όταν έκανε παράσταση σε παιδιά με προβλήματα όρασης, τα οποία μπορούσαν μεν να ακούσουν την αφήγηση της ιστορίας και το τραγούδι, δεν μπορούσαν όμως να δουν ούτε κίνηση, ούτε τη ζωγραφιά. Στην περίπτωση αυτή, προμηθεύτηκε έναν μαρκαδόρο ο οποίος γράφει ανάγλυφα. Έτσι, λοιπόν, μετά την αφήγηση τα παιδιά μπόρεσαν να περάσουν τα δάχτυλά τους πάνω από το σχέδιο και να αντιληφθούν τη ζωγραφιά.

Συμπεράσματα

Η συγγραφέας και εικονογράφος Λήδα Βαρβαρούση έγραψε δύο βιβλία ειδικού σκοπού όπου συναντάμε και ανθρώπινους χαρακτήρες αλλά δίνουν το παρόν και οι χαρακτηριστικοί

ήρωες των βιβλίων τα οποία την καθιέρωσαν. Το *Μια παρέα με ...καρδιά* και *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* μπορούν να χαρακτηριστούν ως «δια-ειδολογικά», «δια-ηλικιακά» και «δια-κωδικά» (Γιαννικοπούλου, 2008). Τα βιβλία αυτά έχουν πληροφοριακό χαρακτήρα, εμπεριέχουν διάφορα κειμενικά είδη και απευθύνονται σε κάθε ηλικιακή ομάδα.

Το *Μια παρέα με ...καρδιά* αγγίζει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ευρώπη αλλά επίσης προτείνει τρόπους αντιμετώπισής τους μέσω της ενεργούς συμμετοχής των μελών της και κατ' επέκταση της σημασίας της ενότητας και της φιλίας των ανθρώπων γενικότερα αλλά και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η χαρακτηριστική εικονογράφηση της συγγραφέως/εικονογράφου Βαρβαρούση επηρεάζεται μεν από τις καλλιτεχνικές δεξιότητές της προσαρμόζεται δε στο όραμα της ιστορίας που πραγματεύεται σύμφωνα με τις θεωρήσεις και της Ρ. Σιβροπούλου (2003).

Και στα δύο βιβλία η πρόσληψη της αφήγησης διευκολύνεται με τα διαλογικά σημεία τα οποία προσδίδουν ζωντάνια (Σπανάκη, 2011) και σε συνάρτηση με τη ζωηρή εικονογράφηση επιτυγχάνουν τον επικοινωνιακό τους στόχο. Η χρωματική παλέτα αποδίδει εύστοχα τα συναισθήματα (Πρεβεζάνου, 2007), υποβοηθώντας την πρόσληψη των νοημάτων και των μηνυμάτων που θέλει να επικοινωνήσει η δημιουργός των ιστοριών.

Επιπλέον και τα περικειμενικά στοιχεία συμβάλουν ενεργά στην ερμηνεία του βιβλίου οδηγώντας τον αναγνώστη σε μια πληρέστερη προσέγγιση της αφήγησης με την σύμπραξη τόσο των λεκτικών όσο και των οπτικών συμβόλων ενισχύοντας την «αφηγηματική ευγλωττία» των εικόνων (Τσιλιμένη, 2007).

Τα δύο αυτά βιβλία αν και βασίζονται σε πραγματικά στοιχεία, εντούτοις εμπεριέχουν νεωτεριστικά στοιχεία καθώς στο πρώτο η ετερόμορφη παρέα, στην οποία συναντάμε μέχρι και δεινόσαυρο, ταξιδεύει με ένα οικολογικό πολυποδήλατο σε όλη την Ευρώπη ενώ στο δεύτερο το ιστορικό γεγονός της δημιουργίας της Χάρτας του Ρήγα Βελεστινλή «ζωντανεύει» και ταξιδεύει νοερά τους ήρωές του αλλά και τους αναγνώστες του.

Οι κεντρικοί χαρακτήρες είναι παιδιά σχολικής ηλικίας με χαρακτηριστικά απεικόνισης που συνάδουν με το ανάλογο παρουσιαστικό και δρουν σε ένα περιβάλλον ρεαλιστικό όπως ο χώρος του σπιτιού τους ενώ παράλληλα μεταφέρονται σε έναν κόσμο φανταστικό, διατηρώντας τα μεταμυθοπλαστικά στοιχεία τα οποία έχει ανάγκη ο μικρός αναγνώστης.

Νοερά ταξίδια επιτυγχάνουν και οι συμμετέχοντες των Ζωγραφηγήσεων. Κατά τη διάρκεια της αφήγησης μιας ιστορίας της, η Λ. Βαρβαρούση ζωγραφίζει σε μεγάλη επιφάνεια, παίζει, τραγουδάει και γενικά περικλείει κάθε μέσο. Πρόκειται για μια αμφίδρομη παράσταση, όπου συμμετέχουν και οι θεατές, είτε σκηνικά μέσα στη ροή της αφήγησης είτε με τις παρεμβάσεις τους που προωθούν την ιστορία.

Τα παιδιά ταξιδεύουν σε ένα οπτικοακουστικό και διαδραστικό πρόγραμμα Ζωγραφηγήσης που περιλαμβάνει γνωστικά παιχνίδια μνήμης και φαντασίας. Παραμύθια εμπνευσμένα από τη μυθολογία ζωντανεύουν μπροστά στους μικρούς μας φίλους, που συμμετέχουν και εκφράζουν τις ιδέες και τα συναισθήματά τους. Με αυτόν τον τρόπο, μέσα από την έμπνευση επινοούν τη δική τους εκδοχή στην ιστορία και σύμφωνα με τον Σ. Γαργαλιάνο (2020) τα μικρά παιδιά που εμπυγχώνονται θεατρικά σε δρώμενα όπως τα παραπάνω, είναι οι αυριανοί θεατές θεάτρου.

Συζήτηση Συμπεράσματα

Στην εργασία αυτή ασχοληθήκαμε με τη μελέτη δέκα εικονογραφημένων παιδικών βιβλίων των οποίων τη συγγραφή και εικονογράφηση έχει αποκλειστικά η εικονογράφος-συγγραφέας και «visual artist performer» Λήδα Βαρβαρούση κατά το χρονικό διάστημα 2001-2021. Συγκεκριμένα μας απασχόλησε ο τρόπος ανάδειξης των χαρακτήρων μέσω των εικονογραφικών και αφηγηματικών τεχνικών που χρησιμοποιεί η δημιουργός με σκοπό την ανάδειξη της συμβολής των εικόνων των ιστοριών στην αφηγηματική διαδικασία ώστε να καθίστανται θεματικά κατανοητά σε παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

Για τον σκοπό αυτό στηριχθήκαμε, όπως αναφέρονται στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας για το θεωρητικό πλαίσιο που ακολουθείται, κυρίως στις θεωρητικές προσεγγίσεις των Perry Nodelman και Gerard Genette καθώς και στις μελέτες των Α. Γιαννικοπούλου, Σ. Οικονομίδου και Ρ. Σιβροπούλου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, βασιζόμενοι στις θεωρητικές απόψεις κατηγοριοποίησης βιβλίων της Α. Γιαννικοπούλου, προβήκαμε στον διαχωρισμό οχτώ εκ των βιβλίων σε δύο υποκατηγορίες. Η πρώτη υποκατηγοριοποίηση αφορά τέσσερα από τα βιβλία τα οποία έχουν ως χαρακτήρες ανθρωπόμορφα ζώα καταδεικνύοντας κοινωνικές αξίες, συναισθήματα, πεποιθήσεις και προβάλλουν σημαντικά την έννοια της ετερότητας. Στη δεύτερη υποκατηγοριοποίηση γίνεται ανάλυση τεσσάρων επιπλέον βιβλίων με χαρακτήρες ζώα, τα οποία αναδεικνύουν στάσεις απέναντι σε κοινωνικές συμβάσεις όπως η επιρροή των μέσων τεχνολογίας στην καθημερινότητα και πεποιθήσεις όπως η ανυπακοή στους κανόνες. Δια μέσου των έργων της η δημιουργός επιχειρεί να αναδείξει την πολυδιάστατη φύση των παιδιών χωρίς στεγανά στο θέμα της μόρφωσης και της καλλιέργειας, καθώς όπως αναφέρει «*χρειάζεται να επιτρέψουμε στα παιδιά τη διαφορετικότητα*» (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Μάιος 20, 2023).

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρήσαμε την ανάλυση δύο εκ των βιβλίων τα οποία έχουν ως κεντρικούς χαρακτήρες μικρά παιδιά και αναφέρονται σε κοινωνικές αξίες όπως η συναδέλφωση των λαών, η φιλία και η ελευθερία ως δικαίωμα. Συγχρόνως, έγινε προσπάθεια προσέγγισης της μεθόδου των «Ζωγραφηγήσεων» ως εργαλείο μύησης των παιδιών στη θεατρική τέχνη, τη δημιουργία και την ανάδειξη δεξιοτήτων. Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα που προκύπτουν με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία ετέθησαν αρχικώς στην εισαγωγή της εργασίας μας.

Η αδιαμφισβήτητη προσφορά του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου στην ανάπτυξη κριτικής σκέψης των παιδιών, την όξυνση της φαντασίας και την ανάδειξη των δεξιοτήτων τους, οδήγησε στην επιλογή των υπό μελέτη έργων. Η θεματολογία των βιβλίων πραγματεύεται σύγχρονα και διαχρονικά θέματα όπως η ετερότητα, η φιλία, η συνεργασία, η συναδέλφωση, η ελευθερία του λόγου, η κοινωνική απομόνωση ως αποτέλεσμα της τεχνολογικής εξέλιξης. Παράλληλα, εκτός από την κυρίως θεματική των έργων, παρατηρήθηκε πως προκύπτουν ποικίλα υποθέματα που αφορούν την άσκηση ψυχολογικής βίας, τις επιστήμες, το διάστημα, τον ρατσισμό, την προσφυγιά, τις εξελίξεις της τεχνολογίας, τον εγωκεντρισμό και τις κοινωνικές ανισότητες.

Η ανάδειξη της προσωπικότητας των χαρακτήρων των έργων μέσω της εικονογράφησης και των αφηγηματικών μέσων κρίνεται ιδιαίτερης σημασίας, καθώς αποδεικνύεται πως οι μικροί ακροατές προ-αναγνώστες ταυτίζονται συχνά με τους κεντρικούς ήρωες, ανακαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο πτυχές του εαυτού τους και εσωτερικευμένα συναισθήματα.

Ειδικότερα, στα υπό μελέτη βιβλία διακρίναμε, αρχικά ως προς την εικονογράφηση και σε συνάρτηση με τις θεωρήσεις όπως αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, πως η εικονογράφηση πλέον δεν έχει διακοσμητικό ρόλο αλλά μέσω αυτής γίνονται κατανοητά ιδεολογήματα που δεν εκφέρονται ξεκάθαρα μέσα στο γραπτό κείμενο αλλά αποτελούν έναν επιπλέον αφηγηματικό κώδικα (Δαμιανού & Οικονομίδου, 2011). Παράλληλα, η σχέση εικόνας – λόγου στην περίπτωση των εικονογραφημένων αφηγημάτων της Λ. Βαρβαρούση που μελετήσαμε, προκύπτει πως διέπεται από μια συνεχή αλληλεπίδραση γιατί το κείμενο γεννά κάποιες προσδοκίες οι οποίες μπορεί να ανταποκρίνονται ή να καταρρίπτονται. Υπάρχει μια αλληλεπίδραση ανάμεσα στην εικόνα και το κείμενο η οποία καθορίζει την πρόσληψη του νοήματος (Nodelman, 2009).

Συνεπώς οι χαρακτήρες απεικονίζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να χαρακτηρίζονται ως σφαιρικοί ή πλήρως ανεπτυγμένοι και δυναμικοί όπου σύμφωνα με τους Γ. Παπαντωνάκη και Τ. Κωτόπουλο *«τα περισσότερα χαρακτηριστικά τους αποκαλύπτονται μέσα στην ιστορία, πείθουν με την αληθοφάνειά τους και δυνητικά μπορούν να εκδηλώσουν απρόβλεπτη συμπεριφορά»* (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011:135, 140).

Οι τεχνικές εικονογράφησης που χρησιμοποιεί η Λήδα Βαρβαρούση, σε συνάρτηση με την επίδραση των περικειμενικών στοιχείων όπως ο τίτλος και το εξώφυλλο που πλαισιώνουν τα βιβλία, αναδεικνύονται αξιόλογης σημασίας ως κριτήρια επιλογής τους από τους μικρούς αλλά και ενήλικες εννοούμενους αναγνώστες. Παρατηρήσαμε πως σε όλα τα

εικονογραφημένα βιβλία της συγγραφέως-εικονογράφου, τα οποία αποτελούν την σειρά *Τρελοδαγκωνίτσες*, κυριαρχεί η επιλογή χρήσης υδατο-διαλυτών υλικών όπως χρωματιστά υδατο-διαλυτά μολύβια, ακουαρέλα και μελάνια σε διάφορα χρώματα και η χρήση χρωμάτων όπως το κόκκινο, το γαλάζιο, το έντονο κίτρινο, το πράσινο, το καφέ, το πορτοκαλί και οι απαλές διαβαθμίσεις τους, καθώς και τα στρογγυλεμένα περιγράμματα στους χαρακτήρες που «*φωτίζουν τους σημαντικούς χαρακτήρες στις εικόνες και υπονοούν τη σχετική σημασία τους*» (Nodelman,2009:280). Σε δύο βιβλία της η Λήδα Βαρβαρούση, *Γκαγκαρού* (2020) και *Ο γάτος... το βιολί του* (2021) χρησιμοποιεί την τεχνική «Digital» βοηθητικά για να τονίσει διαβαθμίσεις που αφορούν γραμμές και ονόματα (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023).

Σχετικά με τον αφηγηματικό λόγο που κυριαρχεί, η Λ. Βαρβαρούση χρησιμοποιεί έμμετρος χαρακτηρισμούς και σύντομες προτάσεις με ομοιοκαταληξία, προσδίδοντας μελωδικό τόνο στην αφήγηση, στα οχτώ από τα υπό εξέταση κείμενα που αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Στα βιβλία *Μια παρέα... με καρδιά* (2009) και *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* (2021), ο λόγος αποκαλύπτεται γραμμικά ώστε και σε αυτή την περίπτωση να ζωντανέψει στο χαρτί, οδηγώντας την δημιουργό να εξελίξει την τέχνη της εικονογράφησης σε δρώμενο σε μια πιο σύνθετη μορφή θεατρικής, δημιουργικής και διαδραστικής εμπειρίας μαζί με τα παιδιά.

Σύμφωνα με την D. Norton (2007), τα παιδιά πρέπει να έρχονται σε επαφή με το βιβλίο από πολύ μικρή ηλικία και κατά συνέπεια να μεταφέρουν αυτές τις εμπειρίες τους όταν σε μεγαλύτερη ηλικία διαβάζουν ένα λογοτεχνικό κείμενο. Οι συγκεκριμένες τεχνικές εικονογράφησης και αφήγησης που αναδεικνύονται στα εξεταζόμενα έργα της Λ. Βαρβαρούση, ασκούν επιρροή στον τρόπο σκέψης των μικρών παιδιών, καθώς «*η λογοτεχνία και ό,τι έχει σχέση με αυτήν μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο βοήθημα για την ανάπτυξη των πρώτων σχέσεων των παιδιών, ενθαρρύνοντάς τα να ενυψωθούν στα αισθήματα των άλλων*» (Norton, 2007:35).

Σε όλα σχεδόν τα έργα κυριαρχεί η τριτοπρόσωπη εξωδιηγητική- ετεροδιηγητική αφήγηση και η σχέση κειμενικού και εικονιστικού αφηγητή (Γιαννικοπούλου, 2006) βοηθά το αναγνωστικό κοινό στη διαφορετική πρόσληψη της ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα, πρωτοπρόσωπη αφήγηση με αυτοδιηγητικό αφηγητή χρησιμοποιείται μόνο στα *Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας!* (2001) και *Ένα σκουλήκι με... φτερά!* (2006).

Σχετικά με τα στοιχεία νεωτερικότητας που παρατηρήθηκαν στα βιβλία της έρευνάς μας, διαπιστώσαμε πως στα τέσσερα πρώτα εξεταζόμενα βιβλία η Λ. Βαρβαρούση επιλέγει ως πρωταγωνιστές των ιστοριών της ζώα «παρεξηγημένα» λόγω της εξωτερικής τους εμφάνισης, στα οποία αποκαλύπτει την ξεχωριστή προσωπικότητά τους σε σχέση με την κοινωνία στην οποία δρουν και επιβιώνουν. Το στερεοτυπικό πρότυπο του κακού των παραδοσιακών παραμυθιών ανατρέπεται και ο «κακός» λύκος ή καρχαρίας είναι ευαίσθητοι, ευγενικοί έως και άτολμοι, ενώ το αγαθό και άβουλο πρόβατο παρουσιάζεται επικίνδυνο, βίαιο και παράτολμο. Στα έργα της Λ. Βαρβαρούση δεν υπάρχουν χαρακτηρισμοί όπως «καλός» ή «κακός». Όλοι οι χαρακτήρες της είναι πολυδιάστατοι και αναδεικνύουν τη διαφορετικότητά τους. Παράλληλα, γίνεται χρήση και παραδοσιακών παραμυθικών ηρώων στα επόμενα τέσσερα όπως ο ρόλος της μάγισσας ενώ θίγονται σύγχρονοι προβληματισμοί όπως η απομόνωση λόγω της τεχνολογικής εξέλιξης και η οικολογική συνείδηση. Επιπλέον, τα *Μια παρέα... με καρδιά!* (2009) και *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας* (2021) παρουσιάζονται και με την τεχνική δυνατότητα των e-books, και συγκεκριμένα στη δεύτερη περίπτωση χρησιμοποιείται η μέθοδος της επαυξημένης πραγματικότητας (AR), όπου μέσω συσκευών Android τα σύμβολα της Χάρτας ζωντανεύουν τρισδιάστατα, λαμβάνοντας το βραβείο 1st Runner Up στα Digital Humanities Awards 2021 στην κατηγορία Best use of DH for fun.

Μέσα από την περίπτωση της εικονογράφου-συγγραφέως Λήδας Βαρβαρούση που μελετήσαμε στα πλαίσια της εργασίας μας και των συγκεκριμένων έργων τα οποία έχει φιλοτεχνήσει κατά την χρονική περίοδο 2001- 2021, προκύπτει πως η εικονογράφηση βοηθά στην ερμηνεία και σύνδεση της ιστορίας με κοινωνικά φαινόμενα, αντιλήψεις, πεποιθήσεις και αξίες τον μικρό εννοούμενο προ-αναγνώστη, αφού σύμφωνα με τον P. Nodelman (2009) οι αφηγηματικές πληροφορίες που παρέχουν οι εικόνες επηρεάζουν την κατανόησή τους με αποτέλεσμα την παραγωγή νοήματος. Οι προαναφερθείσες στρατηγικές απεικόνισης των χαρακτήρων εκ μέρους της Λ. Βαρβαρούση, η οποία δημιουργεί «αξιόλογους και αξιομνημόνευτους χαρακτήρες, αναμειγνύοντας τα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας με φαντασιακά αλλά αληθοφανή στοιχεία» (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος, 2011:72) επηρεάζει θετικά την κρίση των μικρών παιδιών, δημιουργώντας αντιλήψεις και παράλληλα συνδέσεις των εμπειριών τους με εκείνες των χαρακτήρων, οδηγώντας τα στην σύγκριση της προσωπικότητάς τους με τους ήρωες, προκαλώντας ευχαρίστηση μέσω της ταύτισης αυτής.

Ως συνέχεια της συγγραφής και εικονογράφησης των βιβλίων της, η δημιουργός θέλησε να αναπαραστήσει με τρισδιάστατο τρόπο τον κόσμο των βιβλίων της, περνώντας στην

έμπνευση του οπτικοακουστικού προγράμματος «Ζωγραφηγήσεις» ως αποτέλεσμα της παρατήρησης της δυναμικής του σχεδίου μπροστά σε κοινό, όπου μέσω της τέχνης ο άνθρωπος βρίσκεται στο επίκεντρο δρώντας στο παρόν, συνδυάζοντας την τεχνική αυτή με την εκπαιδευτική δράση των παιδαγωγών μέσω της συνεργατικής μάθησης, δίνοντας με αυτό τον τρόπο την παιδαγωγική βαρύτητα που του αρμόζει (Βαρβαρούση, προσωπική επικοινωνία, Απρίλιος 4, 2023). Προκύπτει πως η σύνθετη αυτή μορφή αφηγηματικής τέχνης η οποία περιλαμβάνει πολλές τέχνες όπως τη ζωγραφική, το τραγούδι, την αφήγηση, την κίνηση και τον χορό, την εμπύχωση των υλικών και προϋποθέτει την ενεργό δράση του κοινού, δύναται να οδηγήσει στην καλλιέργεια της θεατρικής παιδείας ακόμη και σε πολύ μικρές ηλικίες.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε πως το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο στην Ελλάδα, έχει πλέον αποκτήσει την προσοχή που του αρμόζει, μέσω των πρακτικών αξιολογών συγγραφέων και εικονογράφων που με τη σειρά τους το καθιστούν όχι μόνο ως μέσο ευχαρίστησης και ανακούφισης των παιδιών από τα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, όπως η αποδοχή του διαφορετικού, η άσκηση ψυχολογικής βίας, ο πόλεμος, η συναδέλφωση των λαών, η οικολογία, αλλά και ως αξιόλογο παιδαγωγικό εργαλείο. Με την επιλογή της εικονογράφου-συγγραφέως Λήδας Βαρβαρούση ως τον κεντρικό άξονα της εργασίας μας, γίνεται προσπάθεια ανάδειξης της μεθόδου των «Ζωγραφηγήσεων» ως αποτέλεσμα της αξιολογής εικονογράφησης και των αφηγηματικών μεθόδων που χρησιμοποιεί στα βιβλία της, σε παιδαγωγική μέθοδο προς περαιτέρω ενδελεχή μελέτη.

Η μοναδικότητα της συγκεκριμένης μεθόδου καθώς και οι τεχνικές εικονογράφησης και αφήγησης που χρησιμοποιεί η Λήδα Βαρβαρούση, αποδεικνύουν την αξία του εικονογραφημένου βιβλίου στην επιρροή που μπορεί να ασκήσει στους μικρούς προ-αναγνώστες- μαθητές, προάγοντας τη φιλιαναγνωσία, την αισθητική καλλιέργεια, την αγάπη προς τις τέχνες όπως το θέατρο, την μουσική, τον χορό και την ζωγραφική. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας εκφράζονται και ανακαλύπτουν τις ικανότητές τους μέσω των τεχνών, δημιουργούν, φαντάζονται, προβληματίζονται και καλλιεργούν την αυτοπεποίθησή τους. Η συμβολή των αφηγημάτων της Βαρβαρούση μέσω των τεχνικών τους σε αυτή τη διαδικασία είναι σημαντική ιδίως όσον αφορά το μικρότερο παιδί προ-αναγνώστη/παίχτη.

Τα εικονογραφημένα αφηγήματα για παιδιά της Λήδας Βαραβαρούση που μας απασχόλησαν στην εργασία αυτή είναι ενδεικτικά του τρόπου που συγκροτεί τις αφηγήσεις της. Τα έργα της περιόδου 2001-2021 που εξετάσαμε αξιοποιούν τη μυθοπλασία και πολλά είδη της. Μέσα από τα έργα της Λ. Βαραβαρούση μπορούμε να δούμε την πορεία της ως

εικονογράφος συγγραφέας. Με σειρές επιτυχημένων βιβλίων με τα μικρά παιδιά η Βαρβαρούση προχώρησε με δημόσιες εμφανίσεις σε ρόλο αφηγήτριας με διαφορετικά παιδικά κοινά και με τη συμμετοχή τους δημιούργησε καλλιτεχνικά δρώμενα με αφόρμηση από τις εικονογραφημένες ιστορίες της καθιερώνοντας έτσι ένα τύπο αφήγησης που συνδυάζει τη ζωγραφική με την φωνητική αφήγηση και άλλα μέσα.

Η επιτελεστικότητα της αφήγησης που μετέρχεται την αυτοσχέδια παράσταση έχει δώσει στην εικονογράφο συγγραφέα έναν ιδιαίτερο ρόλο μεταξύ των συγχρόνων της συγγραφέων. Γι' αυτό και έχει συνεργασίες με ιδρύματα, βιβλιοθήκες και οργανισμούς προκειμένου να υποστηρίξει με τη μέθοδο της «Ζωγραφήγησης» την παρουσίαση θεμάτων όπως είναι ο Ρήγας Φεραίος και η Χάρτα του αλλά και σειρά από μυθοπλασμένους σύγχρονους νεωτερικούς παραμυθιακούς ήρωες μέσω των οποίων απεικονίζει προβληματισμούς για σύγχρονες αντιλήψεις γύρω από την ετερότητα, καθώς και θέματα γνώσεων γύρω από τη ζωή διαφόρων οντοτήτων που εμφανίζονται στα έργα της.

Βιβλιογραφία

Πρωτεύουσα βιβλιογραφία:

- Βαρβαρούση, Λ. (2001). *Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2001). *Ένας πολύ γλυκός... λύκος!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2002). *Προσοχή! Το πρόβατο... δαγκώνει!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2005). *Ένας ποντικός... κάπως βιαστικός!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2006). *Ένα σκουλήκι με... φτερά!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2009). *Μία παρέα... με καρδιά!* [eBook version]. Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου, 2022, από https://www.dropbox.com/s/wjj4142yb54osfd/Μια_παρέα..._με_καρδιά!_Λήδα_Βαρβαρούση.pdf?dl=0
- Βαρβαρούση, Λ. (2015). *Ένα πουλί... στην πρίζα!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2020). *Γκαγκαρού*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2021). *Ο γάτος... το βιολί του!*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Βαρβαρούση, Λ. (2021). *Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας*[eBook version]. Ανακτήθηκε 10 Οκτωβρίου, 2022, από blogs.sch.gr/dipearg/files/2021/11/Onassis-Charta-tou-Riga_2021.pdf

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία:

- Αγγελάκη, Ρ. (2021). Το δίπολο ιστορία- Ιστορία του 1821 και η διττή τροπικότητα στο παιδικό βιβλίο γνώσεων, *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, (34), <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2021.723>

- Αθανασίου, Λ. (2003). *Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (2002). *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Ασωνίτης, Π. (2001). *Η εικονογράφηση στο βιβλίο της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Αυτζής, Μ. (2008). Τεχνικές μυθοπλασίας και εκπαιδευτική αξιοποίηση- Η περίπτωση των μικρών ιστοριών. *Διαδρομές*, (90), 12-25.
- Bird, E. & Yokota, J. (2017). Picturebooks and illustrated books. In Bettina Kummerling- Meibauer (Eds.), *Companion to Picturebooks, 1rst edition* (pp.281-290) London: Bettina Kummerling- Meibauer.
- Βασιλαράκης, Ι. Ν. (1998). *Σύγχρονες Οπτικές και Προοπτικές της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*. Αθήνα: Τυπωθήτω- Γιώργος Δαρδανός.
- Βρύζας, Κ. (2005). Τα παιδιά της εικόνας. Στο Ο. Κωνσταντινίδου- Σέμογλου (Επιμ.), *Εικόνα και Παιδί* (σσ. 427-438). Θεσσαλονίκη: Cannot Design Publications.
- Γαβριηλίδου, Σ. (2013). *Φλυαρία και Λακωνικότητα στους τίτλους των βιβλίων για παιδιά. Ιστορικές διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία μέσα από την ανάγνωση των τίτλων της*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός.
- Γαργαλιάνος, Σ. (2019). *Ο εκπαιδευτικός ως performer. Μέθοδοι προσέλκυσης της προσοχής και του ενδιαφέροντος των μαθητών και φοιτητών μέσα από ειδικές τεχνικές*. Αθήνα: Λεξίτυπον.
- Γαργαλιάνος, Σ. (2020). *Θεατρικό παιχνίδι. Τεχνικές και Πρακτικές στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2006). Πρωτοπρόσωπη αφήγηση στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Το Εγώ του κειμένου και το Εγώ της εικόνας συναντούν το Εγώ του αναγνώστη. Στο: Τ. Καλογήρου (επιμ.). *Το εικονογραφημένο βιβλίο δεν είναι μόνο για μικρά παιδιά* (σσ.17-19). Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Γιαννικοπούλου, Α. (2008). *Στη χώρα των χρωμάτων. Το σύγχρονο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

- Γιαννικοπούλου, Α.(2010). Οι μη συνήθειες...ύποπτοι: Ιδεολογικές συνιστώσες στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. Στο: Γ. Παπαντωνάκης & Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ.). *Εξουσία και δύναμη στην παιδική και νεανική λογοτεχνία*(σσ.165-173). Αθήνα: Πατάκης.
- Γιαννικοπούλου, Α. & Πασχαλίδου, Ε. (2014). Τα συναισθήματα στο εικονογραφημένο βιβλίο και η ανάγνωσή τους στο νηπιαγωγείο. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, (13),79-91, <https://doi.org/10.12681/icw.17919>
- Γιαννικοπούλου, Α. (2015). Ιστορίες από την ιστορία. Το ιστορικό εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο. *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, (21), <https://doi.org/10.262531/heal.uth.ojs.kei.2015.596>
- Γιαννικοπούλου, Α. (2016). *Το εικονογραφημένο βιβλίο στην προσχολική εκπαίδευση: Φιλαναγνωστικές δράσεις*. Αθήνα: Πατάκης.
- Γραμματάς, Θ. (1999). *Fantasyland Θέατρο για παιδικό και νεανικό κοινό*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Γραμματάς, Θ. (2014). *Το θέατρο στην εκπαίδευση. Καλλιτεχνική έκφραση και παιδαγωγία*. Αθήνα: Διάδραση.
- Δαμιανού, Δ. & Οικονομίδου, Σ. (2011). *Αφηγήσεις που δεν τελειώνουν ποτέ... κειμενικές και εικονογραφικές διασκευές για παιδιά*. Αθήνα: Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation*,(J. E. Lewin, Μετ.) Great Britain: Cambridge University Press.
- Hunt, P. (2006). *Κατανοώντας τη Λογοτεχνία για παιδιά*, (Χρυσούλα Μητσοπούλου, Μετ.), Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ζάραγκας, Χ. Κ. & Αγγελάκη, Α. Θ. (2017). Η προώθηση της παιγνιώδους μάθησης μέσω της προσποίησης. Στο J. Kieff & R. Casbergue (επιμ.), *Παιγνιώδης μάθηση & διδακτική. Η ενσωμάτωση του παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό σχολείο* (σσ.176-195). Αθήνα: Gutenberg.

- Κανατσούλη, Μ. (1999). Εικονογράφηση και παιδικό λογοτεχνικό βιβλίο: Μια διαφορετική προσέγγιση. Στο Αποστολίδου, Β., Χοντολίδου, Ε. (Επιμ.), *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γεώργιος Δαρδανός.
- Κανατσούλη, Μ. (2000). *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γεώργιος Δαρδανός.
- Κανατσούλη, Μ. (2002). *Εισαγωγή στη θεωρία και Κριτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κανατσούλη, Μ. (2004). *Ιδεολογικές Διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω -Γεώργιος Δαρδανός.
- Κανατσούλη, Μ. (2007). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας, σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κανατσούλη, Μ. (2018). *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της Παιδικής Λογοτεχνίας, σχολικής και προσχολικής ηλικίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κανατσούλη, Μ. (2021). Λογοτεχνικές αφηγήσεις για παιδιά και 1821. Άνθρωποι και υπεράνθρωποι. *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, (34), <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2021.790>
- Καραμήτρου, Κ. (2004). *Θέατρο: Θεωρία και Πράξη- Θεατρικό Παιχνίδι*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Καραμήτρου, Κ. (2010). *Η Καλλιέργεια της Κινησιασθητικής Νοημοσύνης μέσα από το Θεατρικό Παιχνίδι*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Καρπόζηλου, Μ. (1994). *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Καψωμένος, Ε. Γ. (1995). *Αφηγηματολογία. Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κεκές, Λ.(2006). Μοντελοποίηση με τη χρήση οπτικών αναπαραστάσεων: η περίπτωση της διαδραστικής λογοτεχνίας. Στο Τ. Καλογήρου(Επιμ.) *Λειτουργίες Εικονογράφησης. Το Εικονογραφημένο βιβλίο δεν είναι μόνο για μικρά παιδιά: συμβολή στην έρευνα και στη μελέτη της τέχνης και της τεχνικής της εικονογράφησης* (σσ. 105-131). Πρακτικά ημερίδας. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

- Κονδυλάκη, Δ. (2022). *Η γλώσσα του σύγχρονου θεάτρου στον ορίζοντα της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κοντογιάννη, Α. (2000). *Η δραματική τέχνη στην εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κουλουριώτη, Λ. (2017). Η προώθηση της ανθρωπιστικής και διαπολιτισμικής διάστασης της εκπαίδευσης με τη βοήθεια απλών εφαρμογών ΤΠΕ. Στο 5^ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο «Ένταξη και Χρήση των ΤΠΕ στην Εκπαιδευτική Διαδικασία, Αθήνα 21-23 Απριλίου 2017 (σσ. 862- 869). Αθήνα: ΕΚΤ.
- Κωτόπουλος, Τ. (2022). Η δια-πραγμάτευση του μέγιστου με την ποιητική του ελάχιστου. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 9 (1), 31-40, <https://doi.org/10.12681/revmata.31161>
- Lukens, R. J. (1995). *A critical handbook of children's literature*. New York: Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Mitchell, P. (2002). *Η κατανόηση του νου στην παιδική ηλικία. Επισκόπηση της ψυχολογικής έρευνας και θεωρίας*, (Πλουσία Μισαηλίδη & Αντωνέλλα Μουτσοπούλλου, Μετ.), Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.
- Μαγουλιώτης, Α. Ν. (1999). *ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ Ι. Πώς στήνεται ένα έργο (ΤΡΟΠΟΙ, ΕΙΔΗ, ΠΑΤΡΟΝ)*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Μενδρινού, Α. (1988). Η σημασία της εικονογράφησης και ο ρόλος του εικονογράφου στο παιδικό βιβλίο. Στο *Εισηγήσεις στο 'Β Σεμινάριο του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου. Η παιδική λογοτεχνία και το μικρό παιδί*, Καρδίτσα 15 και 16 Νοεμβρίου 1986, (σσ. 145-149). Αθήνα: Καστανιώτη.
- Μίσιου, Μ. (2020). *Βουβά κόμικς και εικονοβιβλία. Τεχνικές αφήγησης στα βιβλία χωρίς λέξεις*. Αθήνα: Καλειδοσκόπιο.
- Μίσιου, Μ. (2020). Δραματικά συναισθήματα στα βουβά βιβλία. *ΚΕΙΜΕΝΑ για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδική Λογοτεχνίας*, (32), <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei,2020.695>
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2001). *How Picturebooks Work*. New York: Garland.
- Nikolajeva, M. (2005). *Asthetic Approaches to Children's Literature. An introduction*, Lanham, Meryland: The Scarecrow Press INC.

- Nodelman, P. (2009). *Λέξεις για εικόνες. Η αφηγηματική τέχνη του παιδικού εικονογραφημένου βιβλίου*, (Π. Πανάου, Μετ.), Αθήνα: Πατάκης.
- Norton, D. E. (2007). *Μέσα από τα Μάτια ενός Παιδιού. Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία*, (Μίμης Σουλιώτης, Επιμ.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Νάσαινας, Γ. Σπ. (2001). *Η Παιδική Λογοτεχνία στην Προσχολική και Πρωτοσχολική Ηλικία (θεωρία και πράξη)*. Άργος: Ελλέβορος.
- Οικονομίδου, Σ. (2000). *Χίλιες και μία ανατροπές – Η νεωτερικότητα στην λογοτεχνία για μικρότερες ηλικίες*. Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Οικονομίδου Σ. (2006). Η ενηλικίωση του βλέμματος: Το παιδί- αναγνώστης μεταξύ κειμένου και εικόνας Στο Τ. Καλογήρου(Επιμ.) *Λειτουργίες Εικονογράφησης. Το Εικονογραφημένο βιβλίο δεν είναι μόνο για μικρά παιδιά: συμβολή στην έρευνα και στη μελέτη της τέχνης και της τεχνικής της εικονογράφησης* (σσ. 57-85) Πρακτικά ημερίδας. Αθήνα.
- Οικονομίδου, Σ. & Δαμιανού, Δ. (επιμ.), (2011). *Αφηγήσεις που δεν τελειώνουν ποτέ. Κειμενικές και εικονογραφικές διασκευές για παιδιά*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Οικονομίδου, Σ. (2016). *Το παιδί πίσω από τις λέξεις. Ο εννοούμενος αναγνώστης των παιδικών βιβλίων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Οικονομίδου, Σ. (2018). *Χίλιες και μία ανατροπές. Η νεωτερικότητα στη λογοτεχνία για μικρές ηλικίες*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαδάτος, Γ. (2009). *Παιδικό βιβλίο και φιλαναγνωσία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαντωνάκης, Γ. Δ. & Κωτόπουλος, Τ. (2011). *Σκηνικό χαρακτήρες πλοκή. Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο για παιδιά & νέους*. Αθήνα: Ίων.
- Παρμενίδης, Γ. (1990). Τεχνικές και Μέθοδοι στην Εικονογράφηση: Οι δυσκολίες και οι ιδιομορφίες στην εικονογράφηση παιδικών βιβλίων. *Διαβάζω*, 248, 54-57.
- Πρεβεζάνου, Β. (2007). *Ιδεολογικές διαστάσεις του «άλλου» στο εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Κέδρος

- Ross, W. D. (2001). *Αριστοτέλης*. (Μ. Μήτσου, Μετ.). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Siegler, R. (2005). *Πως σκέφτονται τα παιδιά*. (Ζ. Κουλεντιανού, Μετ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Silva- Diaz, M. C. (2017). Picturebooks and Metafiction. In Bettina Kummerling-Meibauer (Eds.), *Companion to Picturebooks, 1st edition* (pp. 69-80) London: Bettina Kummerling- Meibauer.
- Stephens, J. (2017). Picturebooks and Ideology. In Bettina Kummerling- Meibauer (Eds.), *Companion to Picturebooks, 1st edition* (pp. 137-145) London: Bettina Kummerling- Meibauer.
- Σδρούλια, Ε. & Τσιλιμένη, Τ. (2017). Ο ρόλος των περικειμενικών στοιχείων του εξώφυλλου στη διαμόρφωση της άποψης από παιδιά προσχολικής ηλικίας ως προς την επιλογή του εικονογραφημένου παιδικού βιβλίου. *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, (25) <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2017.623>
- Σιβροπούλου, Ρ. (2003). *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών. Θεωρητικές και διδακτικές διαστάσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σιβροπούλου, Ρ. (2004). *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών, Θεωρητικές και Διδακτικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σπανάκη, Μ. (2011). *Ο Καζαντζάκης και η Παιδική Λογοτεχνία. Μύθος και Ιστορία στα Μυθιστορήματα, Ο Μέγας Αλέξανδρος–Στα Παλάτια της Κνωσού*. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Κύπρου/ Gutenberg.
- Σταμάτης, Ι. Π. (2005). *Παιδαγωγική μη Λεκτική Επικοινωνία. Ο ρόλος της Απτικής Συμπεριφοράς στην Προσχολική και Πρωτοσχολική Εκπαίδευση*. Αθήνα : Ατραπός.
- Τσαντήλα, Α. (2007). *Συναίσθημα και γλώσσα. Ένα μοντέλο ταξινόμησης*. Αθήνα: Interbooks.
- Τσιλιμένη, Τ. Δ. (2007). *Εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο, όψεις και απόψεις*. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.

Τσιλιμένη, Τ. Δ. (2019). Καλλιεργώντας την κριτική σκέψη σε αναγνώστες πρωτοσχολικής και προσχολικής ηλικίας με εικονογραφημένα παιδικά βιβλία. *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*,(30),1-7, Ανακτήθηκε από:<https://journals.lib.uth.gr/intex.php/keimena/article/view/664>

Τσιλιμένη, Τ. & Μηκέ, Π. (2020). Η λειτουργία του τίτλου σε βιβλία χωρίς λέξεις (wordless book). *KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής Λογοτεχνίας*, (32), <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2020.691>

Ηλεκτρονικές πηγές:

Συνέντευξη της συγγραφέα και εικονογράφου Λήδας Βαρβαρούση στην Δημοτική βιβλιοθήκη του Π. Φαλήρου, 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=PuPE-ijrLZk>, ημερομηνία πρόσβασης 15/12/2022

Συνέντευξη με την κα. Λήδα Βαρβαρούση στο European school radio, 2021, <http://europeanschoolradio.eu/el/archives/production/4707>, ημερομηνία πρόσβασης 11/11/2022

Συνέντευξη της Λήδας Βαρβαρούση στην εφημερίδα ΑΠΙΚΟ, 2019, <https://apikomagazine.gr/i-lida-varvarousi-mila-gia-ton-eafto-tis/>, ημερομηνία πρόσβασης 7/2/2023

Απόσπασμα «Ζωγραφήγησης» του «Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας» στο Στρασβούργο, 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=WurIFdzoe8Q>, ημερομηνία πρόσβασης 15/04/2023

Προσωπική ιστοσελίδα Facebook <https://lidavarvarousi.com/%CE%B6%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B7%CE%B3%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-2/>, 2023, ημερομηνία πρόσβασης 18/10/2022

Συνέντευξη της Λήδας Βαρβαρούση στην εφημερίδα Η Καθημερινή της Κύπρου, 2018, <https://www.kathimerini.com.cy/gr/politismos/mia-zografia-o-kosmos-olos-gia-ti-lida-barbaroyi>, ημερομηνία πρόσβασης 18/04/2023

Ευγενία Κιτσιλή, Η ανάδειξη των χαρακτήρων στα εικονογραφημένα βιβλία της συγγραφέως- εικονογράφου Λήδας Βαρβαρούση (2001-2021). Αφήγηση και εικονογράφηση.

Ιστοσελίδα του Ιδρύματος Ωνάση <https://www.onassis.org/el/whats-on/paintelling-travelling-with-the-symbols-and-myths-of-rigas-charta/digital-material-a-journey-with-the-myths-and-symbols-of-rigas-charta-through-a-childrens-book>, 2021, ημερομηνία πρόσβασης 20/04/2023

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΟΥ-ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ.

Στο συγκεκριμένο τμήμα του παραρτήματος παρατίθενται τα βιογραφικά στοιχεία της Εικονογράφου- Συγγραφέως.

Η Λήδα Βαρβαρούση γεννήθηκε στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1961. Διδάσκεται ζωγραφική κοντά στους εικαστικούς Δημήτρη Μάζη και Ελένη Αντωνίου. Αποφοίτησε από τη Σχολή Εφαρμοσμένων Εικαστικών Τεχνών Βακαλό και εργάστηκε ως εικονογράφος το 1983 σε εταιρεία παραγωγής ταινιών και κινουμένων σχεδίων. Από το 1985 εργάστηκε σε διαφημιστικές εταιρείες ως καλλιτεχνική διευθύντρια. Από το 1993 έχει γράψει πάνω από 25 βιβλία και εικονογραφήσει πάνω από 200 βιβλία για την Ελλάδα και το εξωτερικό. Μέσα σε αυτά τα πιο γνωστά είναι η σειρά της *«Τρελοδαγκωνίτσες»* που γράφει και εικονογραφεί η ίδια και ο *Τριγωνοψαρούλης* που είναι Best sellers & long sellers.

Το 2001 εμπνεύστηκε ένα νέο είδος αφηγηματικής τέχνης την *Ζωγραφήγηση* μια σύνθετη μορφή παραστατικής τέχνης που περιλαμβάνει πλήθος αξιολογών τεχνών, όπως την ζωγραφική, την παντομίμα, τον χορό, το λυρικό τραγούδι και το θέατρο αντικειμένων-κουκλοθέατρο ξεπερνώντας τα σύνορα της χώρας μας σημειώνοντας μεγάλη επιτυχία και στο εξωτερικό. Με το εκπαιδευτικό της πρόγραμμα *«Ζωγραφηγήσεις με τη Λήδα»* συνεργάζεται με σχολεία, νηπιαγωγεία, βιβλιοθήκες, δήμους και ιδρύματα για την διάδοση της φιλιαναγνωσίας στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

•Το 2006 της απονέμεται το *Πρώτο Διεθνές Βραβείο Εικονογράφησης* από το South East Europe Children Literature Center- Sofia Bulgaria, για το βιβλίο *«Ένα σκουλήκι με φτερά»* από τη σειρά *Τρελοδαγκωνίτσες*. Την ίδια χρονιά εικονογραφεί το αναγνωστικό της Ά δημοτικού *«Η γλώσσα μου»* και το *λεξικό της Α, Β και Γ δημοτικού*.

•Το 2009 συνεργάζεται με την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα με το βιβλίο της *«Μια παρέα με καρδιά»*.

•Το 2010 δημιουργεί τη μασκώτ *«Ελπίδα»* που διακοσμεί το *Ογκολογικό Νοσοκομείο Παιδών «Ελπίδα»*.

•Το 2014 εικονογραφεί για την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα το βιβλίο *«Τα αστέρια της Ευρώπης»*.

•Το 2016 ήταν υποψήφια προτεινόμενη εικονογράφος για το βραβείο Andersen IBBY και την ίδια χρονιά ιδρύει μαζί με την συγγραφέα Agnes Verboven στο Βέλγιο τον εκδοτικό οίκο για παιδιά *«BOOK-A-TALE»*.

•Το 2017 και 2018 συνεργάζεται με το Ίδρυμα Θεοχαράκη και το Ίδρυμα Ωνάση αντίστοιχα, με το πρόγραμμα των *Ζωγραφηγήσεων* για παιδιά και εκπαιδευτικούς.

•Το 2021 συγγράφει και εικονογραφεί το βιβλίο για παιδιά *«Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της χάρτας»*, για τις εκδόσεις του Ιδρύματος Ωνάση, το οποίο αφορά τη ζωή του

Ρήγα Φεραίου και παρουσιάζεται μέσω του εκπαιδευτικού προγράμματος των Ζωγραφηγήσεων στα σχολεία και στα νηπιαγωγεία εντός και εκτός Ελλάδος.

Είναι αντιπρόεδρος της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς και μέλος του Κύκλου Παιδικού Βιβλίου (του ελληνικού τμήματος της IBBY).

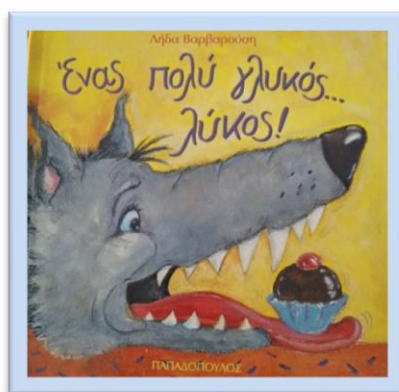
Η βιογραφία ανακτήθηκε από:

<https://lidavarvarousi.com/%ce%b2%ce%b9%ce%bf%ce%b3%cf%81%ce%b1%cf%86%ce%b9%ce%ba%cf%8c-2/> Τελευταία πρόσβαση στις 10/04/2023).

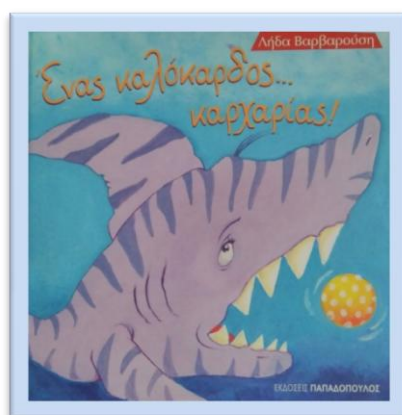
B. ΕΙΚΟΝΕΣ.

Στη συνέχεια παρατίθενται οι εικόνες των εξωφύλλων των υπό ανάλυση εικονογραφημένων βιβλίων ακολουθώντας τη σειρά ανάλυσής τους.

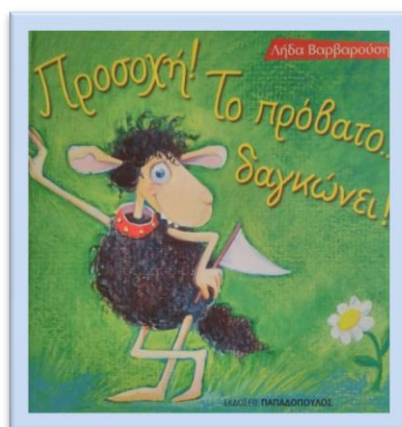
Κεφάλαιο δεύτερο: Α) Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και ετερότητα.



1. Ένας πολύ γλυκός... λύκος! (2001)



2. Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας! (2001)

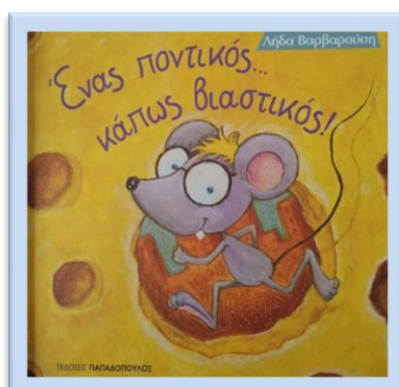


3. Προσοχή! Το πρόβατο... δαγκώνει! (2002)



4. Ένα σκουλήκι με... φτερά! (2006)

B) Βιβλία που αναδεικνύουν κοινωνικές αξίες και συναισθήματα.



5. Ένας ποντικός... κάπως βιαστικός! (2005)



6. Ένα πουλί... στην πρίζα! (2015)

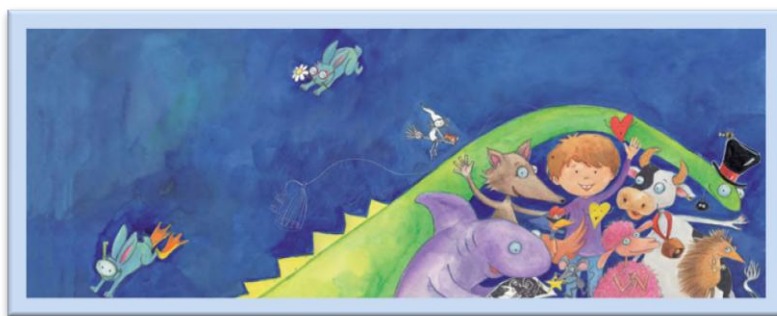


7. Γκαγκαρού (2020)



8. Ο γάτος... το βιολί του! (2021)

Γ) Βιβλία με κεντρικούς χαρακτήρες μικρά παιδιά.



9. Μια παρέα... με καρδιά! (2009)



10. Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας (2021)

Γ. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Στη συγκεκριμένη ενότητα του παραθέματος παρουσιάζονται οι συνεντεύξεις που παρατέθηκαν από την εικονογράφο- συγγραφέα Λήδα Βαρβαρούση οι οποίες ανακτήθηκαν στις 4/4/2023 και 20/5/2023, μέσω προσωπικής τηλεφωνικής επικοινωνίας.

Συνέντευξη 4/4/2023

E: Ποιες τεχνολογίες χρησιμοποιείτε στην αποτύπωση των εικόνων σας;

Λ.Β: Χρησιμοποιώ μικτή τεχνική, αυτό που ονομάζουμε *mixed media*, δηλαδή κάνω χρήση πολλών υλικών όπως χρωματιστά μολύβια, πινέλο, μελάνη και γενικότερα υλικά με βάση το νερό όπως υδατο- διαλυτά χρωματιστά μολύβια. Υλικά που να μπορούν να διαλυθούν με το νερό και κυρίως την ακουαρέλα. Χρησιμοποιώ επίσης παστέλ και ακρυλικά χρώματα.

E: Πως ξεκινά μια εικονογράφηση;

Λ.Β: Αρχικά χρησιμοποιώ χαρτί ακουαρέλας και μολύβι αλλά μπορεί να ξεκινήσω και από μια απλή χαρτοπετσέτα. Στη συνέχεια χρησιμοποιώ κάθε υλικό και χρώμα.

E: Έχετε χρησιμοποιήσει διαφορετικές τεχνικές σε κάθε βιβλίο σας ή ακολουθείτε συγκεκριμένη μέθοδο;

Λ.Β: Σε δύο από τα βιβλία μου το «Γκαγκαρού» και «Ο γάτος... το βιολί του» έχω χρησιμοποιήσει την τεχνική *Digital*, βοηθητικά για να τονίσω κάποια γράμματα και γραμμές. Γενικά δεν την προτιμώ στα έργα μου, δεν είναι η αγαπημένη μου τεχνική. Το *Digital* είναι όταν η εικόνα γίνεται από την αρχή σε κομπιούτερ και δεν την προτιμώ.

E: Ας περάσουμε στο θέμα των Ζωγραφηγήσεων. Τι είναι για εσάς μια Ζωγραφηγήση;

Λ.Β: Είναι πολλά πράγματα. Είναι μια έμπνευση μέσα από το σχέδιο όπου είδα πόση δυναμική έχει μπροστά στο κοινό. Είναι ένα οπτικοακουστικό πρόγραμμα, μια σύνθετη μορφή αφηγηματικής Τέχνης που περιλαμβάνει πολλές τέχνες όπως η ζωγραφική, το τραγούδι, η αφήγηση, η πρόζα, η κίνηση, η παντομίμα. Αφορά την τέχνη, τους ανθρώπους, γίνεται στο παρόν, στη στιγμή όπως και σε εσάς τους εκπαιδευτικούς, που η διδασκαλία σας αφορά το παρόν.

Συνέντευξη 20/5/2023

E: Σε προγενέστερη συνέντευξή μας αναφερθήκατε στη Ζωγραφηγήση ως έμπνευση μέσα από το σχέδιο. Την χαρακτηρίζετε ως μέθοδο, τεχνική ή εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

Λ.Β: Για εμένα είναι μια μέθοδος πλέον και εκπαιδευτικό εργαλείο συγχρόνως. Είναι και τεχνική. Θέλω να το κάνω μέθοδο με την έννοια και ως ψυχαγωγικό εργαλείο γιατί ακριβώς ενσωματώνει τη διασκέδαση, τη μάθηση, την τέχνη, τη συμμετοχή του κοινού. Είναι

πολύπλευρη αυτή η τεχνική γιατί λειτουργεί και ως θεραπευτικό εργαλείο καθώς έχω σπουδάσει και Θεραπεύτρια Εικαστικών Τεχνών (Art Therapist) και θέλησα να το εξελίξω και σε αυτή τη μορφή.

E: Αναφέρεστε στις Ζωγραφηγήσεις και ως θεραπευτικό εργαλείο. Έχετε παρουσιάσει μια Ζωγραφήγηση και σε πιο ειδικό κοινό;

A.B: *Ναι, έχω παρουσιάσει σε παιδιά με αυτισμό, κινητικά προβλήματα, με παραλυσία, χωρίς ακοή, χωρίς όραση. Έχω συνεργαστεί με τον Φάρο Τυφλών Ελλάδος, την ΕΛΕΠΑΠ, την Εστία-Κέντρο Κοινωνικής Φροντίδας Ατόμων με Νοητική Υστέρηση. Η Ζωγραφήγηση είναι ένα πρόγραμμα για όλους και ειδικότερα στα άτομα με αυτισμό, όπου παρακολουθούν την εικόνα να εξελίσσεται.*

E: Γενικότερα σε πόσα παιδιά έχετε παρουσιάσει Ζωγραφηγήσεις όλα αυτά τα χρόνια;

A.B: *Στα 23 χρόνια ασχολίας μου με το παιδικό εικονογραφημένο βιβλίο και τις Ζωγραφηγήσεις, έχω συναντήσει πάνω από 200.000 παιδιά και εκπαιδευτικούς.*

E: Ποια είναι η πηγή έμπνευσης των Ζωγραφηγήσεων;

A.B: *Άρχισε με τις παρουσιάσεις των βιβλίων μου και σιγά σιγά εξελίχθηκε σε θεατρική παράσταση κι επειδή έχω κάνει σπουδές και έχω περάσει από όλες αυτές τις Τέχνες, (επάνω στη μουσική διδάχτηκα ως σοπράνο, και τη ζωγραφική όπου η μαμά μου με έβαλε στον χώρο της τέχνης από μικρή), θέλησα να έχω αυτή την επικοινωνία με τα παιδιά. Η Ζωγραφήγηση γενικότερα είναι διασκευή των βιβλίων μου. Έχουν διαφορετικό τέλος και μπορεί να συνδυάζονται μαζί και άλλοι ήρωες των βιβλίων μου και αναπτύσσεται σε θεατρικό έργο.*

E: Περιγράψτε μας τον τρόπο που λειτουργείτε σε μια Ζωγραφήγηση.

A.B: *Η Ζωγραφήγηση βασίζεται στα απλά υλικά τα οποία παίζουν στην παράσταση και γι' αυτό κρατάω το άσπρο- μαύρο, για να δείξω πως δεν χρειάζονται πολλά πράγματα για να δημιουργήσουν οι άνθρωποι. Με έναν μαρκαδόρο και ένα μεγάλο χαρτί, ψυχή, σώμα και αντίληψη γίνονται όλα. Μια αντίληψη που έχει να κάνει όμως με την καλλιτεχνία και το νibe του κοινού. Πρέπει να είσαι απαλός-flexible, να είσαι παρών.*

E: Ποια από τα έργα σας έχετε παρουσιάσει ως Ζωγραφήγηση;

A.B: *Λοιπόν, το «Ένας πολύ γλυκός... λύκος», «Ένα ψάρι που δεν ήξερε... να κολυμπά» το οποίο άλλαξα τον τίτλο του στην Ζωγραφήγηση σε «Ένα ψάρι που ήθελε... να πετάξει», το «Μια παρέα με καρδιά», «Η Χάρτα του Ρήγα», το «Ένα πουλί... στην πρίζα», «Ο γάτος... το βιολί του», «Μια αράχνη μόνη... ψάχνει», «Ένα σκουλήκι... με φτερά», «Προσοχή! Το πρόβατο... δαγκώνει!», «Γκαγκαρού», «Μια μέλισσα... με λύση», «Ένας καλόκαρδος... καρχαρίας», «Ένα φίδι... τρομερό», «Ένα γουρούνι... με ταλέντο», «Τι ρόλο παίζει αυτή η αγελάδα;», σχεδόν τα περισσότερα δηλαδή.*

Ε: Στα περισσότερα από τα έργα σας οι πρωταγωνιστές αποκαλύπτουν την ετερότητά τους και αποτελούνται ως επί το πλείστον από ζώα «παρεξηγημένα» στα παραδοσιακά παραμύθια. Για παράδειγμα ο «κακός» λύκος παρουσιάζεται ευαίσθητος.

Λ.Β: *Δεν χρησιμοποιώ ταμπέλες του τύπου κακός ή καλός για να προσδιορίσω τους χαρακτήρες. Στα έργα μου είναι όλοι διαφορετικοί. Χρειάζεται να επιτρέψουμε στα παιδιά την διαφορετικότητα. Πρέπει να δείξουμε την πολυδιάστατη φύση μας και δεν θα πρέπει να υπάρχουν στεγανά στο θέμα της μόρφωσης και της καλλιέργειας ειδικά στα παιδιά. Τα παιδιά θα πρέπει να δοκιμάζουν τις κλίσεις τους επάνω σε πολλά πράγματα, όπως τη μουσική, τα εικαστικά, το θέατρο και να μη νιώθουν μειονεκτικά όταν σε κάτι δεν είναι καλά. Να συνεχίζουν παρακάτω.*

Ε: Από τις πρόσφατες συνεργασίες σας είναι και αυτή με το Ίδρυμα Ωνάση για την δημιουργία του βιβλίου «Ο μικρός Ρήγας και τα μυστικά σύμβολα της Χάρτας». Περιγράψτε μας τον τρόπο που γίνεται ως Ζωγραφήγηση.

Λ.Β: *Στην αρχή παρουσιάστηκε ως Ζωγραφήγηση, μετά έγινε βιβλίο και ξαναέγινε Ζωγραφήγηση. Είναι λίγο περίεργο όλο αυτό. Επειδή είναι ιστορικό πρόσωπο ο Ρήγας Φεραίος, συνήθως το θέμα έχει προετοιμαστεί από τους δασκάλους των παιδιών. Είναι ένα ζωντανό πρόγραμμα με άμεση την ανθρώπινη επαφή και αυτό είναι που με ευχαριστεί περισσότερο. Αν προκύψουν ερωτήσεις κατά τη διάρκεια της παράστασης απαντώνται, συνήθως όμως τα παιδιά πλέον κάνουν προτάσεις και αυτό είναι που με εντυπωσιάζει.*